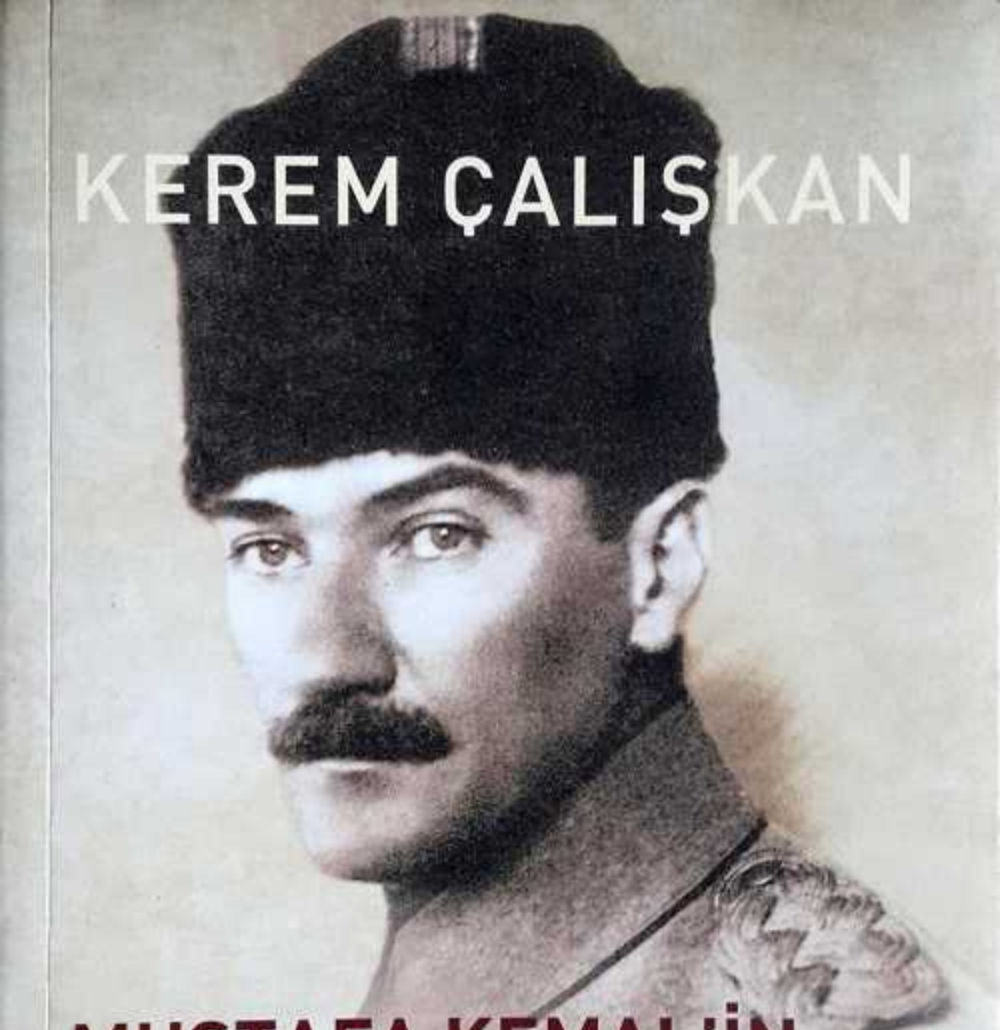
KEREM ÇALIŞKAN

MUSTAFA KEMAL'İN İSYAN MUHTIRASI

20 Eylül 1917

100. YIL

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Remzi Kitabevi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL'İN İSYAN MUHTIRASI

Levent Şahverdi Arşivi

KEREM ÇALIŞKAN. 1950 Balıkesir doğumlu. 1970'de İstanbul Alman Lisesi'nden mezun oldu.

1977-80'de *Aydınlık* gazetesi İşçi-Sendika servisinde çalıştı.

1983-1992 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde editörlük, dizi yazılar şefliği ve yazışleri müdürlüğü görevlerinde bulundu.

1992-94 arasında *Sabah* gazetesi yazışlerinde çalıştı.

1994-98 tarihlerinde kurucu ekibi arasında bulunduğu *Yeni Yüzyıl* gazetesinin yazışleri müdürlüğünü yaptı. Ardından 28 Şubat sürecinde satılan *Yeni Yüzyıl* gazetesi genel yayın yönetmeni görevindeyken gazeteyi "kapatarak" ayrıldı.

1999-2001 yılları arasında *Yeni Yüzyıl*'dan ayrılan ekiple birlikte kurduğu NTVMSNBC internet haber sitesini yönetti.

2001-2005 arasında *Tempo* dergisi genel yayın yönetmenliğini yaptı.

2005-2008 arasında Hürriyet Avrupa'nın yayın yönetmeni olarak Frankfurt'ta bulundu. 2009'da bir süre Hürriyet yazışleri müdürü olarak görev yaptı. 2009-2011 yıllarında Euractiv.com.tr haber sitesi yayın yönetmeni oldu.

2013 Ocak-Ekim ayları arasında *Yurt* gazetesi bünyesindeki *Bağımsız* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Gazetenin kurucu genel yayın yönetmeni Merdan Yanardağ'ın tutuklanması üzerine Ekim 2013'ten Temmuz 2014'e kadar *Yurt* gazetesi yayın direktörlüğünü üstlendi. Halen serbest gazetecilik yapıyor.

Alman şairi Bertolt Brecht'in *Aşk Şiirleri* ve *Tiyatro Şiirleri* ile Alman sinema yönetmeni Wim Wenders'in biyografi kitabını Türkçeye kazandırdı.

Son dönemde yakın tarihe yönelik çeşitli analiz ve derlemeler üzerine çalışıyor. Bu kapsamda 100 Yılla Yüzleşme dizisinden üç kitabı Caretta Yayıncılık tarafından yayınlandı: 1912 Balkan Savaşı ve Ermeni Tehciri ilişkisini ele alan *100 Yılın Rövanşı; 100 Yılın Darbesi-Babıâli Baskını* ve *100 Yılın Örgütü-İttihat ve Terakki; Herkes İçin Osmanlı (2016);* Yazarın *Alman Cihadı ve Ermeni Sürgünü* (Remzi Kitabevi 2015); eseri ile *İstanbul* (Friedrich Schrader, Remzi Kitabı 2015); adlı çevirisi yayınlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

KEREM ÇALIŞKAN

MUSTAFA KEMAL'İN İSYAN MUHTIRASI

—— 20 Eylül 1917 ——

100. Yıl

Remzi Kitabevi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL'İN İSYAN MUHTIRASI / Kerem Çalışkan

© Remzi Kitabevi, 2017

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Editör: Öner Ciravoğlu
Düzelti: Nesrin Arslan
Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1773-2

BİRİNCİ BASIM: Mart 2017

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 12068 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul
Tel (212) 629 4783

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

1. Dünya Savaşı Ateşinde Genç Bir Osmanlı Yarbayı 17
2. Enver Paşa'nın Bağdat Gafleti ve 'Kurtarıcı Falkenhayn' 34
3. Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Raporu (Muhtırası) 52
4. İstifa Edip İstanbul'a Gelen 'Asi Bir General' 61
5. Cemal Paşa'nın Gözyaşları 77
6. Karanlık Bir 'Darbe Kumpası' 88
7. Alman Karşıtı Mustafa Kemal Almanya'da 111
8. Enver Paşa'nın İntikamı 130
9. Türk Süngüleriyle Misak-ı Milli'yi Çizen Komutan 139
10. 20 Eylül Muhtırası'nın Analizi 160

Ekler 185

Birkaç Portre 199

Kaynakça 213

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken verdiği çetin mücadele içinde 20 Eylül 1917'de kaleme aldığı gözlerden kaçmış bir askeri-siyasi rapor vardır.

'Büyük Nutuk'un fikri yapısını hazırlayan bu raporu, Mustafa Kemal Osmanlı Hükümeti'ni yöneten en tepedeki kişilere yollamıştır. Bu raporu, tarihsel çerçevesi içinde ele almak istiyoruz.

36 yaşında genç bir paşa (mirliva/tuğgeneral) olan Mustafa Kemal, bu raporu o sırada Osmanlı devletini ve ülkeyi yöneten en üst düzeydeki iki yetkiliye, sadrazam ve harbiye nazırına yollamıştır. Bu rapor ülkenin o sırada içinde bulunduğu felaket tablosunu, yönetimdekilerin alışkın olmadığı gerçekçi ve sert bir dille anlatır, uyarılar yapar ve çözüm önerileri sunar.

Bu rapor, Atatürk'ün birbirinden heyecanlı olaylarla dolu yaşamında ve Yeni Türkiye'nin kurulma kavgası içinde, biraz tarihin gölgeli tarafında kalmış bir belgedir. 100 yıl sonra Mustafa Kemal'i daha iyi anlamak için bu belgeyi yeniden ele almak ve değerlendirmek gerekiyor.

Ülkeyi Alman Emperyalizmi'ne Teslim Edenlere İsyan

Mustafa Kemal'in kaleme aldığı bu metin, sıradan bir belge değil, bir isyan bildirisi ve siyasi bir 'muhtıra'dır. Mustafa Kemal bu muhtıra ile, o dönemdeki yönetimle ipleri koparmış ve kendi geleceğini çizmiştir. Bu 'isyan muhtırası' Mustafa Kemal'i

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş Savaşı'nın liderliğine götüren yolun başlangıç noktasıdır. Bu nedenle bu belge, Atatürk'ün 'Nutuk'tan sonra bizzat kaleme aldığı ve imzaladığı en önemli tarihsel belgedir.

1919 öncesi olması nedeniyle 'Nutuk'tan daha iddialı bir belgedir. Mustafa Kemal'in iktidardaki lider olarak değil, bir 'siyasi muhalif' olarak duruşunu, bakışını ve söylemini yansıtmaktadır. Mustafa Kemal'in bu 'isyan bildirgesi' onun 'hakikate dahil olmak' dediği gerçekçi tavrını ve her şart altında fikirlerini açıklamaktan korkmayan 'medeni cesareti'ni sergilemektedir.

Kendisi bu muhtıra hakkında 'Türkiye göz göre göre felakete sürüklenirken susamazdım' demiştir. Bu şartlar karşısında sessiz kalan yöneticileri ağır bir şekilde eleştirmiştir. Bu rapor açık ve net bir şekilde ülkenin uçurumun çöküşün eşiğinde kenarında olduğunu anlatmaktadır. Alarm çanları çalmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öyküsü ve Atatürk'ün yaşamı içinde arka planda kalmış olan bu siyasi-askeri raporu, yazılışının 100. yılı nedeniyle tekrar yayınlarken, 36 yaşındaki Mustafa Kemal'in 'medeni cesareti'ni vurgulamak istedik.

Çürüyen Saltanat Binası Birdenbire Çökecek

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda şu kritik 'durum tespiti' yeralmaktadır:

"... Bu nedenle harp devam ettiği takdirde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike her taraftan çürüyen muazzam saltanat binasının bir gün birdenbire ve hep birden içinden çökmesi ihtimalidir."

Mustafa Kemal'in en üst düzeyde verdiği bu alarmdan bir yıl sonra Osmanlı devleti gerçekten çökmüş, Türk milleti çöken bu yıkıntının altında perişan bir vaziyette kalmıştır. Mustafa Kemal'in alarm vererek uyardığı kişiler ise önce uyarıya kulak tıkamış, sonra da ülkeyi ve milleti yıkılan devletin enkazı altın-

Levent Şahverdi Arşivi

da bırakarak kaçmışlardır. Bunun üzerine vatanı ve milleti kurtarma görevini, 20 Eylül Muhtırası'nda sergilediği cesur tutumla Mustafa Kemal üstlenmiştir.

Bu muhtıranın iki muhatabı Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa ile Sadrazam Talat Paşa'dır. İkisi de aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) en üst düzeydeki yöneticisidir. İTC o sırada devleti ve hükümeti yöneten esas siyasi güçtür. Bu anlamda Mustafa Kemal aynı zamanda İTC yönetimine de başkaldırmakta, meydan okumaktadır.

Mustafa Kemal, bu nedenle bu raporu şifreli bir telgraf ile Talat ve Enver paşalara çekmekle yetinmemiş, o sırada bulunduğu Halep'ten yaveri ile elden İstanbul'a önde gelen İTC yöneticilerine de yollamıştır. Böylece çoğaltılan bu 'gizli şifreli' isyan bildirisi tüm İTC yönetimine ulaştırılmış, İTC yönetici kademelerinde okunmuş ve tartışılmıştır. Heyecan yaratmıştır.

Mustafa Kemal o sırada 7'nci Ordu komutanı olarak Halep'tedir. 1917 yaz aylarında Irak-Suriye bölgesinde Almanların yönetiminde 'Yıldırım Orduları Grubu' kurulmuştur. Grubun başına Almanya'nın eski genelkurmay başkanı Mareşal Erich von Falkenhayn getirilmiştir. 7'nci Ordu o sırada Falkenhayn'a bağlanan ordulardan biridir.

Ancak Falkenhayn ve Mustafa Kemal ile Cemal Paşa'lar arasında şiddetli bir yetki kavgası patlak vermiştir. Bu kavga aynı zamanda bölgede yapılacak askeri operasyonların yönü ve şekliyle de ilgilidir.

'Alman Sömürgeciliği'ne Şiddetli İtiraz

Kendi yetkilerinin kısıtlandığını, ordu komutanı mevkiinin Falkenhayn tarafından hiçe sayıldığını ve Osmanlı devletinin çıkarlarına aykırı olarak Falkenhayn'ın bölgede Almanya'nın çıkarı için bir dizi siyasi ve askeri adımlara yöneldiğini gören Mustafa Kemal, bütün bunlara isyan ederek raporunu kaleme alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu rapor veya 'siyasi bildiri/muhtıra' aynı zamanda 'Alman sömürgeciliğine karşı' şiddetli bir itirazdır. Bildiride iki kez Almanların bu savaştan yararlanarak ve savaş sonrasında Osmanlı ülkesini 'müstemleke' (sömürge) haline getirmek istediği Mustafa Kemal tarafından vurgulanmıştır.

Almanlarla üç yıldır kader birliği yapan İTC yönetimi açısından, dünyayı kana ve ateşe boğan Birinci Dünya Savaşı'nın kaosu içinde Mustafa Kemal'in Alman müttefiklere karşı yaptığı bu itiraz gerçek bir 'şok çıkış'tır. İTC yönetiminde o dönemde Almanlara karşı sesini yükseltmek, cesaretin ötesinde farklı bir bakış, bir vizyon gerektirir. O 'vizyon' Mustafa Kemal'de vardır.

İşte Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda ortaya koyduğu bu 'Milliyetçi tutum ve Almanlara karşı milli politika' izleme arzusu, onu ilerde milli mücadelenin liderliğine taşıyacak tutumun en kuvvetli işaretidir. 20 Eylül Muhtırası bunun tarihi belgesidir.

Mustafa Kemal'in bu siyasal bildiriyi bir asker, sorumlu bir komutan olarak tüm İTC yöneticilerine yollaması, yasadışı ve usullere aykırı tehlikeli bir harekettir. Çünkü İTC'nin deneyimli siyasi kadrolarının eline gizlice ulaştırılan bu bildiri ordu dışına çıkarılması 'yasak' mahrem bir rapordur.

'20 Eylül Muhtırası' İTC'yi Sarsar

Bu yöntem Mustafa Kemal'in o dönemde İTC yönetimindeki en etkili isimleri, Enver ve Talat'a ve onların izlediği yanlış politikalara karşı kendi yanına çekmek istediğini gösterir. Mustafa Kemal bu bildiri ile İTC içinde bir 'kamuoyu' yaratma çabasına girişmiştir. Bu İTC yönetimi tarafından hafife alınacak bir adım değildir. Çünkü Mustafa Kemal de İTC saflarından yetişmiş bir subaydır. İTC içinde bir adı ve şöhreti vardır. Bu nedenle 20 Eylül muhtırası İTC'yi de sarsar.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu muhtıradan daha bir yıl önce, 1916 yazında İTC içinde Almanya'dan ayrı bir barış yapma kavgası yaşanmıştır. Bu amaç uğruna bir hükümet darbesi ile Enver-Talat ikilisini devirmeye kalktığı için idam edilen ünlü İTC silahşoru Yakup Cemil, sorgusunda darbeyi başarsaydı, başa Mustafa Kemal'i geçireceğini söylemiştir. İTC bu olayla bir süre çalkalanmıştır. O dönemde Enver Paşa'ya yan bakan, Talat Paşa'ya 'laf eden' bunu hayatıyla ödeyebilirdi.

Mustafa Kemal işte böyle tehlikeli bir ortamda, İTC içinde gizli bir bildiriyi paylaşmaktan çekinmemiş, aksine eyleme de geçerek risk almıştır. Mustafa Kemal bu bildirideki talep'lerine yanıt verilmemesi üzerine Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen 7'nci Ordu Komutanlığı'nı terk eder, yine yasadışı bir şekilde kendi yerine başka birisini atar ve 'asi bir general' olarak Halep'ten yola çıkıp İstanbul'a gelir.

Mustafa Kemal Boyun Eğmez ve Susmaz

Mustafa Kemal'in bu isyanı, kendisini Divan-ı Harb'e (Savaş Mahkemesi), hatta idama kadar götürebilecek çok riskli ve cüretli bir harekettir. Ancak Mustafa Kemal ölüm tehdidi karşısında susacak veya kendi fikirlerini gizleyecek bir asker, bir komutan, bir kişilik değildir. O eyyamcı veya oportünist de değildir. 'Başıma kötü bir şey gelmesin' diyerek susan tiplerden hiç değildir. Boyun eğmek, susmak ve üst yönetime kayıtsız şartsız biat etmek onun karakterinde yoktur. Onun karakteri hürriyet ve istiklaldir.

Hele vatan ve millet söz konusu ise, Mustafa Kemal'i susturmak, bastırmak veya engellemek söz konusu olamaz. O bu durumda gözünü budaktan, sözünü dudaktan sakınmaz. Bildiği yolda adımlarını çekinmeden atar, gelişecek tüm olayları ve tehlikeleri hesaba katarak, her türlü önlemi kurmay zekâsı ile önceden alarak ilerler.

Levent Şahverdi Arşivi

Üstelik Mustafa Kemal, bu boyun eğmez isyancı karakterini daha önce bir dizi olayda hem İTC yönetimine, hem arkadaşlarına hem de emrindeki subay ve askerlere defalarca ispatlamıştır.

20 Eylül 1917 Muhtırası Mustafa Kemal'in yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu muhtıradan sonra Mustafa Kemal neredeyse I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaklaşık bir yıl boyunca 'işsiz bir general' olarak İstanbul'da, Almanya'da, Karlsbad'da bulunacaktır. I. Dünya Savaşı'nın ancak son iki ayında yeniden gönderildiği Suriye Cephesi'nde kısa bir süre görev yapacaktır.

20 Eylül Muhtırası Mustafa Kemal'in askeri ve siyasi kariyerinde hem bir son, hem de yeni bir başlangıçtır. Bu muhtıra ile Mustafa Kemal bir perdeyi kapatır. Yönetimle bağlarını koparır. Ondan sonra çok güçlü bir şekilde yeniden sahneye çıktığı zaman ipler artık muhtırayı verdiği kişilerde, yani İTC yönetiminde değil, Mustafa Kemal'in kendi elinde olacaktır.

Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 muhtırasından iki yıl sonra 19 Mayıs 1919'da başlatacağı Kurtuluş Savaşı'nda artık baş aktör olarak sahneye çıkar. Ancak gören gözler, satır aralarını okuyanlar için Mustafa Kemal'in 20 Eylül muhtırası, perdenin ikinci bölümünün, yani Kurtuluş Savaşı'nın ilk işaretlerini de taşır.

20 Eylül Muhtırası'nın Arka Planı

Kuşkusuz bu muhtıranın bir 'arka planı' vardır. Öncesinde ve sonrasında Osmanlı topraklarında ve Mustafa Kemal'in kişiliği çevresinde yaşanan bir dizi olayın sonucudur bu sert çıkış. Muhtıranın özü I. Dünya Savaşı başında İTC yönetimi tarafından gerçekleştirilen gizli Alman-Osmanlı askeri ittifakı ile yakından ilgilidir. Mustafa Kemal savaşın başından itibaren Almanlar ile girişilen bu sıkı işbirliğine ve yönetimin tümüyle Almanlara teslimine karşı çeşitli itirazlar yöneltmiş, eleştiriler yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu nedenle bu muhtıra, Mustafa Kemal'in üç yıldır Alman etkisine ve hakimiyetine karşı sürdürdüğü mücadelenin doruk noktası sayılabilir. Mustafa Kemal bu muhtırada ilk ve son kez olmak üzere, Almanları, Osmanlı ülkesini ve topraklarını 'sömürge' haline getirmek istemekle suçlamıştır.

20 Eylül Muhtırası öncesinde, çeşitli itirazları dile getiren Mustafa Kemal'in Alman Mareşali Falkenhayn tarafından altın rüşveti ile susturulmak istenmesi ise, Türkiye kamuoyunda çok bilinmeyen bir öyküdür. Mustafa Kemal, Arap şeyhleri gibi rüşvetle satın alınacak bir kişi olmadığını Falkenhayn'a net bir şekilde göstermiştir.

Bu muhtıra Mustafa Kemal'in en zor şartlar içinde sergilediği gerçeği söyleme cesaretini, dünyaya ve ülkeye siyasal bakışını, fikirlerini ve karakterini benzersiz bir şekilde gözler önüne seriyor. Mustafa Kemal'in kişiliğinde bize bir 'medeni cesaret' örneği veriyor.

'Nutuk'tan Daha İddialı Bir Siyasal Belge

20 Eylül 1917 Muhtırası, Mustafa Kemal'in siyasal yaşamında, bundan 10 yıl sonra 1927'de Meclis CHP Grubu'nda 6 gün boyunca okuduğu 'Nutuk' kadar önemli, hatta daha iddialı bir siyasal belgedir.

Çünkü 'Nutuk' Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı, son İTC'lilerin asıldığı, muhalif seslerin kesildiği ve Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olarak en üst siyasi otorite haline geldiği zamanda okuduğu bir metindir. 'Nutuk' Mustafa Kemal'in iktidar söylemidir. Oysa 'Muhtıra' Mustafa Kemal'in muhalefet söylemidir. Siyasal otoriteye kafa tutan bir metindir. 36 yaşındaki genç bir paşanın (mirliva/tuğgeneral) sisteme, yönetime, hükümete, sadrazama (başbakan) harbiye nazırına (savaş bakanı), Alman emperyalizmine karşı isyanıdır.

Nutuk'ta Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın öyküsünü an-

Levent Şahverdi Arşivi

latmış, belgeleriyle birlikte tarihini yazmıştır. Oysa Muhtıra'da, ülkeyi yönetenlerden adeta hesap sormuş ve onlara başkaldırmıştır. 'Nutuk' sakin sularda seyreden büyük bir gemi gibidir. Zaman içinde kendisini terk eden eski mücadele arkadaşları ile tarih önünde hesaplaşan bir liderin sakin bir şekilde anlattığı tarih dersine benzer. Uzun bir konferans niteliğindedir. 'Muhtıra' ise kaleme alındığı dönemde gerçek bir 'dinamit etkisi' taşır. Tahrip gücü yüksektir. Tek başına tüm donanmaya kafa tutan isyancı bir kruvazör kadar şaşırtıcıdır.

Ancak Mustafa Kemal 1927'de okuduğu 'Nutuk'un en sonunda 'Gençliğe Hitabe' bölümünde, 10 yıl önce 1917'de kaleme aldığı 'Muhtıra'nın söylenişiyle tekrar buluşur. Mustafa Kemal'in Gençliğe Hitabe'de 'memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş, millet fakr-ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir' diyerek anlattığı tablo, onun 10 yıl önce 'Muhtıra'da çizdiği aynı tablodur. Mustafa Kemal, 'Gençliğe Hitabe'de Türk gençliğini, ileride oluşabilecek böylesine ağır şartlara rağmen Türk istiklal ve cumhuriyeti için isyana ve mücadeleye çağırmıştır. Kendisinin 1917'de yönetime ve emperyalizme karşı 'Muhtıra' ile sergilediği isyan ruhunu gençliğe örnek göstermiştir.

Yeni Türkiye'yi Kuran İsyan Ruhu'nun Belgesi

Mustafa Kemal'i ve ülkeyi o zor ve umutsuz günlerden aydınlık günlere taşıyan, onun o dönemde cesaretle kendini ortaya atması ve sergilediği bu 'isyan ruhu'dur. Mustafa Kemal'in bu isyan ruhu olmasa 'Yeni Türkiye' kurulamazdı.

'20 Eylül Muhtırası' Mustafa Kemal'in bu isyan ruhunun tek ve en önemli yazılı belgesidir. Mustafa Kemal'in kişisel tarihinde 1919 öncesinde onun düşüncelerini ve duruşunu yansıtan bu çapta ve bu nitelikte başka yazılı, resmi bir siyasal belge yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Araştırmamız Mustafa Kemal'in yaşamı ve onu sahneye çıkaran dünya olaylarının yoğun, renkli ve kaotik akışı içinde, yaklaşık bir yılı bulan kısa bir zaman dilimine ayrılmıştır.

Bu dönem Mustafa Kemal'in 7'nci Ordu Komutanlığı'na atanmasını, Veliaht Vahdettin ile birlikte Almanya seyahatine gönderilmesini, daha sonra Karlsbad kaplıcalarında tedaviye çekilmesini ve döndükten sonra yeniden 7'nci Ordu'ya gönderilmesini kapsar. Bu dönemin önü ve arkasındaki olaylar bu kitapta özet olarak verilecektir.

Karanlık Bir 'Askeri Darbe Kumpası'

Bu dönem içinde '20 Eylül Muhtırası' ile bağlantılı olarak, Mustafa Kemal'in içine karıştırılmak istendiği karanlık bir 'askeri darbe kumpası' da vardır. Mustafa Kemal bu kumpası deşifre ederek, bir kez daha Osmanlı devletinin ve tarihin akışını değiştirmiştir. Çok az tanığı olan ve Mustafa Kemal'in daha sonraki yıllarda hiç değinmediği bu 'askeri darbe kumpası' birçok okur için yeni ve şaşırtıcı bir öykü niteliğindedir.

Bu dönem içindeki olayların zenginliğine rağmen kitabın konusu, Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 muhtırasına yol açan askeri, siyasal olaylar ve Mustafa Kemal ile İTC yönetimi ve Almanlar arasındaki ilişkilerle sınırlı tutulmuştur. Bu muhtıra ve süreç çerçevesinde kaleme alınmış çeşitli anılara da bu kitapta yer verilmiştir. Böylece okura, Mustafa Kemal'in karakterine ilişkin daha geniş bir bakış açısı ve daha zengin bir malzeme sunmayı amaçladık.

Mustafa Kemal'in 100 yıl önce 20 Eylül 1917 Muhtırası ile çekinmeden sergilediği tutum, gerçekleri her şart altında söyleme cesaretinde eşsiz bir tarih dersidir. En zor günlerde 'Ne yapabiliriz?' diye soranlara yüz yılın ötesinden verdiği yürekli bir yanıttır.

Mustafa Kemal'in çok renkli ve fırtınalı yaşamında biraz göl-

Levent Şahverdi Arşivi

gede kalmış olan bu tarihi belgeyi yazılışının 100. yılında (1917-2017) yeniden genç kuşakların dikkatine sunuyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

1. BÖLÜM

DÜNYA SAVAŞI ATEŞİNDE GENÇ BİR OSMANLI YARBAYI

Mustafa Kemal Atatürk gibi Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran bir liderin, I. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılında kaleme aldığı 20 Eylül 1917 tarihli askeri-siyasi raporun, önemini daha iyi kavramak için konuya şu temel sorudan başlamak gerekir:

Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı içindeki yeri ve konumu nedir?

Mustafa Kemal her şeyden önce Osmanlı Harbiyesi'nde yetişmiş, Osmanlı'nın son dönem olayları içinde yoğurulmuş bir Osmanlı subayıdır. Fakat Mustafa Kemal herhangi bir subay değildir. Yetişmesi, katıldığı çevreler, hareketler ve örgütler ile Osmanlı'nın son dönemine damgasını vurmuş ve Osmanlı devletinin son yıllarında iktidarı tümüyle eline almış ve ülkenin kaderine hükmetmiş olan İttihat Terakki Cemiyeti'nin (İTC) bir üyesidir.

Ancak o, İTC yönetimi ile sürekli çatışan, dışlanan ve zaman zaman sürgüne yollanan asi bir İTC üyesidir. Dik başlı, cesur ve pervasız bir subaydır. İTC yönetimi onu dışlarken bile, sözlerine dikkat etmek ve saygı duymak zorunda kalmıştır. 20 Eylül Muhtırası sonrası Mustafa Kemal'in yaşadığı süreçte ve Enver Paşa'nın ona karşı takınmak zorunda kaldığı çekingen tavırda, bu mesafeli saygının da büyük rolü vardır.

Mustafa Kemal'in yaşamının dönüm noktası olan 20 Eylül

Levent Şahverdi Arşivi

1917 muhtırasını, bu bakımdan onun olayların fırtınası içinde kişisel gelişimini ve takındığı tutumları adım adım izleyerek değerlendirmek gerekir.

Böyle pervasız bir çıkışa imza atabilmesi için Mustafa Kemal'in bir dizi maceradan geçmesi gerekecekti. Ve hepsinden geçti. Mustafa Kemal ünlü deyimle 'pişmiş tavuğun bile başına gelmemiş' bir dizi fırtınalı olayın içinde pişti, yetişti. Bu nedenle dünya savaşının ve Osmanlı devletinin kırılma noktası olan 1917'de 20 Eylül tarihli muhtırası ile hem yönetime rest çekti hem de kendisinin ondan sonra izleyeceği yolu belirledi. Şimdi Mustafa Kemal'i 20 Eylül 1917 Muhtırası'na getiren olayları, adım adım izleyelim.

Mustafa Kemal Hürriyet Kavgası Veren İTC'nin Üyesi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) yönetiminde girdi. 10 Eylül 1906'da Selanik'te gizli bir komite olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, önce Rumeli'de 3'üncü Ordu'ya bağlı subaylar arasında örgütlendi. Bu subayların ve Rumeli'de görev yapan idarecilerin ve memurların çoğu II. Abdülhamit'in 30 yıldır süren baskıcı ve yolsuzluğa batmış saltanat yönetimine karşı büyük bir öfke ve tepki içindeydiler. Hürriyetçi ve Meşrutiyetçi, parlamentocu fikirler o dönemde genç subaylar, memurlar ve aydınlar arasında hayli yaygındı.

Rumeli'de Resneli Niyazi, Enver, Eyüp Sabri gibi İTC'nin önde gelen fedai subaylarının isyan edip dağa çıkması sonucu, Padişah II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan etti. 30 yıldır rafa kaldırılan 'Anayasa'nın tekrar yürürlüğe konduğunu ve yapılacak seçimlerle Osmanlı Meclisi'nin 30 yıl sonra tekrar açılacağını duyurdu. Bu adım Osmanlı toplumunda 'Hürriyet'in ilanı' olarak adlandırıldı. Buna yol açan İTC ülke-

Levent Şahverdi Arşivi

nin tek siyasi örgütü olarak hızla yayıldı. Siyasete ve seçimlere ağırlığını koydu.

İrtica'ya Karşı 'Hareket Ordusu'na Adını Veren Genç Yüzbaşı

İlk Meclis açıldıktan kısa bir süre sonra İstanbul'da Meşrutiyet karşıtı bir askeri ayaklanma patlak verdi. İrtica yanlısı bu ayaklanmanın temel talebi Anayasa'ya karşı 'Şeriat'ın geri gelmesiydi. '31 Mart vakası' diye bilinen, yeni takvime göre 13 Nisan 1909'da meydana gelen bu ayaklanma, Rumeli'den gelen 'Hareket Ordusu' tarafından bastırıldı. O zaman Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı olan 28 yaşındaki Yüzbaşı Mustafa Kemal, aynı zamanda bu orduya adını veren genç bir subaydı.

Harbiye yıllarından itibaren Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı gizli ihtilalci faaliyetlere katılmış ve gizli örgütler kurmuş olan Mustafa Kemal, Selanik'e geldiği 1907 yılı Eylülü'nde, o sırada bölgedeki en güçlü gizli komite olan İTC'ye katılmıştı.

Mustafa Kemal İTC'ye katılmakla birlikte, İTC yönetimi ile hürriyet ve devrim kavgasında izlenecek yol ve program konusunda derin bir anlaşmazlık içindeydi. Bu yüzden İTC yönetimi tarafından dışlanmıştı. İTC'nin güçlü isimleri Talat Bey, Enver ve Cemal'di. İTC'nin fiili lideri konumundaki Talat sivil, Enver ve Cemal askerdi. Enver 1908 Meşrutiyet öncesi dağa çıktığı için İTC tarafından 'Hürriyet Kahramanı' olarak öne çıkarılmıştı. Talat Bey, daha 'söz dinler' bulduğu Enver'i parlatmayı seçmişti.

İTC'li Fedakâr Subaylar Trablus'ta Gerilla Savaşında

1911'de İtalya, Kuzey Afrika'daki Osmanlı toprağı Trablus'u (Libya) işgal etti. Enver Bey ve diğer fedakâr İTC'li genç subaylar gizli yollardan bölgeye giderek Müslüman halkı ve aşiretleri gerilla savaşı için örgütlediler ve İtalyanlara karşı savaştılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu direniş nedeniyle İtalyanlar kıyıdan içerilere, top menzilinin ötesine geçemediler. Mustafa Kemal de bölgeye giden İTC'li subaylar arasındaydı ve 1912'ye kadar Derne komutanı olarak başarıyla savaştı. Bu sırada 30 yaşındaydı ve rütbesi binbaşılığa yükseldi.

1912 Balkan Savaşı, İTC'li subayların en cesur, en kahraman evlatları Libya çöllerinde İtalyanlara karşı 'sonuçsuz' bir savaş içindeyken patlak verdi. İyi yönetilemeyen ve kendi içinde 'İTC yanlıları ve karşıtları' şeklinde siyasi olarak bölünmüş olan Osmanlı ordusu kısa sürede dağıldı. Dört Balkan ülkesinin birleşerek Osmanlı'ya saldırması sonucu, Avrupa ve Rusya'nın da desteği ile Osmanlı devleti Rumeli'deki tüm topraklarını kaybetti. Savaş ve göçler sırasında 1.5 milyon Türk ve Müslüman Balkanlar'da katledildi. 5 milyon insan mülteci olarak İstanbul ve Anadolu'ya sığındı. 1912 Balkan faciası böyle yaşandı.

Karışık siyasi olaylar sonucu iktidardan çekilen ancak 1912 seçiminde Meclis'te ezici bir çoğunluk sağlayan İTC'nin bu başarısı işe yaramadı. İTC'nin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile anlaşamaması sonucu çıkan siyasi krizde yeni Harbiye Nazırı bulunamadı ve Sadrazam Said Paşa İTC'ye kızarak istifa etti. Padişah deneyimli eski komutan Gazi Muhtar Paşa'yı sadrazam atadı. Onun kurduğu kabine, İTC ağırlıklı meclisi bir siyasi komplo ile lağvetti. Bu arada Balkan Savaşı patladı. Aralarında İngiliz yanlısı Kamil Paşa'nın da bulunduğu hükümet, İTC'lileri tutuklamaya ve hapse atmaya başladı.

Talat ve Enver Babıâli Darbesi'yle İktidara El Koyuyor

Gizli komite alışkanlıkları ile hemen yeraltına inen İTC yöneticileri bu duruma karşı önlem aramaya başladılar. İTC'nin fiili lideri Talat Bey, Enver'i de yanına alarak 23 Ocak 1913'te 'Babıâli baskını' denilen hükümet darbesini gerçekleştirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

İTC'li bir avuç fedai ile gerçekleştirilen bu hükümet darbesi İTC'nin 1918'e kadar sürecek fiili iktidarının başlangıcı oldu.

1914 yılı bir dünya savaşının ayak sesleri ile geldi. Dünya adım adım büyük bir savaşa gidiyordu. Bu savaş esas olarak Avrupa'da Almanya'nın, İngiltere'nin dünya egemenliğine ve güçlü imparatorluğuna karşı giriştiği bir emperyalist paylaşım savaşıydı.

Başında Kayzer II. Wilhelm'in bulunduğu Alman İmparatorluğu, güçlü çelik sanayine, hızla artan nüfusuna dayanarak militarist ve yayılmacı bir politikaya yöneldi. Hedef dünya egemenliğini İngiltere'nin elinden almaktı. Almanların Avrupa'da genişleme olanağı sınırlı olduğu için, yayılmacı Alman emellerinin gözü Doğu'ya çevrildi. Doğu'da ilk hedef olarak İngiltere'nin elindeki zengin sömürgesi Hindistan vardı.

Doğu'ya Hücum ve 'Alman Cihadı'

Alman yönetimi ve Kayzer, İngiltere'nin elinden Hindistan'ı koparıp alırlarsa, İngiltere'nin dünya egemenliğine son vereceklerini ve onun yerine Almanya'nın dünya hakimi olacağını düşünüyorlardı. Almanya'da bu politika '*Drang nach Osten*' (Doğu'ya Hücum) adı altında sloganlaştı ve politikada belirleyici hale geldi.

Almanya'da Kayzer yönetimi 'Doğu'ya Hücum'a paralel olarak ikinci bir politik strateji daha geliştirdi. Bu da Osmanlı Halifesi (Padişah) üzerinden 'Cihad' ilan ederek, düşmanlarını, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı, onların sömürgelerindeki Müslüman halklar üzerinden vurmak politikasıydı. Kayzer 'Müslümanların öfkesi'nin siyasal bir savaş aracı olarak kullanabileceğine inanmıştı. Bu uğurda din fanatizmi ve İslam öfkesi kışkırtılacaktı. 'Cihad' düşmanları alev alev yakan bir intikam fırtınasına dönüşecek ve ülkeden ülkeye, İran'dan Afganistan'a, Mısır'dan Hindistan'a, Afrika'dan Asya'ya yayılacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya, düşmanlarını 'arkadan', İslam alemi ve İslam coğrafyası üzerinden vuracaktı. O zaman dünya politik merkezlerinde Kayzer'in bu politikasına 'Alman Cihadı' adı verildi. Kayzer Wilhelm ve Berlin Askeri Karargâhı bu 'Cihad' politikasına çok umut bağladı ve bu uğurda milyonlarca altın harcadı. Almanya, Osmanlı Padişahı'na, Enver Paşa aracılığı ile 14 Kasım 1914'te Cihad-ı Ekber' (Büyük Cihad) ilan ettirdi. Cihad bildirileri ve propaganda malzemesi ile altınlar Almanlar tarafından tüm İslam alemine yayıldı. Ancak bu politika sonuç vermedi. Hüsranla bitti.

'Alman Cihadı'na Karşı Mekke'de 'İngiliz Cihadı'

İslam fanatizmi ile ayaklanması beklenen Arap şeyhleri, İran emirleri, Afgan kralları cihad çağrıları ile din uğruna ayaklanmadılar. Aksine bu elverişli durumu kullanarak, hem Almanlardan, hem İngilizlerden bolca altın sızdırarak, oyalama hareketleri yaparak, ortadaki durumlarını I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdürmeyi başardılar. Mekke'de Şerif Hüseyin ise 5 Haziran 1916'da Osmanlı'ya isyan etti ve aldığı altınlar nedeniyle İngilizlerin safına geçti. Üstelik Osmanlı'nın cihad ilanına karşı o da Osmanlı ve Almanlara karşı cihad açtı. Ortadoğu'da 'Alman Cihadı'na karşı 'İngiliz Cihadı' oyunları sahnelendi.

Almanlar, Cihad ile İngiltere ve Rusya'yı arkadan vurmayı planlarken, İngilizler, Casus Lawrence'in kandırdığı Mekke Şerifi Hüseyin aracılığı ile Alman-Osmanlı ittifakını Arabistan'da, Hicaz'da arkadan vurdular. Bu Arap ihaneti, daha sonra Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'na yol açan olaylarda önemli bir kilometre taşı oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların ve müttefikleri Osmanlı'nın yenilgisinde, çok umutlar bağlanan ve uğruna milyonlarca altın harcanan 'Alman Cihad Projesi'nin boş bir hayal olduğunun ortaya çıkmasının önemli bir payı vardı. Kayzer

Levent Şahverdi Arşivi

II. Wilhelm ve Berlin Askeri Karargâhı İslam üzerinden dini fanatizmin etkisine bel bağlamanın boşluğunu acı bir fatura ödeyerek ve kendi halklarına ve müttefiklerine ödeterek anladılar.

Almanya Politikasını Enver Paşa Üzerinden Yürütüyor

Alman Kayzeri II. Wilhelm 'Doğu'ya Hücum' ve 'Alman Cihadı' politikalarını önce uzun süre II. Abdülhamit üzerinden yürüttü. 1909'da İTC'nin II. Abdülhamit'i devirmesine kızan Kayzer II. Wilhelm daha sonra değişen şartlara uyum sağladı. Bu kez gözünü İTC'nin askeri lideri Enver'e dikti. 1908-1911 yılları arasında Berlin'de askeri ataşe olarak bulunan ve iyi Almanca öğrenen Enver, bu dönemde Kayzer II. Wilhelm tarafından sürekli 'pohpohlandı'. Wilhelm, Enver'e rütbesinin ve konumunun çok ötesinde bir ilgi ve itibar gösterdi. En önemli kutlamalara, ziyafetlere onu davet etti. Bu özel ilgiyi çevresine 'Enver bize ileride lazım. Ülkenin başına geçecek' sözleriyle açıkladı.

1913 Babıâli darbesi ile iktidara fiilen el koyan Binbaşı Enver Bey, gerçekten de Kayzer'in beklediği gibi o yılın sonunda Osmanlı ordusunun ve devletinin başına geçti. İTC'li fedailerin zorlamasıyla iki kademe kıdem atlayarak Harbiye Nazırlığı'na yükseldi. 1914 yılı başında Harbiye Nazırı ve Genelkurmay Başkanlığı'na sıçrayan henüz 33 yaşındaki 'Darbeci' Enver Paşa artık fiilen ülkenin en önemli askeri-siyasi lideri olmuştu.

Bu konumu onu I. Dünya Savaşı yıllarında yönetimde tek söz sahibi fiili bir 'askeri diktatör' haline getirdi. Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 muhtırasında şiddetle itiraz ettiği Alman politikalarını uygulama tavrının arka planında o sırada yönetimde olan Enver Paşa'nın Almanlarla olan bu bağlantıları ve Alman hayranlığı vardır. Enver Paşa ülkenin kaderini Almanlara bağlamıştır. Mustafa Kemal ise başından beri 'yerli ve milli' bir çizgi izlemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa Yükseliyor Mustafa Kemal Sofya'ya 'Sürgün'e Yollanıyor

Mustafa Kemal, Enver'in yükseldiği bu dönemde, arkadaşı Fethi (Okyar) ile beraber İTC yönetimi tarafından savaş başlamadan önce 1913 yılı sonbaharında Bulgaristan'a sürülmüştü. İTC tarafından istenmeyen Fethi Bey Sofya'ya büyükelçi, istenmeyen Mustafa Kemal de onun yanına askeri ataşe olarak tayin edilmişti.

Sofya'ya yapılan bu 'siyasi sürgün'de, Fethi-Mustafa Kemal ikilisinin Babıâli baskınına karşı çıkmaları, Çatalca'da Bulgar Cephesi arkasına yapılan bir askeri baskının başarısızlığı sonucu Enver ile şiddetli bir kavgaya girerek istifa etmeleri gibi faktörler rol oynamıştı. Fethi'nin 1913 Eylül'ünde kısa süre üstlendiği İTC genel sekreterliği sırasında, İTC'li silahşörlerin maaşını kesmesi de İTC içinde büyük tepkiye yol açmış ve bu 'zorunlu sürgün'e katkıda bulunmuştu.

İktidara fiilen el koyan İTC yönetimi içinde dar bir klik oluşturan Enver-Talat ikilisi, Osmanlı devletinin ve ülkenin kaderine tek başlarına hakim olacak, son sözü söyleyecek bir noktaya gelmişlerdi. Fethi ve Mustafa Kemal gibi İTC içinde muhalefet yaratan sivri isimlerin Sofya'ya gönderilmiş olması da onların ellerini rahatlatmıştı. Artık daha rahat ve kimseye danışmadan bildikleri gibi hareket edebilirlerdi. Almanlarla ittifak böyle gerçekleşti.

Savaşın Başında Almanlarla 'Gizli Askeri İttifak'

Enver bu 'iktidarda tek yetkili' konumuna dayanarak, Talat ile birlikte Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde 2 Ağustos 1914'te Almanlar ile gizli bir askeri ittifak sözleşmesi imzaladı.

Bu gizli askeri anlaşma sonrasında Osmanlı devleti, Almanların, Berlin'in ve Enver'in zorlaması ile 31 Ekim 1914'te

Levent Şahveradi Arşivi

fiilen Almanların yanında savaşa girdi. Bu adım Kayzer'in emri ve Harbiye Nazır Enver Paşa ve Donanma Nazırı Cemal paşaların izni ile, Osmanlı Donanma Komutanlığı'na getirilen Amiral Souchon'un *Yavuz* ve *Midilli* adını almış olan Alman zırhlıları ile Karadeniz'e çıkması, Rus gemilerini ve Sivastapol'u bombalaması ile gerçekleşti. Bu Osmanlı devletini savaşa sokmak için Kayzer ve Enver Paşa tarafından tezgâhlanmış bir 'komplo'ydu.

Aslında Almanların yenileceğini düşünen ve Osmanlı devletinin mümkün olduğunca 'silahlı tarafsızlık' politikası gütmesi gerektiğini öne süren Yarbay Mustafa Kemal, 1914 yılı Ağustos ayında I. Dünya Savaşı patladığı zaman Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da askeri ataşeydi.

Mustafa Kemal Almanya'nın Zaferine İnanmıyor

Mustafa Kemal savaşın başladığı 1914 yılının Eylül ayında Sofya'dan İstanbul'daki bir arkadaşına (Tevfik Rüştü Aras) yazdığı mektupta, Almanların Avrupa'da, Fransa ve Rus cephelerı arasında sürekli gelip gitmek zorunda kalacaklarını belirtiyor ve bu nedenle savaşı kazanmalarının mümkün olmadığını söylüyordu. Kurmay bakışı ile daha savaşın başında Almanların yenileceğini görmüştü.

Mustafa Kemal daha 1914'te yaptığı bu askeri analizi, 20 Eylül 1917 muhtırasında tekrarladı. Muhtırada, Almanların galip gelmelerinin mümkün olmadığını anlayınca, düşmanlarına dönük olarak 'gelin bizi yenin' stratejisine yöneldiğini ve bunun da savaşı uzatacağını vurguladı. 20 Eylül Muhtırası'nda Mustafa Kemal bu nedenle çökme tehdidinin eşiğindeki Osmanlı devletinin acilen, artık savaşı kazanma umudu olmayan Almanlara bel bağlamadan ülke içinde ciddi önlemler almasını öneriyordu. İTC yönetimi Mustafa Kemal'in bu ciddi uyarısına kulak asmadı.

O sırada Osmanlı ordusunun yönetimi, Enver Paşa'nın 2

Levent Şahverdi Arşivi

Ağustos 1914'te yaptığı gizli askeri ittifakta yeralan bir maddeye göre, savaş başlayınca anlaşma gereği Alman subayların komutasına verilmişti. Osmanlı Genelkurmay Başkanı General Bronsart von Schellendorf olmuştu.

Alman 'Askeri Islah Heyeti' Türk Ordusunu Islah Edecektir!

Ayrıca Osmanlı ordusunun içinde 'Alman Islah Heyeti' (Alman Düzeltme/İyileştirme Heyeti) adı altında bir grup Alman subay bulunuyordu. Heyet 1914 yılı Ocak ayında İstanbul'a gelmişti. 40 kadar Alman subayı ile gelen heyetin başında Kayzer'in temsilcisi olarak Alman General Liman von Sanders (Liman Paşa) vardı. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda bulunan Alman subay sayısı 800'e kadar çıktı. 1917'de Suriye Cephesi için Falkenhayn ile birlikte gelen Yıldırım Orduları Grubu'nda ise bundan ayrı olarak 100 kadar Alman subayı ve 5 bin kadar Alman askeri vardı.

Osmanlı ordusunu düzeltmek, eğitmek ve yeniden organize etmek için Almanya'dan bir heyetin gelmesini 23 Ocak 1913'teki Babıâli darbesinden sonra sadrazam olan Prusya eğitimli ve Alman hayranı Mahmut Şevket Paşa istemişti. Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913'te bir suikast sonucu öldürüldü, ancak bu Alman Islah Heyeti'nin gelişini etkilemedi. Alman Heyeti'nin gelmesini daha sonra Enver Paşa istedi ve bunun için rica etmeye Almanya'ya gitti.

Alman Heyetin Görevi Türkiye'yi Denetim Altına Almak

Alman Kayzer'i II. Wilhelm, Alman Askeri Heyeti'ni Türkiye'ye yollarken 9 Aralık 1913'te yaptığı gizli toplantıda, bu misyonun 4 hedefini şöyle açıklıyordu: 1) Türk ordusunun Almanlaştırılması (Germanisierung) ve Harbiye Nezareti'nin

Levent Şahverdi Arşivi

doğrudan kontrolü. 2) Türkiye'deki diğer devletlerin politikalarının yakından izlenmesi. 3) Rusya'nın Osmanlı üstündeki emellerine set çekilmesi. 4) Üstün Alman otoritesinin kanıtlanması ve Osmanlı dış politikasında Almanya'nın belirleyici hale gelmesi.

Kayzer ve Almanya tüm bu hedeflerini gerçekleştirdiler. Kayzer'in sözleri aslında daha o dönemde, Almanya'nın Türkiye'de bir sömürgeleştirme politikası uyguladığını gösteriyordu. Enver Paşa Almanya'ya bu konuda sonuna kadar yardımcı oldu.

Mustafa Kemal ise 20 Eylül Muhtırası'nda tam da bu 'Alman sömürge politikası'nı eleştirdi, üstelik Enver Paşa'yı buna seyirci kalmakla suçladı.

M. Kemal Alman Heyeti'ne Baştan Karşı

Mustafa Kemal aslında Türk ordusunu eğitip düzeltmek için Almanya'dan böyle bir 'Islah Heyeti'nin gelmesine de karşıydı. Yıllar sonra 1926'da gazetecilerle yaptığı bir söyleşide bu konuda şunları söyleyecekti:

"Ben genel harbin müttefiklerimiz için (Almanlar) iyi netice vereceğine itimat etmiyordum; fakat emrivakiden sonra (savaşa giriş), bulunduğum cephelerde savaşı başarıya ulaştırmaya çalıştım. Diğer cephelerde ise sanki aksine bir durum söz konusuydu. Başkumandan vekili (Enver Paşa) her hareketinde bir ordu mahvederdi. Sarıkamış'ta olduğu gibi...

"O (Enver Paşa) ve arkadaşları zaten daha evvel Türk milletini ve ordusunu gayri tabii bir duruma sokmuşlardı. Bu gayri tabii durum dolayısıyla, ordunun yabancı bir heyetini eleştirmek istemem (Alman heyeti). Asıl eleştiriyi hak edenler, tabiatıyla bizim devlet reisimiz ve devlet adamlarımızdır.

"Türk ordusunun aciz ve kabiliyetsiz olduğu kanaatiyle, o heyeti, ayaklarına kadar giderek ve rica ederek memleketimize

Levent Şahverdi Arşivi

davet eden onlardı. Bu heyete Türk milletinin kabiliyetsizliğinden ve beceriksizliğinden açık suretle bahsedilmiş, kendilerine adeta gelip bizi adam etmeleri teklif olunmuştur. Böyle bir müracaat üzerine gelen bu heyet, içine girdiği çevreyi ve o çevreye hakim olanları aciz, hatta haysiyetsiz telakki ederse mazur görülebilir.

"Ben ordunun kayıtsız şartsız bütün sırlarıyla Alman Askeri heyetine teslim edilmesinden üzgündüm. Daha karar verilmezden evvel, tesadüfen bu durumdan haberdar olduğum vakit, sesimin erişebileceği makama kadar itirazda bulunmayı vazife saymıştım. İtirazlarıma hiç kimse cevap vermedi, cevap vermeye lüzum dahi görmedi."

Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda, Almanların Türkiye'yi sömürge haline getirmesine karşı sert isyanının arkasında yine onun tarafından yapılmış böyle bir 'eski itiraz' vardır. Mustafa Kemal daha savaşın başında 1914'te de ordunun tümüyle Almanlara teslimine karşı çıkmış, ancak o zaman da kimse onun itirazlarını ciddiye almamıştır. Ancak o itiraz etmekten ve sesini yükseltmekten vazgeçmeyecektir.

Mustafa Kemal Cepheye Gitmek İstiyor

Dünya Savaşı Mustafa Kemal'i Sofya'da pasif diplomatik görevde bir yarbay olarak buldu. Osmanlı devleti 1914 Kasım ayında savaşa girince Mustafa Kemal derhal Genelkurmay'a başvurdu. Sürekli ve peş peşe dilekçeler yazarak, ısrarla cephelerden birinde aktif görev istedi. Sonunda Genelkurmay'dan 19'uncu Tümen Komutanlığı'na atandığına dair bir bildirim geldi.

Trakya'da henüz kurulmakta olan 19'uncu Tümeni zorlukla bulan Mustafa Kemal 24 Şubat 1915'te derhal Çanakkale Cephesi'ne iltihak etti. Çanakkale'de 5'nci Ordu o sırada Alman General Liman Von Sanders'in (Liman Paşa) yönetimine verilmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in Alman subaylarla ilk teması, İstanbul'da Liman Paşa ile yaptığı kısa görüşmede başladı. 19'uncu Tümen'i bulmak için İstanbul'dan hareket etmeden önce bir subay arkadaşı onu, Çanakkale Bölge Komutanlığı'na atanan Liman Paşa ile tanıştırdı.

Liman Paşa'yı Kızdıran Açık Sözlü Yarbay

Liman Paşa, Sofya'dan yeni gelmiş olan bu zeki bakışlı askeri ataşeye, Bulgarların durumunu sordu. Liman Paşa, Bulgarların neden savaşa Almanların yanında girmekte tereddüt ettiklerini öğrenmek istiyordu. Yoksa Bulgarlar Almanların zafer kazanacağına güvenmiyorlar mıydı? Mustafa Kemal bu soruya dürüstçe 'Evet, güvenmiyorlar' şeklinde yanıt verdi. Liman Paşa'nın 'Peki siz ne düşünüyorsunuz?' sorusunu da 'Ben de Bulgarlar gibi düşünüyorum' diye yanıtlamaktan kaçınmadı. Bunun üzerine derhal sohbeti kesen Liman von Sanders'in odasından sessizce ayrıldı. Liman von Sanders bu açık sözlü, fikrini söylemekten kaçınmayan, mavi gözlü sert bakışlı Türk yarbayını kafasında bir yere not etmişti.

Ancak von Sanders, açıklığa ve dürüstlüğe önem veren Prusya disiplini ile Mustafa Kemal'in askeri yeteneklerini kısa sürede takdir edecek ve altı ay sonra Çanakkale savaşlarının en zor döneminde, Anafartalar Grup Komutanlığı'nı Mustafa Kemal'e verecektir. Mustafa Kemal bu kritik cephede 11 tümene ve bir süvari tugayına, toplam 135 bin kişilik bir askeri güce komuta etti. Bu bir ordu demekti.

Çanakkale'de İngilizleri Durduran Genç Komutan

Çanakkale Savaşı'nın ateşten sınavı içinde 1915 Haziran ayında albaylığa yükselen Mustafa Kemal henüz 34 yaşındaydı. Savaşın en kritik anında Liman von Sanders (Liman Paşa),

Levent Şahverdi Arşivi

Anafartalar Cephesi'ndeki tüm birlikleri (11 tümen) inisiyatif almaktan kaçmayan, cesur ve özgüvenli Albay Mustafa Kemal'e teslim etti.

Mustafa Kemal, Liman von Sanders'in güvenini boşa çıkarmadı ve yönettiği çetin süngü savaşları ile İngiliz çıkarmasını Anafartalar'da durdurdu. 34 yaşındaki genç albay, 1915'te Çanakkale'de İngilizleri püskürten başarısı ile sadece İstanbul'u, Osmanlı'nın payitahtını düşman işgalinden kurtarmakla kalmadı, tarihin akışını da değiştirdi. İtilaf devletlerinin Çanakkale'yi geçememesi, 1917 Sovyet Devrimi gibi dünyayı sarsan büyük bir olayı tetikleyen faktörlerden birisi oldu.

Bu nedenle 20 Eylül 1917 Muhtırası'na giden yolda, Mustafa Kemal'e o cesareti veren Çanakkale gibi büyük askeri başarının altını çizmek gerekiyor. Çanakkale sonrası en azından Genelkurmay ve İTC çevrelerinde, hatta Alman subayları çevresinde Mustafa Kemal, herhangi bir yarbaydan farklı bir konumdaydı. Daha sonra 1917 Aralık ayında Veliaht Vahdettin ile birlikte yaptığı Almanya seyahati sırasında Kayzer II. Wilhelm, Mustafa Kemal'i karşılarken 'Gelibolu-16. Kolordu!' diyerek yüksek sesle selamlayacaktı.

Mustafa Kemal'in Çanakkale'den sonra 1915 yılı sonunda geldiği İstanbul'da bazı yetkililer ile görüşerek, onları ülkenin kötü gidişatı hakkında uyarmak istemesi, ileride 20 Eylül 1917 Muhtırası'na dönüşecek olan fikirlerinin ve tepkisel yaklaşımının ilk işaretlerinden birisi sayılır.

1915 yılı sonunda Mustafa Kemal'in görüştüğü kişi Hariciye vekili ve kabinenin önemli isimlerinden Halil Bey'di (Menteşe). Mustafa Kemal 'payitahtı kurtarmış önemli bir komutan' olarak onlara fikirlerini söyleme hakkı olduğunu düşünüyordu. Ancak anlaşılan karşısındaki kişiler henüz buna hazır değildi. Mustafa Kemal'in düşünceleri siyasal bir eleştiri halini alınca, konuştuğu Halil Bey tedirgin oldu. Çünkü Halil Bey aynı zamanda

Levent Şahverdi Arşivi

İTC yönetiminde etkili bir isimdi ve Mustafa Kemal'in eleştirileri İTC yönetimini ve hükümetini de hedef alıyordu. Halil Bey ona, Genelkurmay'a gitmesini ve eleştirilerini oraya yapmasını istedi.

İşte bu noktada, Mustafa Kemal'in Halil Bey'e verdiği yanıt ilginçtir ve 20 Eylül 1917 Muhtırası'na giden yolun işaret taşlarından biridir.

Mustafa Kemal, Halil Bey'e, "Beyefendi farkında değil misiniz ki, memlekette artık milli bir genelkurmay heyeti yoktur. O Alman Genelkurmayı ki, ilk iş olarak benim gibi asi bir askeri tardetmek (cezalandırmak) kararına vardı. Beni o heyete mi gönderiyorsunuz?" yanıtını verecekti.

Mustafa Kemal daha 1915 yılı sonunda Türk Genelkurmayı'nın ortadan kalktığı ve ordu yönetiminde bütün dizginlerin Almanların eline verildiği görüşündeydi. Buna isyan ediyordu. Ancak çevresinde ve İTC yönetiminde bu isyana katılan, hatta kendisine kulak verip dinleyen bir kişi bile yoktu. Mustafa Kemal bütün bu olumsuz koşullara ve sağır kulaklara, vurdumduymaz tavırlara rağmen kendi bildiği yolda askerlik görevine her zamanki ciddiyeti ve kararlılığı ile devam etti. İki yıl sonra 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda Almanların hakimiyetine itirazını daha güçlü bir şekilde tekrarlayacaktı.

Enver Paşa Mustafa Kemal'i Doğu'ya Rusları Durdurmaya Gönderiyor

Osmanlı devleti ve ordusunun tek hakimi ve fiili askeri diktatörü Enver Paşa, 1915'te Çanakkale'de İngilizleri püskürten Mustafa Kemal'i bundan sonra, 1916 yılı başında Doğu Cephesi'ne, Anadolu'yu fiilen istilaya başlayan Rus ordusunu durdurmaya yolladı. Batı'da İngilizleri durduran Mustafa Kemal'in görevi bu kez Doğu'da Rusları durdurmak olacaktı.

Genelkurmay planlarına göre Erzurum yönünde 3'üncü

Levent Şahverdi Arşivi

Ordu güçlerine karşı ilerlemeye çalışan Rus ordusunun sol kanadına, Mustafa Kemal'in 16'ncı Kolordusu ile içinde bulunacağı 2'nci Ordu Van Gölü güneyinden saldıracaktı. 3'üncü Ordu'nun başında İTC'li ünlü isimlerden Vehip Paşa vardı. 2'nci ve 3'üncü orduların komutası ise Kafkas Ordular Grubu adı altında deneyimli komutan Ahmet İzzet Paşa'ya verilmişti. Rusların Anadolu içlerine ilerlemesini önleyecek olan 2'ncci ve 3'üncü ordular arasındaki koordinasyon zamanında sağlanamadı. Ruslar ondan önce saldırıya geçtiler.

Ruslar Anadolu İçlerine İlerlemeye Başlıyor

1916 yılında Doğu Cephesi'nde durum karışıktı. Ruslar 1915 yılı başında Almanların ve Enver Paşa'nın hatası sonucu Sarıkamış'ta perişan olan ve 70 bin kayıp veren 3'üncü Ordu'nun yarattığı boşluktan yararlandılar. Bir yıllık geçici duraklamadan sonra birliklerini takviye edip Anadolu içlerine ilerlemeye başladılar.

Ruslar, Osmanlı orduları herhangi bir karşı harekâta başlamadan hızla harekete geçtiler ve önemli Osmanlı kentlerini peş peşe ele geçirmeye başladılar. 16 Şubat 1916'da Erzurum, 18 Nisan 1916'da Trabzon Rusların eline geçti. 1916 Temmuz ayında Gümüşhane, Bayburt ve Erzincan da Rusların eline geçmişti. Ruslar artık cephelerini bu kentlerin batısında kuruyorlar ve Anadolu'nun içlerine ilerliyorlardı. Rus orduları Sivas'ı tehdit eden bir noktaya gelmişlerdi.

Ruslar aynı zamanda Van Gölü'nün güneyine yöneldiler ve 2'nci Ordu'yu Diyarbakır'a doğru gerilettiler. Ruslar 1916 Temmuz ayı içinde Muş ve Bitlis'e de girdiler. Mustafa Kemal'in başında bulunduğu 16. Kolordu yaptığı karşı saldırı ile 6 Ağustos 1916'da Muş'u ve ertesi gün Bitlis'i Ruslardan geri aldı. Bu bölgede ve İstanbul'da büyük sevinç yarattı. Ruslar bir süre sonra Muş'u geri aldılar. Ancak 1917 yılı baharından itiba-

Levent Şahverdi Arşivi

ren Rusya'da patlak veren olaylar ve 1917 Ekim Devrimi sonucu Rus orduları yavaş yavaş çözüldüler ve Anadolu'dan çekildiler.

Mustafa Kemal Doğu Cephesinde Paşa Oluyor

Mustafa Kemal Doğu Cephesi'ne gittikten sonra 1 Nisan 1916'da Silvan'da 16. Kolordu karargâhını kurmasından kısa süre önce tuğgeneralliğe (mirliva) yükseldi. Bundan sonra 'Mustafa Kemal Paşa' olarak anılacaktı. O da Enver'den bir yıl sonra 35 yaşında 'paşa' olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa 1916 yılında Doğu Cephesi'nde savaştı. Önce bir süre vekaleten yürüttüğü 2'nci Ordu Komutanlığı'na Mart 1917'de asaleten atandı.

Levent Şahverdi Arşivi

2. BÖLÜM

ENVER PAŞA'NIN BAĞDAT GAFLETİ VE 'KURTARICI FALKENHAYN'

1916 yılında Osmanlı orduları aynı zamanda Irak'ta Bağdat'a doğru ilerleyen İngiliz birlikleri ile savaşıyordu. Bağdat Cephesi'nde kurulan 6'ncı Ordu'nun başına Alman Goltz Paşa tayin edildi. Goltz Paşa Enver'in amcası Halil Paşa'yı cephede grup komutanlığına getirdi. Selman-ı Pak'ta durdurulan İngilizler Dicle kıyısındaki Kut-ül Amare'ye çekilmişlerdi. Halil Bey komutasındaki Osmanlı orduları Generel Townshend komutasında 15 bin civarındaki İngiliz askerini Kut-ül Amare'de kuşattılar. Goltz Paşa 19 Nisan 1916'da cephede tifüsten öldü.

Halil Paşa komutasındaki Türk birlikleri 29 Nisan 1916'da, İngiliz komutanı Townshend'i 13 general, 481 subay ve 13.300 er ile birlikte teslim aldılar. Bu I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin en büyük yenilgilerinden biri oldu. Aynı zamanda Osmanlı-Türk ordularının kazandığı büyük zaferlerden biriydi.

Kut-ül Amare Yenilgisinden Sonra İngilizler Irak'a Yığılıyor

Ancak İngilizlerin bu ağır yenilgisi aynı zamanda İngiliz kuvvetlerinin Irak-Suriye Cephesi'ne yığılmasının da başlangıcı oldu. Daha sonra 1917 yılında bölgede Alman-Osmanlı çekişmesine ve Falkenhayn ile Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ara-

Levent Şahverdi Arşivi

sında patlak verecek kavgaların ve 20 Eylül Muhtırası'nın başlangıç noktası Kut-ül Amare sayılır. Çünkü İngilizler bu yenilgiden bir yıl sonra sessizce cepheye topladıkları büyük kuvvetler ile tekrar saldırıya geçtiler.

Bu süreçte Enver Paşa, Almanların isteği üzerine Bağdat'ta Halil Paşa'nın 6'ncı Ordusu'nu İran üzerine yolladı. Almanlar İran üzerinden Afganistan'a ve Hindistan'a ulaşma çabasındaydı. Halil Paşa bu emre karşı çıktı ve İngilizlerin Bağdat'ın 110 km. güneyinde 100 bin kişilik bir kuvvet topladıklarını ve her an saldırıya geçebileceklerini belirtti. Ancak Berlin'den aldığı emirle, Hindistan'a giden yol üzerinde İran'ı ele geçirme hayallerine kapılan Enver Paşa, amcası Halil Paşa'yı dinlemedi. Peş peşe ısrarla verilen emirler sonucu Halil Paşa, Bağdat'ı kaderine terk ederek İran içlerine Kirmanşah'a yöneldi. Alman komutan Liman Paşa, anılarında Enver'in o sırada, kendisinin Bağdat'ın takviyesi yönündeki önerilerini de dinlemediğini ve Bağdat'ı adeta İngiliz saldırılarına karşı savunmasız bıraktığını yazacaktır.

Alman Misyonu İçindeki Zıt Kanallar

Burada şu noktayı da belirtmek gerekir. I. Dünya Savaşı boyunca Alman misyonu, Osmanlı ordusu üzerindeki denetimi iki farklı kanaldan yönetmiştir. Bu kanalların başındaki Alman komutanlar zaman zaman birbiriyle çelişen, hatta zıt politikalar izlemiş ve kararlar almışlardır.

Alman Askeri Misyonu başındaki General Liman von Sanders Prusyalı deneyimli bir askerdi. Doğrudan Kayzer tarafından gönderildiği için, ona bağlıydı. Von Sanders, kararları, objektif duruma göre Osmanlı ordusunun gücü ölçüsünde gerçekçi bir şekilde vermeye çalışıyordu.

Osmanlı Genelkurmayı'nın başında ise Alman General Bronsart von Schellendorf vardı. 'Bronsart Paşa' doğrudan Berlin'e bağlıydı. Enver Paşa ve Bronsart yakın bir ilişki kurmuşlar-

Levent Şahverdi Arşivi

dı. Von Sanders ile anlaşamayan Enver Paşa, onu devre dışı bırakarak doğrudan Berlin'den gelen emirleri tatbike çalışıyordu. Von Sanders ile Berlin'in emirleri zaman zaman ters düşüyordu. Bronsart Berlin'i temsilen oradan gelen emirleri uyguluyordu.

Bunun en çarpıcı örneği Sarıkamış Harekâtı'ydı. Enver Paşa ve Bronsart, Berlin'den gelen emirle kış üstü en olumsuz şartlarda Sarıkamış saldırısını başlatmışlardı. Kısa sürede 70 bin kayıp veren Osmanlı 3'üncü Ordusu yok oldu. Liman von Sanders, kış şartlarında bu harekâtın yapılmaması için Enver Paşa ve Bronsart'ı uyarmıştı. Ama onlar Von Sanders'i değil, Berlin'i dinlediler. Osmanlı ordusunu Sarıkamış'ta kırdırdılar. Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda kullandığı deyimle 'Türk kanlarını' harcadılar. Liman von Sanders, Sarıkamış faciası üzerine, Berlin'e bir rapor yazarak buna yol açan Generel Bronsart'ın derhal görevden alınmasını istedi. Ancak Berlin, Von Sanders'e kulak asmadı. Bronsart Paşa, Osmanlı Genelkurmay Başkanı olarak kaldı.

Alman subaylar arasındaki bu çelişik politikaların ikinci örneği Bağdat'ta yaşandı. Liman von Sanders Bağdat'ın savunulması ve takviyesini isterken, Enver Paşa ve Bronsart Berlin'in sözünü dinleyerek Bağdat'ı savunan 6'ncı Ordu birliklerini İran'a gönderdiler.

İngilizler Bağdat'ı alınca bu kez Enver Paşa, Bağdat'ı kurtarmak için Berlin'den Falkenhayn'ı isteyecekti. Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'na yol açan isyanı da Falkenhayn'ın Bağdat'ı kurtarmak için Irak-Suriye cephesine gelmesiyle başladı.

Bağdat Düşünce Enver Paşa ve Berlin Yönetimi Panikliyor

İngilizler 11 Mart 1917'de Bağdat'a girdiler ve kuzeye doğru gerileyen Türk birliklerini takibe başladılar. Bu tarihi kentin düşmesi İstanbul'da Saray çevresinde ve halkta büyük üzün-

Levent Şahverdi Arşivi

tü yarattı. Önce Kanuni sonra IV. Murat gibi güçlü padişahların iki kez fethettiği ve 17. yüzyıldan itibaren kesintisiz olarak Osmanlı egemenliğinde bulunan Bağdat, şimdi İngilizlerin eline geçmişti. Şarkılara, atasözlerine konu olan kadim Osmanlı kenti Bağdat'ın düşmanların eline geçmesi, Saray'ın olduğu kadar, İTC yönetiminin ve Enver Paşa'nın da gururlu şöhretine ağır bir darbeydi.

Bağdat'ın İngilizlerin eline geçmesi, aynı zamanda Berlin için de çok kötü bir haberdi. Çünkü Almanların 'Doğu'ya hücum' politikasının prestij projesi olan Berlin-Bağdat demiryolu hattı (Bagdad Bahn) böylece suya düşmüştü. Almanların doğudaki hedef kenti olan Bağdat artık düşmanın elindeydi.

Kısacası hem Halife-Padişah'ın hem de Kayzer'in İslam alemindeki prestijleri Bağdat'ın düşmesi ile ağır bir yara almıştı. Daha önce Bağdat'ın savunması işini hafife alan ve Bağdat'taki birlikleri İran'a sevk eden Enver Paşa ve Berlin, Bağdat düştükten sonra telaşa kapıldılar. Bu kez yine oldukça hayali bir şekilde Bağdat'ı İngilizlerden geri almak için harita üzerinde bir dizi proje geliştirmeye başladılar. Enver Paşa bunun telafisi için Almanlardan yardım istedi. Mezopotomya'ya özel önem veren Berlin Karargâhı yardımını esirgemeyecekti.

Bağdat'ı Kurtarmak İçin Falkenhayn Çağırılıyor

Sonunda Enver Paşa ve Sadrazam Talat Bey, birlikte Berlin'e, Alman Askeri Karargâhı'na gittiler. Almanlardan Bağdat'ı geri almak için güçlü bir askeri kuvvet ve bu kuvvetin başına da, o sırada Romanya'ya girmiş ve Bükreş'i fethetmiş olan Alman General Falkenhayn'ın gelmesini istediler.

İşte Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda hedef aldığı ünlü Alman General Falkenhayn, Osmanlı savaş sahnesine böylece, Bağdat'ın düşmesi ile girdi. Falkenhayn'a tarif edi-

Levent Şahverdi Arşivi

len ilk görev Bağdat'ın kurtarılması idi. Enver Paşa da siyasal ve psikolojik nedenlerle bu fikri savunuyordu. Ne de olsa 'Saray damadı'ydı ve Padişah V. Mehmet Reşat Bağdat'ın kaybına çok üzülüyordu. Bağdat'ı kurtaracak bir Enver Paşa'yı daha sonra kimse yere göğe sığdıramazdı. Enver Paşa şimdi de bu hayalin peşine düşmüştü.

Enver Paşa, Mustafa Kemal'i bu cephede yapılacak askeri harekâtlar için 7'nci Ordu komutanı olarak General Falkenhayn'ın emrine verdi ve iyi bir asker olarak onun her dediğine itaat etmesini istedi. Enver Paşa, aynı cephede 3 yıldır hüküm süren Cemal Paşa'ya karşı da Falkenhayn'ı destekledi. Kızılca kıyamet zaten bu noktada koptu. Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası bu kararlar üzerine koptu.

Falkenhayn Kimdir?

Enver Paşa ve Talat Paşa'nın Alman Genelkurmayı'ndan 'Müstakbel Bağdat Fatihi' olarak istedikleri bu Alman generali Falkenhayn kimdir?

Tam adı Erich Georg Anton von Falkenhayn (1861-1922) olan bu Prusyalı general, 1896-1900 yılları arasında Çin'de Almanların sömürge misyonunda askeri danışman ve ataşe olarak görev yaptı. Birinci Dünya savaşında 1914 Eylülü'nden 1916 yaz sonuna kadar Alman Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulundu. 1916 sonunda Fransız Cephesi'nde Verdun'u ele geçirmek için başlattığı saldırıda çok ağır kayıplara rağmen başarısız olunca görevden alındı. Bu savaş nedeniyle Alman halkı arasında kendisine 'Verdun kasabı' lakabı takılmıştı.

Falkenhayn daha sonra Balkanlar'da Alman 9'uncu Ordu Komutanlığı'na tayin edildi. Dört aylık bir saldırıdan sonra 6 Aralık 1916'da Bükreş'e girdi. Böylece 'Bükreş Fatihi' olarak yeniden övgü ve destek topladı. Hızlı askeri harekâtlara büyük zaafı olan Enver Paşa bu nedenle Berlin'den General Falkenhayn'ın

Levent Şahverdi Arşivi

Bağdat'ın geri alınması için Osmanlı ordusuna verilmesini istedi. 'Bükreş Fatihi'nden şimdi bir 'Bağdat Fatihi' çıkarmak istiyordu.

Zaten Enver Paşa'nın elinde artık Bağdat'ın fethi için yeterli asker ve malzeme kalmamıştı. Almanları bu cepheye Falkenhayn gibi güçlü bir isimle göndererek, onlardan yeni askeri destek ve mali yardım koparmak istiyordu. Savaşın üçüncü yılında Osmanlı orduları perişan vaziyetteydi. Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda bu askeri perişanlığı da ayrıntılı olarak anlatacaktı.

Yıldırım Orduları -F Grubu- Asya Kolu

Enver Paşa'nın talep ettiği bu yeni Bağdat Cephesi için Almanlar özel bir kuvvet kurdular. Başına Falkenhayn'ı getirdiler. Bu özel kuvvet, Osmanlı ordusunda o güne kadar görülen tüm ordulardan ve yapılardan farklı olarak tüm subayları ve ana birlikleri ile tamamen Almanlardan oluştu. Napolyon'un Mısır Seferi'nde kullandığı bir isme atfen bu orduya 'Yıldırım Orduları' denildi. Aynı zamanda Berlin'de Falkenhayn'ın Falke'sine (Falke/Şahin) de atfen F Grubu adıyla da anıldı.

Orgeneral Falkenhayn'ın rütbesi de, Alman-Osmanlı gizli ittifak anlaşması gereği, Türkiye'ye gelirken bir üst rütbeye çıkarılmıştı. Böylece artık 'Mareşal Falkenhayn' olmuştu.

Berlin'de 'Yıldırım Orduları' adı altında Irak Cephesi'ne yollanan bu yeni Alman Kuvveti'ne kısaca 'Asya Kolu' da deniliyordu. Falkenhayn'ın emrinde 100 Alman subayı, 5 bin kadar Alman askeri ile makineli tüfek, top ve süvari taburları, istihkâm ve sağlık birlikleri vardı. Ancak 31 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşa, Liman von Sanders'ten 'Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı teslim alırken, Almanların bu ünlü Asya Kolu'nda hiçbir ciddi kuvvet bulunmadığını 'dehşet'le tespit edecekti. Bu yüzden kâğıt üstünde gösterilen 5 bin Alman askerinin cepheye ne kadarının geldiği de kuşkuludur.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemal Paşa: 'Ya Falkenhayn ya Ben!'

1917 yaz aylarında bölgeye gelen Mareşal Falkenhayn'ın emrine ayrıca 6'ncı, 7'nci ve 8'inci Osmanlı orduları verilecekti. Üç yıldır Şam'da Cemal Paşa'nın emrinde olan 4'ncü Ordu'nun askerleri de Falkenhayn'ın emrine girecekti. Bu durumda Cemal Paşa, bölgede sadece Yıldırım Ordusu'na lojistik destek sağlayacak 'menzil komutanı' düzeyine düşüyordu. Üç yıl boyunca bölgenin askeri valisi olarak adeta 'Suriye padişahı' gibi hüküm sürmüş olan Cemal Paşa için bu ağır ve kabul edilemez bir darbeydi.

Cemal Paşa, Enver'e, 'Ya Falkenhayn ya ben' dedi. Enver Paşa Falkenhayn'ı tercih etti.

Cemal Paşa Mustafa Kemal ile birlikte (20 Eylül 1917 Muhtırası'ndan sonra) istifa ederek İstanbul'a dönecekti. Ancak son anda Enver Paşa ve kendi maiyetindeki subayların aşırı ısrarları ile iki ay daha bölgede kaldı. Mustafa Kemal, Cemal Paşa'nın son anda istifadan caymasına çok kızdı.

Karargâhı tümüyle Almanlardan oluşan Yıldırım Orduları Grubu'nun sadece savaşan birlikleri ve komutanları Türklerden oluşacaktı. Bu Osmanlı-Türk cephesinden ilk kez görülen bir tür 'sömürge ordusu' yapısıydı. Nitekim 7'nci Ordu komutanı Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda Almanların 'ülkeyi sömürge haline getirmek istediğine' vurgu yaparken bu yapıya da itiraz edecekti.

Falkenhayn'ın emrine, Osmanlıların borcuna yazılmak üzere 5 milyon altın tahsis edildi. Bu o günün savaş şartları içinde çok büyük bir paraydı. Falkenhayn bu altınları çölde ve Arabistan'da kabile şeyhlerini satın almak için kullanacaktı. Ancak Falkenhayn İstanbul'a gelir gelmez altınların gücünü önce Mustafa Kemal üzerinde denedi. Yanlış kişiyi seçmiş ve sert kayaya çarpmıştı. Falkenhayn'ın 7'nci Ordusu'yla kendi emrine verilen, ancak dik başlı şöhretini duyduğu Mustafa Kemal'i rüş-

Levent Şahverdi Arşivi

vetle satın alma girişimi, Mustafa Kemal'in sert tepkisi ve hüsranla sonuçlandı.

Bağdat mı, Filistin mi Kurtarılacak?

Bağdat'ın 11 Mart 1917'de düşmesinden ve Rus Cephesi'nin gevşemesinden sonra 1917 baharından itibaren Osmanlı topraklarına karşı esas tehlike güney cephesinden, Irak ve Suriye'de ilerleyen İngiliz birliklerinden geliyordu.

Falkenhayn'ın Yıldırım Orduları önce Bağdat'ın İngilizlerin elinden kurtarılması amacıyla kurulmuş ve gönderilmişti. Ancak bölgede durum daha karışıktı. İngilizler güneyden Sina Cephesi'nden kuzeye doğru ilerliyordu. İngilizlerin hedefi daha kuzeydeki kutsal kent Kudüs'ü ve daha sonra Şam'ı ele geçirmekti. Bu kentler henüz Osmanlı kuvvetlerinin ve Almanların elindeydi.

Falkenhayn, bölgede görevlendirilmesi gündeme gelince Şam'a gelmiş ve cephedeki durumu incelemişti. Önce Bağdat'ın kurtarılması için yapılacak bir harekâtı savunuyordu. Bölgedeki askeri durumu daha iyi anlayınca bundan vazgeçti. İngilizlere karşı önce Sina Cephesi'nde savaşmak gerektiğini kabul etti. Mareşal Falkenhayn İngilizlere karşı saldırı istiyor, Mustafa Kemal ve diğer komutanlar ise sayıca çok üstün İngilizlere karşı savunma savaşı vermek gerektiğini söylüyorlardı.

Mustafa Kemal Medine Komutanlığı'nı Reddediyor

Ancak bu cephelerin hangisinde nasıl bir harekât yapılacağı askeri bakımdan da çetin bir meseleydi. Enver Paşa daha önce Mustafa Kemal'i 17 Şubat 1917'de Hicaz Seferi Kuvvetleri Kumandanlığı'na tayin etmişti. Ama Şam'da Enver Paşa, Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan görüşmelerde Mustafa Kemal Hicaz'ın, kutsal kentler Mekke ve Medine'nin

Levent Şahverdi Arşivi

savunulmasının mümkün olmadığını öne sürerek bu atamaya karşı çıkmıştı. Mustafa Kemal bu kentlerin terk edilmesini ve tüm Osmanlı-Türk güçlerinin İngilizlere karşı Sina Cephesi'ne gönderilmesini istiyordu.

Cemal Paşa da Mustafa Kemal'i destekleyince Enver bu atamadan vazgeçti. Medine'nin Fahrettin Paşa kuvvetleri ile savunulmaya devam edilmesine ve onun takviyesine karar verildi. Mustafa Kemal 5 Mart 1917'de 2'nci Ordu Komutanlığı'na asaleten tayin edilerek Diyarbakır'a döndü.

Aslında bu olay başlı başına Enver Paşa'nın daha o tarihte Mustafa Kemal'e kafasına göre bir atama dayatamadığını, Mustafa Kemal'in yazılı askeri emir halinde gelen atamalara bile itiraz ederek o emirleri değiştirebildiğini gösteriyordu.

Halep Komutanlar Toplantısı

Osmanlı ordusunda bu konuda en önemli toplantı, Enver Paşa'nın ve bölgede önde gelen ordu komutanlarının katılımı ile 24 Haziran 1917'de yapılan Halep toplantısı oldu. Böyle bir toplantı ilk kez oluyordu. Bu komutanlar toplantısına 4'üncü Ordu komutanı Cemal Paşa, 6'ncı Ordu komutanı Halil Paşa ve Kafkas Orduları komutanı Ahmet İzzet Paşa ve 2'nci Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa katıldılar. Enver Paşa, Alman Falkenhayn'ın komutasında Yıldırım Orduları Grubu kurulacağını ve Bağdat'ı geri almak için saldırıya geçileceğini bu toplantıda açıkladı.

Ancak toplantıya katılan paşaların neredeyse hepsi Bağdat'ın geri alınmasının mümkün olmadığını savunarak, ilerleyen İngilizlere karşı Sina Cephesi'nin Filistin ve Gazze bölgesinin savunulması görüşünü öne sürdüler. Enver Paşa kendi fikrinde ısrar etti. Toplantı herhangi net bir karar alınamadan dağıldı. Falkenhayn'ın da cepheye gelerek kendi görüşünü oluşturması beklenecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa, Mustafa Kemal'i Falkenhayn'ın Emrine Veriyor

Falkenhayn, yeni ordunun kurulması ve birliklerin sevki için 1917 Temmuz ayında İstanbul'a geldi. Enver Paşa bu arada, 7 Temmuz 1917 günü Mustafa Kemal'i, Falkenhayn'ın Yıldırım Orduları Grubu'nun emrine girecek olan 7'inci Ordu Komutanlığı'na tayin etti. Bu görevi 'farklı nedenlerle' kabul eden Mustafa Kemal de bu ordunun kuruluş ve sevk hazırlıkları için 13 gün sonra İstanbul'a geldi.

Yaveri Şükrü Tezer'e göre Mustafa Kemal'in 7'nci Ordu'ya tayininden önce Enver Paşa'dan kendisine şöyle bir telgraf gelmişti: "Kurulmakta olan 7'nci Yıldırım Ordusu Komutanlığı'nı bilakaydüşart (kayıtsız şartsız) kabul edip etmeyeceğinize dair kararınızın acele bildirilmesi..."

Mustafa Kemal bu telgrafı 'tuhaf' karşılamış, ancak 15 dakika sonra 'bu telgrafa ancak böyle cevap verilir' diyerek, komutanlığı 'bilakaydüşart' kabul ettiğini bildirmişti. Buna rağmen atanması bu cevaptan ancak 5 gün sonra gerçekleşmişti.

Mustafa Kemal, komutanlığı kabul etme nedenini yaveri Cevat Abbas'a (Gürer) 'Falkenhayn'ın planlarına mani olmak için bu görevi kabul ettim' sözleriyle açıklayacaktı. Falkenhayn ise daha İstanbul'a gelirken Mustafa Kemal'in cesaretinin ve dik başlılığının şöhretini duymuştu. Ancak öğrenmesi gereken bir yönü daha vardı.

Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı bir aylık süre içinde kurulmakta olan ordunun işleriyle ve Galiçya'dan gelen bazı birliklerin Halep'e sevkiyle uğraştı. Falkenhayn ile bugünlerde Harbiye'deki genel karargâhta tanıştı ve konuştu.

Mustafa Kemal ile Falkenhayn arasında patlak verecek sert kavganın işaretleri daha ilk günden itibaren görülüyordu. Falkenhayn ilk askerlik yıllarını Çin'de sömürge subayı olarak geçirmiş kibirli ve diğer ırkları ve milletleri hor gören bir

Levent Şahverdi Arşivi

komutandı. Daha önce Alman Genelkurmaylığı görevinde de bulunduğu için sürekli burnu havada ve 'küçük dağları ben yarattım' havasında geziyordu. Türkiye'de uzun yıllar bulunmuş Alman subayları da 'Türkleşmiş', Alman disiplininden uzaklaşmış ve yumuşak buluyordu. Bu Alman subayları açıkça aşağılıyordu. Tüm bu nedenlerle Falkenhayn gerek kendi ordusunda gerek Osmanlı ordusunda pek sevilmeyen bir komutandı.

Falkenhayn'ın Rüşvet Öyküsü

İstanbul'da bir ay kadar kalan Mustafa Kemal'in evine tam Halep'e hareket edeceği günün gecesi, bir Alman subayı 7 küçük sandık altın getirdi. Bunun Falkenhayn tarafından Mustafa Kemal'in şahsına yollandığını söyledi. Makbuz veya benzer bir teslim belgesi istemedi. Bunun bir rüşvet olduğunu 'anlamamazlıktan gelen' Mustafa Kemal orduya yollanmış varsaydığı altınları ordu adına 7'nci Ordu komutanı olarak kendi imzasıyla verdiği bir senet karşılığı kabul etti. Altınları Levazım Müdürlüğü'ne gönderdi.

Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 Muhtırası'ndan sonra bölgeden ayrılıp öfkeyle İstanbul'a dönerken, o senedi yaverleri vasıtasıyla Falkenhayn'dan söke söke geri alacaktı. Muhtıra'nın öfkeli tonunda kuşkusuz Falkenhayn'ın bu 'rüşvet denemesi'nin de izleri vardı.

Mustafa Kemal'in yıllar sonra, onunla röportaj yapan gazetecilere anlattığı bu ilginç rüşvet öyküsünü şimdi kendi ağzından dinleyelim:

"Yıldırım Ordusu (7'nci Ordu) Kumandanlığını kabul edip İstanbul'dan Haleb'e hareket ettiğim günün gecesiydi. Falkenhayn Karargâhı'nda bulunan bir Türk Erkânıharp zabitinin refakatinde bir genç Alman zabiti, Akaretlerdeki 76 numaralı ikametgâhıma geldi. Ufak ve zarif sandıklar içinde Falkenhayn tarafından bana

Levent Şahverdi Arşivi

bazı şeyler getirdiğini söyledi. O 'şey'lerin kendilerini kabul ettiğim odaya nakledilmesini emrettim. Salon kapısının yanına ufacık sandıklar istif edildi.

– Bunlar nedir? dedim.

Alman zabiti dedi ki:

– İstanbul'dan müfarakat ediyorsunuz (ayrılıyorsunuz) Mareşal Falkenhayn tarafından bir miktar altın gönderilmiştir.

Kimseye hiçbir ihtiyacımdan bahsetmemiştim; fakat zannettim ki, Mareşal bu parayı ordunun ihtiyacına sarf edilmek üzere göndermiştir. Onun için tercümanlık eden Türk zabitine dedim ki:

– Bu sandıklar bana yanlış geldi; Ordu'nun Levazım Reisi'ne gönderilmesi lâzımdı; benim için fazla külfettir.

Muhatabım sözlerimi Alman zabitine nakletti. Zabit derhal:

– Efendim o başka! dedi.

Bizim zabitimize:

– Paranın miktarını bu zabitten iyi tahkik et, huzurunda alındığına dair bir senet yaz, ver; imza edeyim dedim.

Bu zat emrimi yaptı; fakat zabit imzalı senedi kabul etmek istemedi; tekrar:

– Bu zabit bilmiyor dedim; senedi alsın ve Mareşal'a versin ve siz de bu paraları gelip alması için Levazım Reisi'ne haber gönderiniz.

Bittabi iş böyle cereyan takip etti."

Falkenhayn ve Mustafa Kemal Arasında Yetki Kavgası

1917 yılı Ağustos ayı ortasında Falkenhayn ve Mustafa Kemal Halep'teki Yıldırım Orduları Karargâhı'nda bir araya geldiler. Karargâh tümüyle Alman subaylardan oluşmuştu. Bu subaylar, anlaşma gereği giymeleri gereken Osmanlı üniformalarını bile giymiyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Kısa süre sonra İngilizlere karşı yapılacak askeri harekât ve orduların, birliklerin görevlendirilmesi konusunda Mustafa Kemal ile Falkenhayn arasında şiddetli bir anlaşmazlık çıktı. Falkenhayn'ın bölgede aynı zamanda bir Alman askeri valisi gibi davranmaya başlaması, bölgedeki çeşitli aşiret şeyhleri ile siyasi görüşmeler yapması, onlara para dağıtarak anlaşmalar yapması Mustafa Kemal'i daha da öfkelendirdi. Hatta Falkenhayn bu tartışmalardan birinde Mustafa Kemal'e 'Araplar Osmanlı'yı ve Türkleri istemiyor. Bu yüzden onlarla ben görüşüyorum' demek cüretini bile gösterdi. Mustafa Kemal 20 Eylül Muhtırası'nda Falkenhayn'ın bu küstahlığını da belirtecekti. Falkenhayn'a Cemal Paşa da şiddetle karşıydı. Falkenhayn'ın gözünün kendi koltuğunda olduğunu düşünüyordu. Bu 'koltuk' Cemal Paşa'nın 3 yıldır bölgeyi padişah gibi yönettiği 'Suriye Askeri Valisi' koltuğuydu.

O sırada İngilizler, Osmanlı Cephesi'ne karşı yeni bir saldırıya hazırlanıyorlardı. Birinci (26-27 Mart 1917) ve İkinci (19 Nisan 1917) Gazze muharebelerinde Türk savunması karşısında başarısızlığa uğrayan İngilizler, birliklerini takviye ederek asker sayısını 70.000'e çıkarmışlardı. Kısa süre sonra bu rakam 100 bine ulaşacaktı. Demiryolu hattı, cephenin gerisine kadar uzatılmış, Nil Nehri'nden borularla su getirilmiş, ayrıca Arap aşiretleri İngilizlerce kışkırtılmış ve silahlandırılmıştı.

Falkenhayn Sina'da 'Saldırı', Mustafa Kemal 'Savunma' İstiyor

Falkenhayn İngilizleri Sina Cephesi'nde şiddetli bir saldırı ile püskürteceği inancındaydı. Bu saldırıyı da Mustafa Kemal'in emrindeki 7'nci Ordu ve Alman komutan Kress Paşa'nın (Kress von Kressenstein) emrindeki 8'inci Ordu ile yapmak istiyordu. Falkenhayn cepheyi ikiye ayırmış, Mustafa Kemal'in elindeki bazı birlikleri de parça parça Kress Paşa'nın emrine yol-

Levent Şahverdi Arşivi

lamıştı. Kâğıt üstünde 7'nci Ordu komutanı olarak gözüken Mustafa Kemal Paşa'nın elinde ancak iki tümen kalmıştı. Bu kısıtlı bir kolordu gücüydü. Üstelik Mustafa Kemal'in Halep'teki 7'nci Ordu Karargâhı da, Alman subayların hükmettiği Yıldırım Orduları Karargâhı tarafından fiilen dağıtılmıştı.

Mustafa Kemal, eldeki yetersiz kuvvetlerle İngiliz Cephesi'ne karşı 'saldırı savaşı'na şiddetle karşıydı. Bunun Osmanlı-Türk ordusu için yeni bir bozguna ve Sarıkamış benzeri bir kırıma yol açacağını düşünüyordu. Bu nedenle bir 'savunma savaşı' yapılmasını istiyordu.

20 Eylül Muhtırası'nı Doğuran Koşullar

Mustafa Kemal ayrıca Filistin Cephesi'nin yan yana savaşacak iki ordu için elverişli olmadığını öne sürüyor, tüm cephenin kendi komutasına verilmesini istiyordu. Anafartalar'da ve Doğu Cephesi'nde ordu gruplarını yöneten bir komutan olarak bu deneyime sahipti.

Falkenhayn ise Mustafa Kemal'in bu görüşlerine katılmıyor ve Mustafa Kemal'in elindeki yetersiz kuvvetler ile 8'inci Ordu komutanı Kress Paşa'nın yanında yer alması için ısrar ediyordu.

Mustafa Kemal Falkenhayn ve Alman karargâhı tarafından aşağılandığını hissetti. Şikâyetlerini ve cephe tartışmasını önce daha ölçülü bir şekilde Enver Paşa'ya iletti. Ancak ondan destek göremedi.

İşte bu ortam ve şartlar içinde Mustafa Kemal, Halep'te 20 Eylül Muhtırası'nı kaleme aldı. Üstelik bu muhtırayı sadece Enver Paşa'ya değil, Sadrazam Talat Paşa'ya da göndererek büyük risk alacaktı. Bu bir isyan bildirisiydi. Mustafa Kemal bu bildiriyi, İTC'nin önde gelen yöneticilerin elden göndererek isyanının tüm İstanbul'da, hükümet ve İTC yönetim kademelerinde duyulmasını istiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

20 Eylül Muhtırası'nı Mustafa Kemal ve Albay İsmet Birlikte Hazırladılar

Daha sonra anıların ışığında ortaya çıktığı gibi Mustafa Kemal Halep'te 20 Eylül 1917 Muhtırası'nı hazırlarken, yanında Albay (Miralay) İsmet de (İnönü) vardır. Daha önce Doğu Cephesi'nde Mustafa Kemal'in emrinde çalışmış ve kolordu komutanlığına yükseltmiş olan İsmet Bey, Filistin Cephesi'nde de onun yanındaydı. İsmet Bey, Halep'te Mustafa Kemal'in emrindeki 7'nci Ordu'ya bağlı 3'üncü Kolordu'nun komutanıydı.

Daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda kader birliği yapacak ve Yeni Türkiye'yi birlikte kuracak olan Mustafa Kemal-İsmet İnönü ikilisi, bu ortak siyasal anlayışın ve derin işbirliğinin ilk sınavını 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda verdiler.

İsmet Paşa'nın daha sonra belirttiğine göre, Mustafa Kemal Muhtıra'nın bazı bölümlerini kendisine dikte ederek yazdırmış, sonra birlikte okumuş ve yer yer düzeltmişlerdi. Ancak doğal olarak Mustafa Kemal muhtıraya, bir kolordu komutanı olan Albay İsmet'in imza koymasını istemedi.

Şevket Süreyya Aydemir *Tek Adam* ve *İkinci Adam* adlı eserlerinde, 20 Eylül Muhtırası'nda Mustafa Kemal ve İsmet Bey'in işbirliği yaptığının altını özellikle çizer. *Tek Adam* eserinde İsmet Paşa'nın bu konudaki mektubunda yazdığı şu satırlara da yer verir:

"Bu mektubu, Halep'te ordu kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa yazdı. Beraber düşündük. Hazırladık. Benden imza istemedi ve zaten bir kolordu kumandanı olarak, imza etmem mümkün değildi... Gerçek budur."(*)

Mustafa Kemal'in kaleme aldığı ve İsmet Bey'in destek verdiği 20 Eylül Muhtırası işte bu şartlar içinde ortaya çıktı. Bu muhtıra öncelikle, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya ve bir örneği Sadrazam Talat Paşa'ya ayrı ayrı 'zata mah-

(*) *Tek Adam*, Cilt I, s. 274, Remzi Kitabevi, 31. Basım, Ekim 2010.

Levent Şahverdi Arşivi

sus' olarak yollandı. Bir örneği de Şam'da 4'üncü Ordu komutanı Cemal Paşa'ya yollanmıştı. Şifrelenir ve telgraf ile gönderilir. Mahrem ve 'gizli' kaydı olan askeri bir telgraftır.

Ülkenin kötüye gittiğini ve bir uçuruma doğru sürüklendiğini düşünen iki genç subay kafa kafaya vererek ve kader birliği yaparak bu metni kaleme almışlardır. Bu metin değişik kitaplarda ve yazılarda 'Rapor, mektup, telgraf, bildiri, vesika, belge veya muhtıra' adları ile anılır. Bu kitapta '20 Eylül Muhtırası başlığı altında, çok yönlü ele aldığımız bu metin için, belgenin o dönemdeki siyasi ağırlığına vurgu yaparak 'muhtıra' tanımına ağırlık verdik.

Yaver Şükrü Tezer'in Kaleminden 'Meşhur Rapor'

20 Eylül Muhtırası'na yer vermeden önce, bu raporu Talat Paşa ve Enver Paşa'ya bizzat şifreleyerek telgrafla gönderen Mustafa Kemal'in o sıradaki yaveri Şükrü Tezer'in, 'meşhur rapor' dediği bu belge ile ilgili notlarına göz atalım:

"...Bahsettiğim bu tarihi raporu zamanın Sadrazam ve Dahiliye Nazırı (Başbakan ve İçişleri Bakanı) merhum Talat Paşa ile Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı merhum Enver Paşa'ya 'zata mahsus' işaretiyle şifreli olarak tellenmişti. Bunu kâfi addetmeyen (yeterli görmeyen) Mustafa Kemal, mesele hakkındaki teşebbüsüne daha geniş bir ilgi sağlanmasını bilhassa lüzumlu görmüşler ve bunun için de sözü geçen rapor konusunun, yakından tanıyarak kendilerine itimadı bulunan zevata da duyurulmasını uygun bulmuşlardı.

Yaver Cevat Abbas Muhtırayı İstanbul'da Elden İTC'lilere Dağıtıyor

Bu maksatla söz konusu raporun ayrıca hazırlanan nüshalarını, bu işe özel olarak memur ettikleri yaver Cevat Abbas Bey'le İstanbul'a göndermişlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Hatırladığıma göre, raporun bu nüshaları, Cevat Abbas tarafından İttihad ve Terakki Cemiyeti Genel Kâtibi Mithat Şükrü ve genel merkez erkânından Doktor Nazım ve Bahattin Şakir beylerle bu meyanda –aradan çok uzun zaman geçtiği için şimdi isimlerini veremeyeceğim– diğer bazı zevat ve mebus beylere de ayrı ayrı dağıtılmıştı.

Raporun Sadarete ve Başkumandanlık Vekaleti'ne çekilişinden ve Cevat Bey'in, kendisine verilen vazifeyi yerine getirip Halep'e avdetinden sonra aradan epeyce müddet geçtiği halde günlerce ve sabırsızlıkla beklenen netice hakkında hiçbir cevap alınamamıştı.

Bu halden üzüntü duyan Paşa, Başkumandanlık Vekaleti'ne yeni ve önemli bir teklifte bulunmuşlardı.

Bu müracaatını da şifreli telle yapmış olan Paşa, genel durum hakkındaki mütalaalarını ihtiva eden raporuna karşı, ne bir cevap alınabilmiş ve ne de herhangi bir uygulama teşebbüsüne geçildiğine dair bir bilgi verilmemiş olmasından şikâyet ve teessürle (üzüntüyle) bahsetmişlerdi.

Bununla beraber, ordu ile grup arasındaki ihtilaf mevzuunun ortadan kalkmasına maddeten imkân olmadığını nazara alan Mustafa Kemal, bu durum karşısında artık kendilerince yapılacak tek işin, vazifesinden çekilmek olacağını beyanla bu hususta kararlı olduğu istifasının kabulü ricasında bulunmuşlardı.

Mustafa Kemal'in, Birinci Cihan Harbi'nin en kritik devresinde ve günün çok önemli olayları karşısında hiç kimseden çekinmeksizin büyük bir celadetle (kahramanlıkla) kaleme alarak Osmanlı Hükümeti'nin en yüksek kademelerine göndermiş oldukları bu raporlarını, vazifem itibarıyla da olsa bizzat şifre etmek bahtiyarlığına, Paşa'nın bu önemli hizmetlerini seve seve yapmış olmaktan pek büyük bir iftihar duymaktayım."(*)

(*) *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Şükrü Tezer, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara 1999.

Levent Şahverdi Arşivi

20 Eylül Muhtırası: Talat ve Enver'e Çekilen Rest

Bu rapor görünüşte 7'inci Ordu komutanı Mustafa Kemal'in ülkedeki genel çöküşe, ordunun perişan vaziyetine dikkat çeken bir rapordur. Alman Mareşal Falkenhayn'ın, bölgede Alman sömürge komutanı gibi davranmasını eleştirir. Bölgede genel yönetimin bir Müslüman Osmanlı komutana (Cemal Paşa) ve Sina Cephesi'nde komutanın yine bir Müslüman Osmanlı'ya (Mustafa Kemal) verilmesini ister.

Fakat rapor, dönemin itiraz ve eleştiri kabul etmeyen iktidardaki en etkili iki ismine, Sadrazam Talat Paşa ve fiili askeri diktatör Enver Paşa'ya yöneltildiği için, raporda yer alan görüş ve eleştirilerin kullanılan sözcükler ötesinde bir anlamı ve 'etkili gücü' vardır. Mustafa Kemal Paşa bu raporla her ikisini de ülkeyi göz göre göre felakete ve yıkıma sürüklemekle ve Almanların eline teslim etmekle suçlamaktadır. Almanların ülkeyi bir sömürge haline getirmek istediğini anlatmaktadır. Bu bakımdan rapor, Talat-Enver ikilisinin suratlarına atılmış okkalı bir siyasi tokattır.

Mustafa Kemal, açıkça Enver ve Talat'ın politikasını eleştirmekte ve kendisi farklı bir bakış, farklı bir politika ve farklı bir vizyon ortaya koymaktadır. Bu vizyonun ve kendi politikasının mümkün olduğunca geniş bir kesime yayılması için raporu yaveri Cevat Abbas ile elden gizlice İstanbul'a İTC'nin o dönemdeki tüm etkili yöneticilerine göndermiştir. Kuryelik görevini yapan Cevat Abbas bu belge için 'meşhur rapor' tanımını kullanır. Bu metin rapor olmanın çok ötesinde bir siyasi bildirgedir. Yönetime muhtıradır. Ve Mustafa Kemal'in kafasında şekillenen farklı ve yeni bir devletin, bir yönetim anlayışının bütün izlerini taşımaktadır.

Şimdi Mustafa Kemal'in yaşamında bir kırılma noktası olan ve onu Kurtuluş Savaşı'na, Cumhuriyet'in ilanına ve Yeni Türkiye'nin kurulmasına götüren yolun kapılarını açan tarihi 20 Eylül 1917 Muhtırası'nı tam metin olarak veriyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

3. BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL'İN 20 EYLÜL 1917 RAPORU (MUHTIRASI)(*)

1- Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa Hazretleri'ne

2- Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretleri'ne

Genel durum hakkındaki âcizane düşüncelerimi aşağıda arz ediyorum:

Memleketin tüm kaderini yönetmekle sorumlu bulunan yüksek kişiliğinizin bu açıklamalarımı hiçbir kötümserliğe ve telâşa yormayarak soğukkanlılık ve ciddiyetle anlayacaklarına güvenim, düşüncelerimi, kavrayabildiğim en geniş bir biçimde anlatmaya sebep olmuştur.

1. Memleketin genel durumu, her şeyden önce dikkati çekmektedir. Harp, her ulustan olan unsurlarımızı istisnasız son dereceye getirmiştir. Halkla idare arasındaki bağlar sarsılmıştır.

Evlerinde kalan halk, her yönden hükümetten uzak kalmayı yararlarına daha uygun görmektedir. Çünkü kalan bu halk ya kadınlardan, ya âcizlerden veya asker kaçaklarından ibaret olup, bütün çabaları hayatlarını sürdürmeye yetmezken, mülkî ve askeri hükümet, onlardan açlık ve ölüm karşılığında mal ve mülklerini

(*) Özgün metin için bkz. Ekler s. 187

Levent Şahverdi Arşivi

istemek ve almakta daha çok ısrar etmek ve inatçı olmak zorundadır. Diğer taraftan, mülki hükümetin tam bir acz içinde bulunuşu, genel bir anarşiye sürüklenen ulusun genel yaşantısını idareye engel olup halkın hukuku için ne düşünülüyorsa hepsini hak ve adalete aykırı ve bu sebeple halkın nefretini üstüne çeken bir biçimde çözümlemek zorunda ve alışkanlığındadır.

Mülki hükümetin tam bir güçsüzlük içinde bulunuşu, güçlü bir zabıta kuvvetinin noksanlığından ve ihtiyaçları yüzünden memurların genellikle çalma, hile ve yetkiyi kötüye kullanma işlerine karışmalarıyla, keyiflerine düşkün bir hale gelmelerinden ve adli işlerin kesinlikle işlememekte olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenler, genel yaşantıyı her köşede ve her kentte kökünden çürütmektedir. Genel beslenmenin, ticarî ve ekonomik işlerin müthiş bir süratle çökmeye başlaması belirgin alâmetlerdendir. Bugün bir para meselesi ortaya çıkmıştır ki, bu dert, ne halkta, ne de memurlarda geleceğe güven bırakmıştır ve namuslu kimseleri zorla kutsal bildikleri değer hükümlerinden ayrılmaya itmektedir. Bu nedenle harp devam ettiği takdirde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike her taraftan çürüyen muazzam saltanat binasının bir gün birdenbire ve hep birden içinden çökmesi ihtimalidir.

2. Genel askeri durum, harbin yakın bir gelecekte sona ereceğini göstermiyor.

Müttefiklerimizin askeri darbelerle düşmanlarımızı barışa zorlamaları artık söz konusu olmayıp Almanlar, stratejik sevk ve idareyi sadece "geliniz, bizi mağlup ediniz" esasına bağlamışlardır. Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup düşman ahalinin sefalet ve mahrumiyeti daha az olduğu ve kendi inançlarınca sağlam bir sonuca ulaşmaları muhtemel olduğu için bizim dayanabileceğimiz kadar uzayan harbe onların da katlanacağı tabiidir. Bu nedenle harp daha uzun süre devam edecektir. "Bu harbi sona erdirmenin anahtarları bizim tarafın elinde değildir" sonucunu çıkarmak lâzım gelir.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Türkiye'nin askerî durumu şudur: Ordu, harbin ilk dönemlerine göre çok zayıftır. Birçok ordunun mevcudu, olması gereken miktarın beşte biri kadardır. Memleketin insan kaynakları, noksanı ikmale yeterli değildir; hatta 7'nci Ordu gibi bütün memleket içinden ikmal ve takviyesine çalışılan bir orduyu bile daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli tutmaya imkân bulamıyoruz. Genel güce bir örnek olmak üzere arz edeyim ki, cihanın en müşkül işlerini görmek üzere biner mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59'ncu tümenin yüzde ellisi ayakta duramayacak kadar zayıflardan ibaret olduğundan bunlar ayıklanmış ve sağlam kalan erler 17-20 yaşındaki gelişmemiş çocuklarla 45-55 yaşındaki hasta ve ihtiyarlardan ibaret kalmıştır. Diğer en iyi tümenlerin taburları da İstanbul'dan bin mevcutla hareket etmiş, en kuvvetlisi 500 mevcutla Halep'e varmıştır. Bu hâl, genel yaşantıya ve mülkî hükümetin kuvvetine bağlı ve dolayısıyla düzeltilmesi orduların elinde olmayan nedenlerden ileri gelmektedir. Bu örnek gösterir ki, bütün kaynakları toplayarak ufak bir kısmı bile kuvvetli bir hâlde bulundurmaya imkân yoktur. Subayların nitelik ve nicelik bakımından eksikliğini açıklamaya gerek yoktur.

Cephelerimizin istekleri ve ihtiyaçları şudur:

Batı'da düşmanla temas yoktur, ancak başkentimizin dünya ile olan deniz bağlantısı dolayısıyla en zengin ve bayındır kentimiz olduğundan batı cephelerimize düşmanın hayatî darbeler indirmeye teşebbüs etmesi ihtimali vardır. Kafkas Cephesi'nde askerî harekât duraklama döneminde olup tarafımızdan kaybedilenlerin geri alınmasına teşebbüs mümkün değildir. Rusların iç durumları ve Avrupa'ya ihtiyaçları faal bulunmalarına pek müsait değilse de, herhangi bir sebeple Rusların buna teşebbüs etmeleri halinde bunu önlemek veya sınırlamak bizim kuvvetimize bağlı olmayan bir sorundur. Ruslar, kendi hazırlıkları ve imkânları oranında iş görürler ve durumlarının elverişli olmadığı yerlerde, dururlar.

Irak'ta İngilizler hedeflerini ele geçirmişlerdir. Bu nedenle

Levent Şahverdi Arşivi

istilâlarını daha ileriye götürmeleri için siyasî, iktisadî ve askerî bir zorunluk olmadığı kanısındayım. Bununla beraber, onlar hareketlerini sürdürür ve başarıya ulaşırlarsa kaybedilenlere Musul'un da ilâvesi genel yaşama kesin bir darbe mahiyetinde olmaz denebilir ki, genel durum âdeta değişmemiş olur. O halde bu cephede de beklemekten başka bir şey yapamayız.

Sina ve Hicaz cephelerinde düşman askerî hedeflerini henüz elde etmemiştir. Anlaşıldığına göre bunun için aşırı bir çabayla hazırlanmaktadır, İngiltere'ye hizmet eden bir İslâm âlemi oluşturulması ve İngiliz etkisi altında bir Filistin Hıristiyan Hükümeti'nin kurulması ve bu suretle Mısır, Süveyş ve Kızıldeniz'in sonsuza kadar emniyete alınması ve Türkiye'yi son dinî kuvvetlerinden ve en güzel, en bayındır topraklarından uzaklaştırmak ve ayırmak hevesleri, İngiltere için âdeta bu harbin hedeflerinden olacak kadar önemli, bizim için telâfisi mümkün olmayan hayatî darbelerdendir. Özet olarak: Batı'da düşünülen muhtemel ciddi taarruzları beklemek ve Suriye hududunda apaçık ve hazırlanmış olan düşman asıl harekâtının başarısına meydan vermemek genel askerî durumumuzun şimdiki vazgeçilmez istekleridir.

Genel durum bu halde iken örneğin, son kuvvetlerle Bağdat'ın geri alınmasını düşünmeye imkân yoktur; en kuvvetli düşman daha sağlam ve daha hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmana yönelmek ihmal edilemez. İkinci olarak Bağdat teşebbüsü için maddeten de imkân ve kuvvet yoktur. Bu işe girişecek orduların bugünkü mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup daha iki ay yürüdükten sonra –biraz abartmayla– hademeden ibaret bir kitle kalır. Düşmanın Bağdat'a demiryolu ve gemilerle yetiştireceklerine, kelek ve deve ile mukabele edilemez; son olarak bu imkânsızlıklara en büyük delil aylardan beri bir alayı iki gün yürütebilecek hazırlıkların hâlâ yapılamamış olmasıdır.

4. Bu özet genel bakıştan çıkardığım sonuç, 'artık her şey bit-

Levent Şahverdi Arşivi

miştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır' şeklinde değildir. Böyle kötümser bir kanının düşmanların ve tehlikelerin en korkuncu olduğunu açıklamaya hacet görmem. Kurtuluş ve yaşama imkânı vardır; ancak amaca uygun önlemleri bulmak lâzımdır.

Âcizlerine göre bugün uygulanacak kararlar aşağıdaki gibi olmalıdır:

a. İçeride hükümeti takviye ve normal yaşamı sağlamak (jandarmayı kuvvetlendirmek, memurları ve mümkün olduğu kadar adlî işleri, ama herhalde genel iaşe ile genel ticaret ve ekonomiyi düzenlemek) hiç olmazsa suistimalleri (yetkiyi kötüye kullanmaları) en düşük ve tahammül edilebilir bir düzeye indirmektir. O suretle ki, memleket sağlam bir hareket üssü halinde bulunmalı. Harbin uzaması, Allah korusun, yeni kayıplara ve felâketlere sebep olsa da elimizde ve gerimizde kalacak bölgeleri ve halkını herhalde dayanmaz ve çürük bir kitle halinde bulmamalıyız.

b. Askerî siyasetimiz bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset memleketimiz dışında bir tek Osmanlı eri kalmasına tahammül edemez.

Sina Cephesi'nin emniyette bulundurulmasının taarruzla mı, yoksa savunmayla mı mümkün ve uygun olacağı meselesine bugün karar verilemez; çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bize üstün olup, bizim bütün kuvvetlerimizi gönderebileceğimiz aylar süresince beklemede kalması ihtimali fennen pek azdır. Bizim kuvvetlerimiz gelmeden önce onun taarruz ederek karşısındaki kuvvet aleyhine bir kesin sonuç alma girişiminde bulunması doğaldır. Bundan başka bizim cepheye kuvvet göndereceğimiz iki ay zarfında düşman isterse ulaştırma araçları bakımından daha çok kuvvet getirme imkânına sahiptir. Bu nedenle düşman daha önce taarruz etmediği halde bile bizim sevkiyatımız son bulduktan sonra bugünkü üstünlüğünü artırmış bulunması ihtimal dahilindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sözün kısası, Halep'te bulunan kuvvetlerimizin Sina Cephesi'ne ne kuvvet ve kıymette varacağı bile bilinmediğinden Sina Cephesi'nin emniyeti için bugün uygulanacak karar, sadece 7'nci Ordu birliklerinin hemen güneye hareket ettirilmesi şeklinde olabilir. Bu kuvvetlerin daha sonra nasıl kullanılabileceğini bugün kesinlikle tayin etmeye (kuvvetlerimizi israf etmemek düşüncesi bir tarafa) harita üzerinde askerlikçe bile imkân yoktur. 7'nci Ordu birliklerinin güneye hareket ettirilmesiyle meydana gelecek askeri haritanın her türlü olumsuz siyasi etkilerden uzak ve memleketin iç ve dış bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi ve sevk ve idaresinin en kestirme yolu şudur:

Bütün Suriye ve Hicaz şimdiye kadar olduğu gibi, her hususta bir Müslüman Osmanlı'ya ait olur ve bunun emri altında olarak Sina Cephesi'nin harekâtını bağımsız olarak diğer bir Osmanlı üzerine alır. İşte vatanın çıkarlarına en uygun olan şekil budur. General Falkenhayn'ın gelmesi ve onunla acele taahhütlere girilmiş olması ve Kress'in daha önce hak kazanmış olması, sözün kısası Almanları idare etmek gibi sebep ve etkenler, vatanın çıkarlarının gerektirdiği açık ve kesin şekle engel olamaz inancındayım. Ölüm, kalım sorunlarında olsun karar verme hakkından yoksun bulunduğumuzu sanmıyorum. Bununla birlikte benim bildiğim sebepler, Falkenhayn'a görev verilmesi zorunluğu uğrunda vatanın çıkarlarını kısmen tehlikeye düşürecek kadar kuvvetli sayılmıyor ve Sina Cephesi'nin Kress'in ve 7'nci Ordu Komutanı'nın emri altında iki ordu tarafından savunulması ve bu iki orduya Falkenhayn'ın komuta etmesi gerekiyorsa vatanın çıkarı için bu şekilde hizmetten çekinilemez. Ancak bu halde General Falkenhayn'ın bütün Suriye ve Hicaz'a komuta eden zatın emrine girmesi tartışmaya tahammülü olmayan bir meseledir. Bu halde devletin gözünde en yüksek sorumlu bir Osmanlı olup bütün iç ve dış siyasi kuvvetler onun elinde ve Falkenhayn sadece bir askeri komutan durumunda kalır. Sevk ve idarenin ana hatlarıyla bera-

Levent Şahverdi Arşivi

ber bütün geri hizmetler ve vilâyetlerin ve aşiretlerin idaresi bizim memleketimizin bir öz evlâdının idaresi altında bulunur.

7'nci Ordu Komutanlığı'nda kaldığıma göre benim bağımsız ve kanunen bütün arkadaşlarıma muadil bir ordu komutanı iken, bu suretle 2'nci ve 3'ncü derecede bir komutan durumuna düşmekliğim üzücü olsa da vatanın çıkarları karşısında bundan söz edilmeyebilir. Ancak bu takdirde gözden uzak tutulmaması gereken nazik bir nokta vardır. 7'nci Ordu birliklerinin hepsi muharebe alanına intikal ettiğinden harp hali benim birliklerimle Kress'in birliklerinin birbirinden ayrılmasına engel bir durum yaratmış olabilir. Yani daha biz nakliyata başladığımız andan itibaren düşman Sina Cephesi'ne taarruza başlar, bu halde gönderilen kuvvetlerin istenildiği gibi bir komutaya bağlanmasına durum müsait olmadığından her gelen birliğin parça parça muharebeye ve birbiri peşinden Kress'in komutasına girmesi gerekebilir; böyle olduğu takdirde ordu karargâhı sonunda yalnız başına fazla ve işsiz bir şekle girip bütün birlikler parça parça Kress'in birliği olmuş olur. Eğer harp durumu bu şekilde hareketi zorunlu kılarsa vatanın geleceği söz konusu olurken zorunlu olarak seyirci kalamam tevekkül ve tahammül edemem. Bu halde yapacağım iş, en ufak bir birliğimin müdahale ettiği cepheyi ve muharebe hatlarını kayıtsız şartsız emrime almaktır; yani kuvvetlerim, muharebe sebebiyle Sina Cephesi'nde bir komuta altında erimeye mecbur olursa bu komutan ancak ben olabilirim. Daha başlangıçtan itibaren bu noktayı görmüş ve bu kararı vermiş olmak lâzımdır. Suriye'nin tümünün Falkenhayn'a verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onların kuvvet ve lüzumlarını ihmal etmek gibi kısa bir düşünceye tâbi olmadığıma itimat buyurmalısınız. İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak zorunlu ise de Almanların bu zorunluluktan ve harbin uzamasından yararlanarak bizi sömürge haline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşıyım ve dev-

Levent Şahverdi Arşivi

let büyüklerinin bu hususta hiç olmaz ise Bulgarlar kadar bağımsız ve kıskanç olmalarını gerekli görürüm.

Bağımsızlığımız ve istiklâlimiz konusunda kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber göreceklerine sizi temin ederim, iyi idare edeceğim diye durmadan fedakârlıkta bulunmak, herhangi bir müttefike ve özellikle Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip, belki onlarda verdiklerimizin yüz kat fazlasını alma hırsı yaratır ve onları bu yolda teşvik eder. Bugün Falkenhayn, her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman çıkarını en ziyade düşüneceğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Halep'te, Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve çıkarlarının ne demek olduğu düşünülürse ve özellikle bu sözü söyleyen, bir Alman konsolosu olmayıp yüzbinlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir komutan olursa işin tamamen vatanımızın çıkarlarına aykırı cereyan edeceğini anlamamak mümkün değildir. Falkenhayn geldiği günden beri aşiret reislerine Alman teğmenleri göndererek doğrudan doğruya temas sağlamaktadır. Ve "Araplar Türklere düşmandır; biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz" sözünü bizzat bana, bir ordu komutanına söylemiştir. Irak harekâtının yapılmasının mümkün olmadığını daha ilk günden beri anlamıştır. Irak harekâtını memlekete yerleşmesi için vesile yaptı. Gerçekte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim plânının ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi doğal olarak değişince, Sina Cephesi'nde bir taarruzdan söz etti. İki ay sonra taarruz veya savunma mı lâzım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceğini herkes gibi o da bilmektedir. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın idaresi altına girmesi için çekici bir vesileden başka bir şey değildir, iki ay sonra durum taarruza elverişli olmayıp bütün kuvvetlerle Filistin'in savunulması mümkün olursa General Falkenhayn'ın cihana ve memleketimize karşı en büyük başarıyı kazanmış şekilde ortaya çıkacağı kuşkusuzdur.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat bu takdirde hükümetin kuvvetlendirilmesi ve memleket koşulları şöyle dursun memleket kamilen bizim elimizden çıkarak bir Alman sömürgesi haline gelmiş olacaktır. Ve General Falkenhayn bu amaç için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını kullanacaktır.

Sözün kısası, gerek mülkî hükümet, gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelade bir memleket meselesi değil, en birinci memleket savunma sorunu olduğu bu devirde memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı nüfuz ve idaresi altına verilmesi, saltanatın yaşamasını kesinlikle ihlal ve iptal eder. İşte benim düşüncelerim bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları açıklamakla vicdanım üzerinden büyük bir yükü kaldırmış olduğum kanısındayım.

20 Eylül 1917
7'nci Ordu Komutanı
Mirliva Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

4. BÖLÜM

İSTİFA EDİP İSTANBUL'A GİDEN 'ASİ BİR GENERAL'

Mustafa Kemal'in bu rapor-muhtırasında dikkati çeken temel noktalar nelerdir?

Öncelikle telgrafın en başında, birinci sırada Sadrazam Talat Paşa'nın, ikinci sırada Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın yer almasıdır. Telgraf 'zata mahsus' olarak yani gizli şifre ile ayrı ayrı çekilmiştir. Raporu İstanbul'da İTC yöneticilerine götüren Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas Gürer anılarında, Halep'te geceler boyu süren uzun konuşmalar sonucunda Talat Paşa'ya bu mektubun yazılmasına karar verildiğini anlatmaktadır.

Bunun önemi şudur. Mustafa Kemal askeri hiyerarşiyi atlayarak, içine sürüklenen olumsuz şartları ve Alman Mareşal Falkenhayn'ı doğrudan en üst siyasi otoriteye Sadrazam Talat Paşa'ya şikâyet etmektedir. Bu aynı zamanda sadrazama Enver Paşa'nın da şikâyet edilmesi demektir.

Normalde hiçbir asker, cephede görevli hiçbir ordu komutanı, Osmanlı sadrazamına böyle bir şikâyet mektubu yazamaz ve gönderemez. Mustafa Kemal metni aynı anda Enver Paşa'ya da göndererek, kendisini Talat Paşa'ya şikâyet ettiğini baştan belirtmektedir. Eleştirileri bu bakımdan açık ve şeffaftır. Mustafa Kemal sürekli gizli yazışmalarla karanlık işlerin çevrildiği bir ortamda görüş ve eleştirilerini herkese yayarak, şeffaflık yarat-

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. 'Gizli belge'yi gizlemeden yaveri Cevat Abbas ile elden İstanbul'da İTC içindeki tüm önemli kişilere iletmiştir. Amacı bu görüşlerinin zirvede tartışılmasıdır. Bu sıra dışı siyasal bir davranıştır. Askeri kurallara aykırıdır. Risklidir ve ceza ihtimalini de içerir. Mustafa Kemal'in bu rapor-muhtırası hükümete ve İTC saflarına atılmış bir 'siyasal bomba' niteliğindedir.

Mustafa Kemal Almanlara Karşı Tepkinin Sözcülüğünü Üstleniyor

Ancak Mustafa Kemal herhangi bir paşa, diğer komutanlar gibi sadece rütbesine dayanan bir ordu komutanı değildir. Mustafa Kemal siyasi bir komutandır. İTC içinde hürriyet kavgasında 10 yıldır (1907-1917) Talat ve Enver ile 'dava arkadaşlığı' yapmış bir askerdir.

Muhalif siyasi fikirleri, bunları her şart altında korkusuzca dile getirmesi, İTC içinde herkes tarafından, özellikle Talat-Enver ikilisi tarafından iyi bilinmektedir. Eleştirilerine genellikle kulak tıkansa da, Mustafa Kemal görmezden gelinebilecek, kolayca harcanacak bir komutan değildir. İTC içinde onun eleştiri ve sözlerini haklı bulan birçok kişi vardır. Zaten uzayan savaşın üçüncü yılında orduda ve ülkede Almanlara tepki giderek artmıştır. Üstelik Mustafa Kemal bu raporu yazarken, Çanakkale gibi Osmanlı'nın savaştaki övünülecek en önemli başarısına imza atmış bir komutandır. İngilizleri püskürtüp Çanakkale geçilmez demiş, İstanbul'u işgalden kurtarmıştır. Adı İTC çevrelerinde saygıyla anılmakta, hareket ve sözleri dikkatle izlenmektedir.

Bu bakımdan Mustafa Kemal, bu raporla Türkiye'yi 'sömürge' haline getirmek isteyen Almanlara karşı çıkarak, İTC içinde bir anlamda Almanlara karşı çıkan 'yerli ve milli' kanadın sözcülüğünü de üstlenmektedir.

Mustafa Kemal raporunda ülkenin ve ordunun içinde bu-

Levent Şahverdi Arşivi

lunduğu feci şartları, sadrazamın duymak bile istemeyeceği gerçekçi ifadelerle anlatır. Hayallere ve yalanlara yer vermeden çıplak gerçekleri dile getirir. Bu aynı zamanda hükümete ve sadrazama açık bir eleştiridir. Halk hükümetten kaçmaktadır. Memurlar rüşvet ve suistimalle halkı soymaktadır. Ülkede güvenlik kalmamıştır. Orduyu askeri birlikleri daha savaşmadan, tek kurşun atmadan bir arada tutmak mümkün olmamaktadır. Almanlar ve Falkenhayn ülkeyi ve bölgeyi sömürge haline getirmek istemektedirler. Talat Paşa kuşkusuz bu sözcükleri okuyunca eleştiri oklarının en tepedeki siyasi sorumlu olarak kendisine yöneldiğini anlayacak kadar deneyim sahibidir.

'Felaket Üstümüze Gelirken Nasıl Susabilirdim?'

Mustafa Kemal yıllar sonra bu isyan raporuna ilişkin olarak 'Felaketin coşkun bir nehir gibi Türkiye'nin üzerine aktığını görüyordum. Nasıl tahammül edip susabilirdim?' diyecektir. Göz göre göre gelen felaket karşısında susmamış, bu raporu yazmıştır. Raporunda 1917'de 'Her tarafından çürüyen saltanat binası birden ve ansızın çökecek' demiştir. 1918'de saltanat binası ve Osmanlı devleti çökmüştür.

Mustafa Kemal'in raporu, o dönem yazışmalarında asla kullanılmayan ifadelerle 'gerçekçi ve sözcük seçiminde acımasız'dır. Gerçek durumu gizlemeden, hayallere bürümeden ve çarpıtmadan ortaya koyan kurmay bakışı ve serinkanlılığını taşımaktadır.

Mustafa Kemal bu tavrını daha sonra 'hakikate dahil olmak' gibi özgün ve ilginç bir deyimle açıklar. İTC yönetimi, Talat ve Enver, hayaller ve sisler içinde yüzerken, Mustafa Kemal bu raporuyla onları hakikate ve gerçeklere davet eder. Onun gelecek vizyonu bu gerçek tespitler üzerine kuruludur. Şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun 'gerçek durumun tespiti', her zaman bir

Levent Şahverdi Arşivi

çıkış ve çözüm yolu arayan Kurmay Mustafa Kemal'in olaylara temel yaklaşım biçimidir.

Onu en zor şartlarda 'Yeni Türkiye'yi yaratmaya ve 'Atatürk' olmaya götüren işte en temeldeki bu gerçekçi yaklaşım ve bu temelin üstüne kurduğu 'gelecek vizyonu'dur. Mustafa Kemal'in başarısının anahtarı 'Hakikat, Gerçek, Vizyon'dur.

Bu rapor Mustafa Kemal'in geleceği görmesi, berrak kurmay zekâsı, gerçeği korkmadan söylemedeki 'medeni cesareti', sağlam karakteri, ülke işlerine yabancıların karışmasına karşı şiddetli milliyetçi tepkisi bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken benzersiz bir örnektir.

20 Eylül Raporu/Muhtırası, Mustafa Kemal'in bu gerçekçi yaklaşımının ve ülke vizyonunun 1919 öncesinden kalan tek resmi, yazılı belgesidir. Bu açıdan büyük önem taşır. Mustafa Kemal'in fikirlerini, olaylara bakışını, yaklaşımını, ilkelerini izleyenler için dikkatle ve satır satır, sözcük sözcük okunması ve incelenmesi gereken tarihi bir belgedir.

Mustafa Kemal yıllar sonra gazetecilere, kendisinin de içinde bulunduğu tarihi dönemleri anlatırken 'Esasen tarihi devirler arasında bir çizgi olması gerekir' demiştir.

İşte 20 Eylül 1917 Muhtırası, Mustafa Kemal'in mevcut İTC Hükümeti, o iktidarın adamları ve Almanlara teslim olmuş yönetimle, kısacası bütün bir devirle kendi arasına çektiği kalın bir çizgidir. O, bundan sonra 'yerli ve milli' Yeni Türkiye devrini yaratacaktır.

Mustafa Kemal'in Son Telgrafı: Sina Cephesi'ni Bana Verin!

Bu tarihi ve iddialı muhtırasıyla yönetime sert çıkıştan sonra, Mustafa Kemal'in istifasından önce, Enver Paşa ve Falkenhayn ile arasında bazı karşılıklı yazışmalar daha yapılır. Bu yazışmalar 6 Ekim 1917'ye kadar sürer.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal, Muhtıra/Raporu'na ek olarak 24 Eylül 1917'de yani dört gün sonra Enver Paşa'ya bir telgraf daha yollar. Bu son telgrafında üstünde ısrarla durduğu üç önemli maddeyi vurgular:

1. Sina Cephesi'ndeki kuvvetlerin karşılaştırmasını yaparak, burada ancak bir savunma savaşı yapılabileceğini belirtir. Falkenhayn'ın her türlü saldırı planına karşı çıkar. Ülkede elde kalan son kuvvetlerin Sina Cephesi'ne gönderilmesini ister.

2. Sina Cephesi'ne iki ordu karargâhının sığmayacağını belirtir. Bütün cephenin tek komuta altında toplanıp kendine verilmesi halinde, Falkenhayn komutasında olsa bile bu görevi kabul edeceğini belirtir. Anafartalar'da bu cepheyi yönetecek deneyimi kazandığını hatırlatır.

3. Falkenhayn'a askeri ve siyasi olarak güvenilemeyeceğini, aylardır hiçbir iş yapmadan oturduğunu, onun Sina Cephesi'nde görev alamayacağını söyler. Oraya kendisinin komuta etmesi kabul edilmeyecekse, 7'inci Ordu Komutanlığı'ndan affını ister.

Enver Paşa, Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'na ve 24 Eylül'de ona ek olarak yolladığı, Sina Cephesi'nin tüm komutasının kendisine verilmesini isteyen yazılarına 29 Eylül'de bir yanıt verir.

Enver Paşa'dan Alaylı Yanıt

Enver Paşa yanıtında biraz da alaylı bir şekilde Mustafa Kemal'in muhtırası için 'Tahriratı âlileriniz' (yüksek yazınız) ifadesini kullanır.

Enver Paşa şöyle der: "Şimdi aldığım tahriratı âlilerinizdeki (yüksek yazınızdaki) mütalâaları biraz önce Cemal Paşa ile olan muhaberatınızdan okumuştum. Gerek memleketin ve gerek ordunun bugünkü durumunu ben de aynı veçhile (yönden) görüyor ve biliyorum. Fakat düşmanlarımızın da üç senelik mu-

Levent Şahverdi Arşivi

harebe neticesinde bulundukları hâl, bizimkinden iyi değildir. Rusya'nın girdiği ve daha sonra İtalya'nın gireceği haller, vaziyeti, bizim lehimize pek değiştirmiştir."

Enver Paşa Mustafa Kemal'in 7'nci Ordu veya ordunun bir kısmı ile Sina Cephesi'nde Kress Paşa'nın 8'inci Ordusu yanında yer alarak başarıyla savaşacağına inandığını belirtir. Cemal Paşa oraya gelince ayrıntıları Mustafa Kemal'e açıklayacaktır.

Falkenhayn'dan 'Mobbing'

Bu arada Falkenhayn ile Mustafa Kemal arasında bazı yazışmalar olur. Falkenhayn 17 Eylül 1917 tarihli emrinde 7'nci Ordu'dan söz etmeden cephede emrindeki bütün birliklerin 8'inci Ordu'nun, Kress Paşa'nın emrine gireceğini bildirir. Mustafa Kemal haklı olarak bu emri 7'nci Ordu'nun ve karargâhının lağvedildiği ve 8'inci Ordu'nun emrine verildiği şeklinde yorumlar. Zaten bunun üzerine 20 Eylül Muhtırası'nı kaleme almıştır. Durumu Enver Paşa'ya anlatarak, Falkenhayn'ın emriyle birlikte tekrar yollar.

Bu arada Falkenhayn, kurmay başkanı Alman subay Von Dommes aracılığı ile Mustafa Kemal'e günümüzde kullanılan anlamıyla 'mobbing' uygular. Mustafa Kemal'i hasta yatağında ziyaret eden Von Dommes, bütün kuvvetler Kress'in emrine verildiği için kendisine bir görev vermenin müşkül (zor) olduğunu söyler. Mustafa Kemal'in buna gösterdiği tepki aktarılınca bu kez Falkenhayn kendisine 'Samimi olarak görev istemiyorsanız, bu görevi severek yapacak bir komutan gelmeli' gibi onur kırıcı bir telgraf çeker. Mustafa Kemal işte tüm bu yazışmalardan sonra Enver Paşa'ya en son başvurusunu yapar.

Enver Paşa 2 Ekim 1917 tarihli son yazısında Mustafa Kemal'e Sina Cephesi'nin iki ordu kaldıracak kadar geniş olduğunu belirtir. Falkenhayn'ın isabetli kararlar alacağını vurgular. Ona güvendiğini yineler.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal 'Haysiyet ve Şerefini Kurtarmak İçin' İstifa Ediyor

Mustafa Kemal'in Enver Paşa'nın 2 Ekim 1917 tarihli yazısına cevabı şöyledir: "Asla benim hatam olmaksızın beni resmî sıfat ve yetkimle kullanmaya imkân görmeyen veya niyet etmeyen, içinden hesaplı bir âmirin elinden haysiyet ve şerefi kurtarmak mümkün değildir."

Mustafa Kemal böylece Falkenhayn'ın kendisine uyguladığı 'mobbing'e karşı 'haysiyet ve şerefini kurtarmak için' istifadan başka yol bulamaz.

Son aşamada devreye İstanbul'dan gelen ve bu anlaşmazlığı çözmek için kendisine 'kabine yetkisi' verilen Cemal Paşa da girer. İstanbul'dan Halep'e gelen Cemal Paşa ayağının tozuyla Falkenhayn ve Mustafa Kemal ile ayrı ayrı görüşür. Mustafa Kemal'e tam hak vermekle beraber bu durumda Mustafa Kemal'in istifasından başka kesin ve hızlı çözüm olamayacağına karar verir. Mustafa Kemal 'Ben de zaten öyle düşünmüştüm' diyerek cebinden çıkardığı istifa dilekçesini Cemal Paşa'ya verir.

Mustafa Kemal ile Falkenhayn Arasında El Sıkışma Gerginliği

Mustafa Kemal'in Cemal Paşa ile bu son karşılaşması öncesi, Halep istasyonunda Mustafa Kemal ile Falkenhayn arasında gergin bir sahne daha yaşanır. Mustafa Kemal'in yaveri Salih Bozok'un anılarında da yeralan bu sahneyi diğer yaveri Şükrü Tezer daha detaylı anlatır. Cemal Paşa'yı istasyonda beklerken Halep Valisi Bedri Bey ile Mustafa Kemal Paşa birlikte istasyonda gezinirler. O sırada maiyeti ile birlikte Mareşal Falkenhayn istasyona gelir. Bedri Bey ve Mustafa Kemal onun yanına giderler. Falkenhayn'ın Bedri Bey'in elini uzun uzun sıkarak yanındaki Mustafa Kemal'i görmezden gelir. Bunun üzerine Falkenhayn'ın bu küstahlığına hemen tepkisini gösteren

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal hızla yanlarından ayrılıp, birkaç adım ötede ellerini arkasına kavuşturup ileri geri öfke ile dolanmaya başlar. Bunun üzerine yaverleri teyakkuza geçip vaziyet alırlar. Ancak Falkenhayn'dan ve yanındakilerden başka bir tepki gelmeyince Mustafa Kemal ve Bedri Bey istasyonun başka bir köşesine çekilirler. Olay yatışır.

6 Ekim 1917'de Mustafa Kemal, Enver Paşa'ya kesin istifasını bildirir. 9 Ekim'de Enver Paşa, bu durumda görev yapmasının zor olduğunu kabul ederek Mustafa Kemal'in 2'inci Ordu komutanı Fevzi Paşa ile yer değiştirmesini ister. Mustafa Kemal aynı gün hasta olduğunu belirterek Enver Paşa'dan İstanbul'a gelmek için izin ister. Enver Paşa bunu kabul eder. Mustafa Kemal 2'nci Ordu komutanı sıfatıyla izinli olarak 11 Ekim 1917'de Halep'ten İstanbul'a hareket eder. 15 Ekim'de geleceği İstanbul'da onu yeni maceralar beklemektedir.

Şimdi Mustafa Kemal'in 1917 yılında Falkenhayn ve Enver Paşa'ya karşı yürüttüğü bu raporlu, muhtıralı, kavgalı, telgraf savaşlarına dönüşen istifa sürecini 'asi bir general olarak cepheden ayrılma' öyküsünü onun kendi ağzından dinleyelim.

Bir İstifa Öyküsü

Gazi Mustafa Kemal *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde 12 Mart 1926 gününden itibaren Falih Rıfkı Atay'ın yayına hazırladığı 'Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları' başlıklı yazı dizisi olarak yayınlanan anılarında, raporun (20 Eylül Muhtırası) gönderilişinden sonraki günleri ve Yıldırım Orduları Komutanlığı'ndan 'emr-i vaki' olarak adlandırdığı istifasının nedenlerini anlatmıştır:

"Devleti idare eden şahsiyetler üzerinde bu faydasız ikaz denemelerinden sonra Gazi Paşa'nın artık bizzat tedbirler düşündüğü ve teşebbüsler aldığı bir devir vardır... Gazi Paşa'yı kati harekete sevk eden son sebepler hangileri olmuştur?

Levent Şahverdi Arşivi

Gazi Paşa hatıralarını keserek kısa bir bekleyişten sonra bize bu sebebi izah etti: "Harb-i Umumi'ye girdikten sonra bu harbin kötü neticelerini göz önüne almaktan kendi kendimi alıkoyamadım. Kanal Harekâtı hakkındaki isyanımı, bana teklif olunan Hicaz Kuvvetleri Komutanlığı vesilesiyle söylediğim ve kabul ettirdiğimi zannettiğim halde neticesini göremediğim tenkidler ve bunun gibi birçok mücadele sahneleri takip etti. En sonra Yıldırım Ordusu Kumandanlığım herkesin bildiği şeylerdir. Hatırladığıma göre teskin olmaz isyanım, işte bu hadisede olmuştur. Artık sükût ve tevazuun sona erme zamanı idi. Ben de bunu geciktirmedim."

Netice Ne Oldu? Benim 'Nikbetim!'

"Felaketin coşkun bir nehir gibi Türkiye üzerine aktığını görüyordum. Nasıl tahammül edip susabilirdim?... Netice ne oldu? Benim nikbetim (düşkünlüğüm). Bu kelimeyi mahsus kullanıyorum. Ben hayatta nikbet kabul etmiş adam değilim. O zaman benim halimi nikbet telakki edenlere gülmüştüm. Zira bundan ne çıkabilirdi? Eğer ben alelade gurur sahibi bir adam olsam, ne olacaktı? Memleketin nikbetinden nasıl zevk alabilirdim? İsterdim ki benden evvelkilerin hatalarını tashih edebileyim (düzeltebileyim)...

Gazi Paşa bir müddet düşündü... Hadisenin hikâyesine devam etti:

"Yedinci Ordu, yani Yıldırım Ordusu'nun ilk defa kumandanı olduğum sırada, zira malumdur aynı orduya bilahare tekrar kumanda ettim, bu ordunun da dahil olduğu grup kumandanı General Falkenhayn'ın askerlik ve iç politika noktasından takip ettiği usûl ve tavır ve hareket aramızda mühim bir münakaşaya sebep oldu. Bu münakaşa nihayet daha büyük makama aksetti. Ben çok ehemmiyet verdiğim düşüncelerime iltifat etmediğini görünce sükût edemedim.

Levent Şahverdi Arşivi

Her türlü akıbetleri önceden kabul ederek usûl ve teamüllere aykırı, denebilir ki biraz da isyankâr yollu kendi kendimi ordu kumandanlığından af ve hatta, vekilimi de bizzat tayin ederek (kolordu kumandanlarından Ali Rıza Paşa) vazifeme son verdim.

Bu emri vaki-i büyük makamlara bildirdim. Beni bu hareketten vazgeçirmek için General Falkenhayn, hususi bir mektupla başkumandanlık vekaleti (Enver Paşa) ve bu vaziyet ile alakalı Dördüncü Ordu Kumandanı (Cemal Paşa) tavassutlarda bulundular. Nihayet emri vaki-i kabul ettiler.

Fakat bu istifanın yüksek makamlara ve belki de bütün millete anlatmak istediğim hakiki manasını gözden kaçırmak ve kumandanlıktan alelade bir sebeple çekildiğimi yaymak için beni merkezi Diyarbakır'da bulunan eski orduma, İkinci Ordu Kumandanlığı'na tayin ettiler. Zahiri (sudan) bazı özürler göstererek onu da reddettim. Kuvvetle anlatmak istenen vaziyeti basit işlerdenmiş gibi telakki ettiklerini gösterir hareketlerle bir ay kadar müddetle mezun (izinli) olduğumu bildirdiler."

Halep'teki Son İki İş

Ancak Mustafa Kemal'in Halep'ten ayrılmadan önce halletmesi gereken iki iş daha vardır:

Birincisi Falkenhayn'ın 'rüşvet' olarak yolladığı, ancak onun ordu adına teslim aldığı altınlar için verdiği imzalı senedi geri almak.

İkincisi İstanbul'a gitmek için para bulmak. Çünkü fark etmiştir ki, İstanbul'a gitmek için bilet parası bile yoktur.

Mustafa Kemal'in 1917 Temmuz ayında 7'nci Ordu komutanı olduğu zaman, İstanbul'dan Halep'e gitmeden önce, Falkenhayn'ın 7 küçük sandık içinde Beşiktaş Akaretler'deki evine gönderdiği altınların öyküsünü daha önce onun ağzından aktarmıştık. Mustafa Kemal rüşvet olduğunu 'anlamamazlıktan geldiği'

Levent Şahverdi Arşivi

bu altınları senet vererek ordu adına teslim almış ve Levazım Müdürlüğü'ne yollamıştı.

Şimdi Mustafa Kemal 1917 Ekim ayında Falkenhayn ile kavga sonucu Halep'ten ayrılıp İstanbul'a dönerken, Falkenhayn'ın altınlarını ordu adına teslim aldığı o senedi geri almak ve yeni komutanın senedi ile değiştirmek isteyecektir.

Bu öyküyü de yine Mustafa Kemal'in ağzından dinleyelim:

"Bu sandıklar ve içindekiler, ordunun Levazım başkanlığında ve benim bunlara karşı verdiğim senet de Falkenhayn'ın gizli dosyasında birkaç ay beklemede kaldılar. İşte yukarıda söylediğim üzere, Yedinci Ordu Kumandanlığı'ndan kendimi affettikten sonra kumandanlığa vekil tayin ettiğim Ali Rıza Paşa'ya bu sandıkları teslim ettim ve kendisinden aldığım senedi o vakit yaverlerim bulunan Cevat Abbas (Gürer, Bolu milletvekili) ve Salih (Bozok) beylere vererek, kendilerine şu emri verdim:

– Hemen Falkenhayn'ın karargâhına gideceksiniz, bizzat kendisini görüp bu senedi vereceksiniz ve benim kendi nezdinde bulunan senedimi alacaksınız.

Yaverlerim bizzat Falkenhayn'ı görmek hususunda biraz zorluk çekmekle birlikte emirlerimi harfiyen yapmışlar. Biraz sonra yanıma gelerek dediler ki:

– Mareşal Falkenhayn, size böyle bir para vermiş olduğunu hatırlamıyor ve bu para için sizin imzanızı taşıyan hiçbir vesikanın kendisinde mevcut olduğunu bilmiyor, binaenaleyh Ali Rıza Paşa imzalı senedi de kabul etmiyor.

Altınlardan Daha Değerli 'Mustafa Kemal' İmzası Sizde Kalamaz!

Tekrar yaverlerime dedim ki:

– Şimdi size çok ciddi emrediyorum. İkiniz tekrar Falkenhayn'ın odasına gireceksiniz ve şöyle diyeceksiniz: 'Verdiğiniz altınlar olduğu gibi saklanmaktadır. Buna karşılık size senet ve-

Levent Şahverdi Arşivi

rilmiştir. Senet olmadığını iddia etmek, altınların mevcudiyetini değiştirmez. Vesikayı kaybetmiş olabilirsiniz, o halde verdiğiniz altınları size iade edeceğiz; aldığınıza dair bize vesika veriniz. Bizi buraya gönderen kumandanın altın karşılığı memleket menfaatleri hakkında müsamaha gösterecek insanlardan olmadığını çoktan öğrenmeliydiniz. Hâlâ bunda tereddüdünüz varsa, kumandanım bunu size ve kamuoyuna daha başka şekillerde de ispat edebilir. Paralarınız duruyor, fakat bu paralardan daha kıymetli olan 'Mustafa Kemal' imzası sizde kalamaz' Olumlu bir netice almadıkça da karşıma gelmeyeceksiniz.

Emir verdiğim arkadaşlar grup kumandanı Falkenhayn'ı tanıyan adamlar değildi; fakat beni çok iyi tanıyorlardı. Onun için bir saat sonra Falkenhayn'ın elinden benim imzamı taşıyan kâğıt parçasını alıp dönmüşlerdi. Kolayca tahmin etmek mümkündür ki, Mareşal Falkenhayn beni, belki benden başka birçoklarını, böyle sandıklarla altın vererek gaflete düşürmek istiyordu."

Mustafa Kemal gaflete düşmemiş, Falkenhayn'ın 'rüşvet' altınlarını kabul etmemiştir. 20 Eylül Muhtırası ile Falkenhayn'a göstermiştir ki, onun memleket menfaatlerine aykırı davranışlarına müsamaha gösterecek (göz yumacak) insanlardan değildir. O senette ve muhtıranın altında bulunan 'Mustafa Kemal' imzası ise Falkenhayn'ın verdiği tüm altınlardan daha değerlidir.

Yol Parası İçin Mustafa Kemal Atlarını Satışa Çıkarıyor

Mustafa Kemal 'onur senedi'ni Falkenhayn'dan söke söke almıştır, ama Halep'ten İstanbul'a gidecek parası yoktur. Şimdi bu öyküyü de yine onun ağzından dinleyelim:

"Evet, Halep'ten İstanbul'a gitmek için tren ücreti verecek param olmadığının farkında değilmişim, yalnız beş-on atım ve

Levent Şahverdi Arşivi

kısrağım vardı; zamanla edinilmiş; yetiştirilmiş cins at ve kısraklar. Salih'i (Bozok) çağırdım ve:

– Bu atlardan birkaçını satın da İstanbul'a gidebilelim, dedim.

Bu alım satım neticesini beklerken, Halep'te bir aile yanında misafir bulunuyordum. Fakat benim en güzel atlarımı pazarda satın alan bir tek adam çıkmamıştı. Hayret ettim, halbuki hayret edecek bir şey yoktu. Subaylarımızın mali kuvvetlerine güvenilemezdi. Halep'in zenginleri ata ve kısrağa meraklı iseler de, seferberlik içinde olduğumuzdan bunların elinde bulunan hayvanları ordu alacaktı.

Bizim yegane servetimiz olan atlardan da ümidimizi kestik.

Fakat takip ettiğimiz dava ve gösterdiğimiz direnç [20 Eylül Muhtırası] bu kadar parasız olduğumuzu belki zannettirmezdi. Bunu niçin söylüyorum biliyor musunuz? Bir gün aynı Halep şehrinde çok büyük, tanınmış bir kumandanla (Cemal Paşa) hasbıhal ediyordum. Benim fikrime katılarak:

– Ne yapmak lazımdır? dedi.

– Hiçbir şey yapamazsanız, hiç olmazsa istifa ediniz, dedim.

Muhatabım gözyaşlarıyla teyit ettiği fikri ve hissi iştirakinden sonra bana dedi ki:

– Yapamam, çünkü kendim ve çok sevdiğim evlatlarım için dayanak noktam yok.

Hatırladığıma göre şu cevabı verdim:

– Efendim, söz konusu olan koca bir Türk milletinin hayat ve mematıdır. Mahvolan budur ve buna emin olduğunuzu gözyaşlarınızla gösteriyorsunuz, bu hayat ve ölüm manzarası karşısında hususi düşünceleri ve endişeleri akla getirmemek gerekir.

O tarihte vaziyeti ve sözü, kamuoyu üzerinde etkili olacağına şüphe etmediğim bu zatın harekete gelmesini çok bekledim.

Atlar ve kısraklarımızın pazarda satılamamış olduğunu söylemiştik; o sıralarda Dördüncü Ordu'nun kumandanı (Cemal

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa) bana Halep'te yetişti. Çok şeyler konuştuk. Ortak kararlar vermiş olduğumuz zannına kapıldım. Bu safhaları anlatmak uzun olur; bu da ayrı bir tasvir. Fakat merhum Cemal Paşa'nın bana ayrıca bir muhabbet ve bağlılığı olduğunu zikretmek de vazifemdir. Ben Cemal Paşa'yı Cemal Paşa olduktan sonra tanımış değildim; aynı şekilde Cemal Paşa da Mustafa Kemal'i, kendisiyle Halep'te konuşan Ordu Kumandanı Mustafa Kemal olarak bulduktan sonra tanımış değildi."(*)

Atları Cemal Paşa Satın Alıyor

Mustafa Kemal atların satışı ve para bulma öyküsünü anlatmaya devam ediyor:

"At ve kısraklarımın satılmamış olduğunu söylemiştim. Halep'te Cemal Paşa merhumla birçok ciddi konu üzerine münakaşadan sonra, şu basit konuşma cereyan etti:

– Cemal Paşa, benim bazı cins at ve kısraklarım var. Bunları satmak ihtiyacındayım, talip bulamadım. Siz buranın eski kumandanısınız, bana bir yol gösterir misiniz?

– At ve kısraklarınızı evvela veterinerlerime muayene ettireyim.

– Diyarbakır'da iken Avusturyalılar, bu atlarla kısrakların mühim bir servet olduğunu söylediler, kıymetlerinden şüphe etmiyorum; bununla beraber öyle yapınız.

Cemal Paşa hepsi için iki bin altın teklif etti... Kabul ettim ve bu suretle İstanbul'a hareket ettik.

Bir gün İstanbul'da Bahriye Müsteşarı Vasıf Paşa'dan bir tezkere aldım. Bu tezkereye raptedilmiş olan 'Cemal Paşa' im-

(*) Mustafa Kemal ve Cemal Paşa 1907'den itibaren İTC saflarında birlikte hürriyet kavgası verdikleri Selanik günlerinden beri birbirlerini tanıyorlardı. Çeşitli olaylar içinde sınanmış dostlukları, karşılıklı sevgi ve saygıları vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

zalı telgrafın içeriği şu idi: 'Hayvanlarınızı beş bin liraya sattım; sizden çok ucuz almışım, üç bin lirasını nereye göndereyim?'

Bu telgraf üzerine müsteşar Vasıf Paşa'nın yanına gittim; kendisine dedim ki: 'Bu telgrafın manasını anlayamadım: Ben paşaya atlarımı iki bin liraya sattım, o beş bin liraya satmışsa üst tarafını bana vermeye mecbur değildir.' Fakat ilave etmeliyim ki bu tok gözlülüğüme rağmen Cemal Paşa merhum, üç bin lirayı Vasıf Paşa'nın yardımıyla bana göndermiştir.

Bu para yeni girişimlerimde benim için dayanak olmuştur; bunu söylemeyi gerekli görüyorum. Çünkü ben ateşkes zamanı İstanbul'da bulunurken ve çok geniş teşebbüslere karar verirken, bana bu teşebbüslerimin manasını hissedenler tarafından çok tekliflerde bulunulmuştur. Hepsini reddettim. Çünkü bana bu yolda teklif yapanların hiçbiri ideal sahibi adamlar değillerdi. Tabirimi mazur görürseniz, bu satırları okudukları zaman kendilerinin ima edildiklerini anlayacaklarına şüphe olmayan o zatlar dahi, adi entrikacılar olduklarını reddetmeyi başaramazlarsa, bana çok küstahça tekliflerde bulunmuş olacaklarını kabul edeceklerdir.

At ve kısrak parasıyla İstanbul'a geldik...

İstanbul'da Pera Palas otelinin bir dairesine yerleşmiştim. Artık her şeyin mahvolduğuna inanmış bir adam gibi ümitsizce düşünüyordum. Ancak mahvolan bu her şeyin tekrar kurtarılabileceğine kanaat getiren bir adam gibi kendimi avutuyordum.

Bu psikoloji içinde iken Enver Paşa bir gün bana, padişahın vekili sıfatıyla bir aracı vasıtasıyla müracaatta bulundu ve dedirtti ki:

– Alman İmparatoru Zat-ı Şahane'yi (padişah) genel karargâhına davet etti. Zat-ı Şahane böyle bir seyahati yapamayacak halde bulunduğundan, Veliaht Hazretleri'nin, Zat-ı Şahane

Levent Şahverdi Arşivi

namına bu seyahati yapmasının uygun olacağını düşündük. Kendisinin refakatinde bulunmayı kabul eder misiniz?

Ben böyle bir zat ile böyle bir seyahati kendim için enteresan gördüğümden, derhal uygundur cevabını verdim. Tertibat ve tebligat yapılmış, iki üç gün sonra bir perşembe akşamı trene binip Vahideddin ile seyahate çıkmamız kararlaştırılmıştı."(*)

Enver'in Seyahat Önerisi 'Can Simidi' Gibi Geliyor

Mustafa Kemal, 20 Eylül 1917 Muhtırası'ndan sonra istifasını ve zar zor para bularak İstanbul'a gelişini böyle anlatmaktadır. 15 Ekim 1917'de İstanbul'a gelen ve Pera Palas'a yerleşen Mustafa Kemal Veliaht Vahdettin ile birlikte Almanya'ya seyahat ettiği 15 Aralık 1917 gününe kadar iki ay boyunca İstanbul'da kalacaktır. Kendi deyimi ile 20 Eylül muhtırası ile 'her şeyin mahvolduğunu', ancak gelecekte 'her şeyin kurtarılabileceğini düşünen' boşlukta ruhsal olarak 'gel-git'ler içinde yaşayan bir psikoloji içindedir.

Mustafa Kemal bu karışık ruh halleri içindeyken Enver Paşa bir aracı vasıtasıyla kendisine bir Almanya gezisi teklifi iletir. Kayzer II. Wilhelm Osmanlı padişahını Almanya'ya davet etmiştir. Yaşlı Padişah V. Mehmet Reşat'ın sağlık durumu iyi olmadığı için onu temsilen Veliaht Vahdettin bu seyahate gidecektir. Enver Paşa, Mustafa Kemal'e askeri danışman olarak bu geziye katılmasını önermektedir. Enver Paşa'nın Vahdettin ile Almanya seyahati teklifi psikolojik bunalımlar içinde olan Mustafa Kemal'e 'can simidi' gibi gelir. Hemen kabul eder.

(*) *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Falih Rıfkı Atay, Pozitif Yayınları, Kasım 2012, ss. 20-26.

Levent Şahverdi Arşivi

5. BÖLÜM

CEMAL PAŞA'NIN GÖZYAŞLARI

Mustafa Kemal'in İstanbul'da kaldığı bu iki aylık sürede, içine karıştırılmak istendiği 'karanlık darbe kumpası' öyküsünü ve hemen onu izleyen Veliaht Vahdettin ile Almanya Seyahati'nden önce Cemal Paşa'nın, Falkenhayn, Mustafa Kemal ve 20 Mart Muhtırası ile ilişkisini aydınlatmak gerekiyor. Çünkü bu ilişki, Mustafa Kemal'in sert çıkışında ve bu muhtıranın yazılışında tayin edici bir önem taşımaktadır.

Cemal Paşa, Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası'nın arkasında olan o dönemdeki en önemli kişidir. Falkenhayn konusundaki tepkinin ve olumsuz fikirlerin arkasında Mustafa Kemal kadar Cemal Paşa'nın da katkısı vardır. Cemal Paşa, Mustafa Kemal'i bu bildirinin yazılması konusunda teşvik etmiş ve desteklemiştir. Cemal Paşa o sırada İstanbul'da Sadrazam Talat Paşa ile Falkenhayn'ın bölgeye gelişi konusunu görüşmekte ve tartışmaktadır. Bu nedenle Mustafa Kemal'in çok yakından bildiği görüşlerini Sadrazam Talat Paşa'ya yazması yönünde yüreklendirmiştir. Mustafa Kemal zaten bu konuda çok doludur ve Cemal Paşa karşı çıksa bile böyle keskin bir bildiriyi kaleme alacak isyan duyguları içindedir.

Ama Cemal Paşa'nın desteği kuşkusuz Mustafa Kemal'in kararlılığını arttıran bir faktör olmuştur. Hatta Cemal Paşa, bu ortak görüşleri kabul edilmezse Mustafa Kemal ile birlikte isti-

Levent Şahverdi Arşivi

fa edeceğine söz vermiştir. Ancak Cemal Paşa daha sonra çark etmiş ve istifadan Enver Paşa'nın baskısı sonucu vazgeçmiştir. Mustafa Kemal buna çok öfkelenecektir.

Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 Muhtırası sonrası Mustafa Kemal istifa edip İstanbul'a giderken, Cemal Paşa da İstanbul'dan dönerken Halep'te bir karşılaşma olmuştur. Mustafa Kemal bu buluşmada Cemal Paşa'ya öfkeyle, neden söz verdiği gibi istifa etmediğini sormuştur. Cemal Paşa gözyaşları arasında, çocuklarına bakacak maddi desteği olmadığı için istifadan vazgeçtiğini öne sürmüştür. Mustafa Kemal, Cemal Paşa'nın 1922'de ölümünden sonra aralarındaki bu diyalogu 1926'da gazetecilere Cemal Paşa'nın ismini vermeden aktarmıştır.

Cemal Paşa bölgede kalmasına rağmen Falkenhayn'ın yaptıklarına ancak iki ay dayanabilecektir. Bölgenin adım adım elden gitmesi ve nihayet kutsal kent Kudüs'ün 9 Aralık 1917'de İngilizlerin eline düşmesinden sonra 12 Aralık 1917'de Cemal Paşa bir trenle ağlaya ağlaya İstanbul'a dönecektir.

Cemal Paşa İki Yıl Suriye'de 'Sultan Gibi' Hüküm Sürdü

Savaşın hemen başında 1915 Şubat ayında Kanal Seferi'ne komuta eden, ancak İngilizlerin sıkı savunmasındaki Süveyş Kanalı'nı geçemeyen Cemal Paşa geri dönecek ve Filistin'de iki yıl boyunca 4'üncü Ordu komutanı ve 'Osmanlı askeri valisi' olarak 'bölge sultanı' gibi hüküm sürecektir. İki yıl boyunca tüm bölgede Cemal Paşa'nın adı bile bölge halkını ve Arapları titretmeye yetecektir. Cemal Paşa sert ve baskıcı bir komutandı. Bölgede Arap isyanına karışan eşraf ailelerinin önde gelen kişilerini bile asmaktan çekinmemiştir.

Kanal Seferi'nde kendisine eşlik eden Alman komutan Kress von Kressenstein'ı 'Çöl Komutanı' olarak bölgeye tayin eden Cemal Paşa, daha sonra onun komutasında ikinci bir kanal se-

Levent Şahverdi Arşivi

ferine kalkacak, ancak o da başarısız olacaktır. Bu Alman komutan iki yıl boyunca Sina bölgesinde kalır. Mustafa Kemal'in 20 Mart Muhtırası'nda adı Kress Paşa olarak geçen Alman komutan Cemal Paşa'nın emrindeki bu subaydır. Onun emrinde bölgede son olarak 8'inci Ordu kurulmuş ve Yıldırım Orduları ile gelen Alman askerleri de bu orduya verilmiştir.

Falkenhayn'a Önce Cemal Paşa Tepki Gösteriyor

1917 Haziran ayında Enver Paşa'nın, Bağdat'ın geri alınması için Irak-Suriye bölgesine Alman Mareşal Falkenhayn'ı getirmesine öncelikle Cemal Paşa tepki gösterir. Cemal Paşa, Bağdat seferinin imkânsız olduğunu ve Falkenhayn'ın sonunda Filistin'e geleceğini başından görmüştür. Cemal Paşa daha ilk günlerden itibaren 'Falkenhayn'ın gözü benim koltuğumda' diyerek durum tespiti yapar ve asıl tedirginliğini dile getirir.

Kendisinin makamını kaybetmesi dışında, Falkenhayn'ın yanlış adımları sonucu, o güne kadar Osmanlı toprakları olarak kalan Suriye ve Filistin'in tümüyle elden çıkma tehlikesini de Cemal Paşa baştan görmüştür. Cemal Paşa bu tehlikeyi Enver Paşa ve Talat Paşa'ya da açıkça anlatmıştır. Her ikisine ayrı ayrı yazdığı mektup ve telgraflarda bu sorunu ısrarla dile getirmiş ve Falkenhayn'ın bu bölgeye gönderilmemesini, komutanın ve yetkinin Mustafa Kemal'e verilmesini istemiştir.

Talat Paşa: Falkenhayn'ı Ben İstedim, 'Geri Alın' Diyemem!

Cemal Paşa, Mustafa Kemal'in 20 Mart Muhtırası'ndan ayrı olarak kendisi de yakın arkadaşı Sadrazam Talat Paşa'ya Falkenhayn'ın Almanya'ya geri gönderilmesi için başvuruda bulunmuştur. Talat Paşa, Cemal Paşa'ya 'Mümkün değil, Falkenhayn'ı Enver Paşa ile beraber Almanya'ya giderek biz-

Levent Şahverdi Arşivi

zat ben istedim. Şimdi geri alın diyemem!' şeklinde yanıt vermiştir.

Talat Paşa bilindiği gibi Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'na herhangi bir cevap vermemiştir. Bu işi Enver Paşa'ya bırakmıştır. Ancak 20 Eylül Muhtırası'na benzer görüşler taşıyan ve Falkenhayn'ı reddeden Cemal Paşa'nın mektubuna, Talat Paşa bir cevap yazmak zorunda kalmıştır. Çünkü Cemal Paşa, İTC'nin 'triumvirası' (üçlü yönetim) diye bilinen Talat-Enver-Cemal saç ayağının üçüncü kişisi ve savaş boyunca üçüncü yetkili kişisidir.

Cemal Paşa, Talat Paşa'ya Falkenhayn'da ısrar edilirse, "Şimdi Bağdat'ı kurtaralım diye uğraşırken, çok yakın bir gelecekte, Kudüs veya Şam'ı kurtarmakla meşgul olacağımızdan korkuyorum!" diye yazmıştır.

Sadrazam Talat Paşa'nın, Cemal Paşa'ya telgrafla verdiği yanıt, sadrazamın aynı zamanda 20 Eylül Muhtırası'na karşı yazmadığı resmi görüşlerini yansıtması bakımından da önemlidir.

Talat Paşa'nın 'Atlatma' Telgrafı:
Askeri İşlere Beni Karıştırmayın!

Talat Paşa, Cemal Paşa'ya Falkenhayn konusunda şu yanıtı vermiştir:

"Bağdat'ın geri alınması için ciddi teşebbüslerde bulunmaya Meclis-i Vükela'ca (Kabine) karar verilmiş, son Almanya yolculuğum sırasında bu seferi icra etmek üzere General Falkenhayn'ın Osmanlı hizmetine verilmesi tarafımdan rica edilmiş olduğuna göre, şimdi bu teşebbüsün geri bırakılması için benim müdahale etmeme imkân yoktur. Filistin Cephesi'ne tahsis ettiğimiz kuvvetler meselesine gelince, bu da ordu kumandanlarından biri ile kumandan vekili arasında sırf fenni ve mesleki bir ihtilaf olması itibarı ile bu işe benim karışmamın bir fayda sağlayacağını zannetmiyorum."

Levent Şahverdi Arşivi

Sadrazam Talat Paşa'nın Cemal Paşa'yı 'atlatan' bu cevabı, onun kendisine özel şifreyle gelen Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Eylül mektubuna yazmadığı cevabı da içermektedir. Talat Paşa 'Askerler arasındaki meseleye beni karıştırmayın, Enver'e başvurun' demektedir.

Enver Paşa, Cemal Paşa'yı Berlin'e Yollayıp Yerine Falkenhayn'ı Tayin Ediyor

Cemal Paşa, Falkenhayn krizinin doruk noktasında 1917 Ağustos ayında Enver Paşa'nın ayarladığı bir zamanlama ile Kayzer Wilhelm tarafından özel olarak Almanya'ya davet edilir. Cemal Paşa ünlü Alman Askeri Karargâhı Kreuznach'ta iken Enver Paşa'dan bir telgraf gelir. Enver Paşa, bütün Filistin Cephesi'nin Mareşal Falkenhayn'a verildiğini bildirir. Cemal Paşa kalbinden vurulmuş gibi olur.

Cemal Paşa, Enver'e, "Almanların başına bir Verdün felaketi getirmiş olan General Falkenhayn bizim başımıza da bir Filistin belası getirecektir," diye yanıt verir. Ancak iş işten geçmiştir. Falkenhayn en yetkili komutan olarak cephededir. Mustafa Kemal ile Falkenhayn arasında çatışma bu andan itibaren başlayacaktır. Sonunda Cemal Paşa ve Mustafa Kemal haklı çıkacaklardır.

Enver Paşa bu arada Cemal Paşa'yı biraz yatıştırmak için ona 'Suriye ve Batı Arabistan Orduları Genel Kumandanı' gibi gösterişli bir unvan verir. Ancak bu boş bir unvandır. Cemal Paşa, Falkenhayn'ın ordularını besleyecek bir menzil ve levazım komutanı düzeyine düşürülmüştür. Enver'in ısrarı ile bu 'ezik durum'a iki ay dayanan Cemal Paşa, Falkenhayn Kudüs'ü savunmadan terk edip İngilizlere verince artık dayanamayarak bölgeden ayrılıp İstanbul'a dönecektir.

Şimdi bu öyküyü Cemal Paşa'nın kendi ağzından dinleyelim.

Levent Şahverdi Arşivi

Cemal Paşa'nın 'Falkenhayn Kavgası'

Cemal Paşa 1922'de Tiflis'de katledilmeden önce kaleme aldığı ve onun ölümünden önce 1920'de İstanbul'da *Hatırat* başlığıyla yayınlanan anılarında bu konuda şunları yazacaktır:

"(...) Eğer General Falkenhayn'da iyi niyet olsa idi, bu düzeltme sureti (yeni görevlendirme düzeni), Suriye ve Filistin'in kumanda ve idare işlerinde hiçbir karışıklığa sebep olmaz ve her şey eskisi gibi cereyan ederdi.

Bağdat seferi fikriyle Halep'te boşu boşuna bir buçuk iki ay kadar vakit geçirmiş olan fırkaların Filistin Cephesi'ne pek geç dahil olmuş bulunmaları gibi büyük bir mahzur hiçbir şeyle telafi edilememekle beraber, hiç olmazsa Suriye'nin üç senelik dahili idaresinde hiçbir tahavvül (değişim) husule gelmezdi.

Fakat von Falkenhayn'ın maksadı tamamen başka idi. Her ne surette olursa olsun bir kere Filistin'e girdikten sonra, bin türlü vasıtaya müracaat ederek beni çekilmeye mecbur etmek ve Suriye dahilinde benim makamıma geçmek!

Alman Cephesi'nden İstanbul'a döndüğüm zaman 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ile General Falkenhayn'ın aralarının açılmış olduğunu haber aldım. Sebeplerini tetkik edince Mustafa Kemal Paşa'nın tamamıyla haklı olduğunu anladım.

Mustafa Kemal Paşa, ordu kumandanlığına ait selahiyetlerini (yetkilerini) tamamıyla muhafaza etmek istiyor; halbuki von Falkenhayn, hatta kolordu kumandanlarına karşı bile yapılmayacak surette 7'nci Ordu işlerine müdahale etmeye kalkışıyordu. Mesela Mustafa Kemal Paşa, kendisine tahsis edilmiş olan mıntıka içindeki Arap işlerine doğrudan doğruya müdahale etmek isteyen Falkenhayn'a buna selahiyattar olmadığını, bu işlerin ancak ordunun vazife ve selahiyeti dahilinde bulunduğunu dermeyan ediyordu (açıklıyordu).

Alelhusus (özellikle) Falkenhayn'ın Arapların halet-i ruhiye-

Levent Şahverdi Arşivi

leriyle katiyen bağdaşmayan (kesinlikle uymayan) bazı müzakereleri ve icraatının vatan menfaatlerine karşı olan kötülük derecesini takdir eden Mustafa Kemal Paşa, Alman generalinin kudreti dışındaki işlerle meşgul olmasına kesinlikle mani olmak istiyor ve bu yolda ordu kumandanlığının kendisine verdiği selahiyete istinad ediyordu (yetkiye dayanıyordu).

İşte teşrinievvel (Ekim) 1917 ortalarında İstanbul'dan Halep'e geldiğim zaman, Suriye'deki umumi vaziyet (genel durum) bu merkezde idi. Mustafa Kemal Paşa ile o sırada uzun uzadıya müzakerelerde bulunduk. General Falkenhayn'ın memleketin başına Allah tarafından son bir bela olarak yaratıldığına karar verdik.

Mustafa Kemal Paşa, bu adamın maiyetinde katiyen (kesinlikle) hizmet edemeyeceğini anlıyor, ben de General Falkenhayn Suriye'de bulundukça üç sene zarfında orada tesis ettiğim nüfuzun kaybolacağına ve bundan memleket için izalesi kabil olmayan (telafisi mümkün olmayan) kötülükler meydana geleceğine kani bulunuyordum. Bari Filistin Cephesi'ndeki harekâtın idaresinde kudret göstereceğine kani olsa idik, diğer kusurlarını affederdik. Fakat gerek benimle ve gerek Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı fenni müzakereleri esnasında akıllara hayret verecek öyle fikir ve mütalaalar dermeyan ediyordu ki (ileri sürüyordu ki), bu gidişle en son ümidin de zevale yüz tuttuğunu (kaybolmaya başladığını) görüyorduk.

Nihayet Mustafa Kemal Paşa ile cereyan eden bir-iki acı muhabereden sonra Mustafa Kemal Paşa, ordu kumandanlığından istifa etti ve İstanbul'a döndü. Kendisinden sonra benim de behemehal (her şart altında) istifa edeceğimi ve ancak o sırada Suriye'ye geleceğini bildirmiş olan Enver Paşa'nın oraya varmasını beklediğimi, Mustafa Kemal Paşa'ya söyledim. Kararım pek kati idi. Fakat sonradan Şam'a gelmiş olan Enver Paşa o kadar rica etti, Beyrut, Suriye ve Halep valileri, Azmi, Tahsin ve

Levent Şahverdi Arşivi

Bedri Beyler o derece üstüme düştüler ki, daha bir müddet için Suriye'yi terk etmemeğe mecbur oldum. Mustafa Kemal Paşa bu hareketimden dolayı bana gücenmişti. Fakat sonradan kendisini ikna ettim ki, o zamanki vaziyet beni son bir fedakârlığa daha mecbur etmişti. Bununla beraber bir ay sonra Kudüs'ün münhasıran (özellikle) Falkenhayn'ın hatası yüzünden boş yere düşmesi, bende mukavemet imkânı (dayanma gücü) bırakmadı ve İstanbul'a avdetime mucib oldu (dönmeme neden oldu).

(...)

O sırada Enver Paşa alelacele İstanbul'dan Suriye'ye gelmiş ve Filistin Cephesi'ne kadar bir seyahat yapmıştı. Şam'dan geçerken Falkenhayn'ın gayri kabili af tabiye hatalarını (affedilmez taktik hatalarını) birer birer kendisine sayarak bu zatın bizi ciddi bir felakete sürükleyebileceğini, bugünkü vaziyet karşısında Von Kress bu cepheden çekilmektense Falkenhayn'ın çekilmesi ve Kress Paşa'nın mahallinde bırakılmasını veya hiç olmazsa Falkenhayn'ın yerine Yıldırım Grubu kumandanlığına Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesini rica ettim. Bu aralık bunun kabulüne imkân olmadığı ve Almanlar tarafından maddi yardıma nail olabilmek için bir Alman generalinin Filistin Cephesi kumandanlığında bulunması lazım geleceğini söyledi. (...)

Hülasa (özet) olarak diyordum ki: Eğer Suriye'de huzurlu bir yönetim isterseniz ya ben ya Falkenhayn! İkimizden birinin buradan geri alınması ve tekmil (bütün) işlerin yalnız bir kumanda altında birleştirilmesi iktiza eder (gerekir).

(...) Maan Cephesi'nin dahi Falkenhayn'a verilmesi halinde, benim Suriye'de vazifem bir menzil müfettişliği derecesine iner ki, herhalde üç senelik hizmetten sonra bu hakareti bana layık görmezsiniz. Şayet Falkenhayn'ı buradan çekecek olursanız, Filistin Cephesi kumandanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya ve Arap Cephesi kumandanlığını Mersinli Cemal Paşa'ya bırakırım. Ben de hepsinin kumandasını üzerime alırım. Şayet bu-

Levent Şahverdi Arşivi

nun icrasına imkân yoksa o zaman ben gayet ustalıklı bir şekilde, evvela kimseye sezdirmeyerek buradan güya vazifeli olarak İstanbul'a gelirim ve sonradan istifa ederek bilkülliye (tamamen) çekilirim.

(...) O sırada Kudüs henüz sükut etmemişti (düşmemişti). Kudüs'ü müdafaaya memur olan (savunmak için görevlendirilen) kolordunun kumandanı Mirliva (Tuğgeneral) Ali Fuad Paşa'dan (Cebesoy) aldığım hususi malumata (özel bilgilere) göre, General Falkenhayn Kudüs'ün müdafaası (savunulması) taraftarı değildi. Fikrimce (düşünceme göre) bundan büyük hata ve Osmanlı saltanat hukukuna bundan açık ihanet tasavvur olunamazdı (düşünülemezdi).

Falkenhayn mukaddes beldenin müdafaası mübarek makamların top mermileriyle harap olması ile neticeleneceğinden, buna kesinlikle razı olmayacağını bir konuşma sırasında Ali Fuad Paşa'ya söylemişti. Bundan daha gülünç bir fikir olamaz. (...) Şayet Kudüs'teki mübarek makamların harap olmaması lazım geliyorsa, Hıristiyan olan İngiliz ordusunun bu şehre tecavüzden ve şehir üzerine top endahtından (top ateşi açmaktan) tevakki etmesi (kaçınması) gerekirdi. (...)

Ali Fuad Paşa cidden doğru söylüyordu. Fakat artık bende de takat kalmamıştı. O zamana kadar İstanbul seyahatimdeki hakiki maksadımı gizleyerek, tedbirleri tamamlamış olduğumdan, Falkenhaynlar ve emsali (onun gibiler) elinde ebediyen kaybolacağına o dakikadan itibaren kesinlikle kani olduğum Filistin ve Suriye'yi böyle elim (üzücü) bir karışıklık içerisinde bırakmaktan doğan hüzün ve elem tesiriyle trende iki saatten fazla hüngür hüngür ağlayarak Kanunuevvel'in on ikinci günü (12 Aralık, 1917) İstanbul'a müteveccihen (doğru) Şam'dan hareket ettim.

Yine tekrar ediyorum ki Kudüs'ün düşmesinden doğan mesuliyet (sorumluluk) tamamen Falkenhayn Paşa'ya aittir. (...)

Levent Şahverdi Arşivi

Ben iddia ediyorum ki:

1- (Evvela) Bağdat'ın geri alınma fikri doğmasa idi de istifade edilebilir bütün kuvvetler Filistin Cephesi'ne tahsis olunsa idi,

2- (Saniyen) Falkenhayn Filistin Ordusu'nun başına geçmese idi,

3- (Salisen) Falkenhayn bunca tabiye (taktik) hatalar yapmasa idi; Gazze Birüssebi Cephesi senelerce elimizde kalır ve binaenaleyh mütareke sırasında (30 Ekim 1918) Suriye ve Filistin Osmanlı İmparatorluğu'nun işgali altında (elinde) bulunurdu. Aksini iddia edenlerle fenni (bilimsel) münakaşaya her zaman hazırım."(*)

Cemal Paşa Suriye'yi İki Yıl Sert Politika ile Yönetti

Cemal Paşa, Osmanlı'nın son dönemi, İTC'nin hürriyet kavgası ve Dünya Savaşı içinde Talat ve Enver ile birlikte İTC'nin önde gelen üç kişisinden biridir. Sıralamada üçüncü sırada yer alır. Ancak özellikle Suriye-Filistin'de bulunduğu iki yıl boyunca, yanına Halide Edip, Falih Rıfkı gibi yazar ve aydınları da alarak, bir tür 'özerk sultanlık alanı' yaratmıştır.

İTC içinde o yıllarda Falih Rıfkı'nın anlattığına göre, Talat, Enver ve Cemal'in etrafında gruplaşmalar vardır. 'Talat'ın adamı, Enver'in adamı, Cemal'in adamı' gibi tanımlamalar İTC içinde, siyasi bir etkinlik ve derece göstergesidir.

Mustafa Kemal ise kimsenin adamı olmadığı için İTC yönetimi tarafından dışlanmıştır. Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'na damgasını vuran bu 'dışlanma' Mustafa Kemal'in İTC liderlerinden bağımsız, hatta onlara karşı duruşu ile milli liderliğe gidişinin de önünü açmıştır.

(*) Cemal Paşa, *Hatırat*, Arma Yayınları, 5. Baskı, Eylül 1996, ss. 201-210.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Kanını Boş Yere Akıtmam!

Cemal Paşa 1915 Şubat ayı başında Süveyş Kanalı'na karşı giriştiği askeri harekâtın başarı imkânı olmadığını görünce, Kudüs-Şam-Beyrut hattına çekilerek, askeri valilik görevini sürdürmüştür. Alman Kress Paşa'nın (Kress von Kressensten) kanalda Türk birliklerini 'askeri şeref için' sonuna kadar kırdırma önerisini reddetmiş ve 'Ben Türk kanını boş yere akıtmam' demiştir. Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda Falkenhayn'a yöneltilen 'son Türk kanlarını boş yere akıtma' suçlamasında, Almanların bu politikasına gönderme de vardır.

Cemal Paşa'nın *Hatırat*'ında dikkat çeken çok önemli bir nokta ise Enver Paşa'nın Falkenhayn'ın bölgede kalmasının neden gerektiğini açıkladığı bölümdür. Enver Paşa 'Almanların maddi yardımına nail olabilmek için cephenin bir Almanın komutasına verilmesi gerektiğini' belirtmiştir. Enver Paşa savaş boyunca, Alman maddi yardımının sürmesi için Almanların ve Falkenhayn'ın her dediğini yapmıştır. Mustafa Kemal ise 'Almanlar ülkeyi sömürge yapmak istiyor' diyerek tam da bu anlayışa itiraz etmiştir. Falkenhayn'ın kendilerinden habersiz Arap şeyhler ve aşiretler ile ilişki kurmasına, bağımsız bir Alman politikası yürütmesine de karşı çıkmıştır.

Cemal Paşa Suriye'deki sert yönetimi ile o sırada İngiliz-Fransız istihbarat örgütleri tarafından kışkırtılan Arap isyanını bastırmaya çalışmış, bu isyanın bazı elebaşılarını çekinmeden asmıştır. Mekke Şerifi Hüseyin'in 1916 Haziran ayında İngiliz kışkırtması ile Osmanlı'ya karşı başlattığı isyanda, Cemal Paşa'nın sert bastırma politikasının rolü olduğu da öne sürülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

6. BÖLÜM

KARANLIK BİR 'DARBE KUMPASI'

Mustafa Kemal, 20 Eylül 1917 Muhtırası'na İTC yönetiminden olumlu bir cevap alamayıp, Sina cephe kumandanı olma önerisi de reddedilince 7'nci Ordu kumandanlığından istifa ederek İstanbul'a gelir.

İstanbul'da kaldığı iki ay içinde Mustafa Kemal'in başından geçen 'karanlık bir darbe kumpası' olayı vardır. Üstelik Mustafa Kemal, 1926'da gazeteciler Falih Rıfkı (Atay) ve Mahmut Nedim'e (Soydan) verdiği söyleşide bu karanlık olaya hiç değinmez. Başından geçen olayları naklederken, İstanbul'da Pera Palas'a yerleştiğini belirttikten sonra doğrudan Almanya seyahatine geçer. Mustafa Kemal bundan sonra da, ne anılarında ne Çankaya'da geceler boyunca yaptığı sohbetlerde bu 'karanlık darbe olayı'ndan söz edecektir.

Falih Rıfkı Atay *Çankaya* adlı Atatürk'e dair en önemli ve en kapsamlı eserinde bu 'darbe kumpası'nı Atatürk'ün ağzından değil, Rauf Bey'in anılarından aktarır. Atatürk'le en önemli söyleşileri yapmış ve 15 yıl boyunca onun en yakınında bulunmuş olan Falih Rıfkı'nın, darbe olayını Rauf Bey'in anılarından alarak Çankaya'da yer vermesi anlamlıdır. Deneyimli gazeteci Mustafa Kemal'in kendisinin anlatmadığı, ancak bulaştırılmak istendiği bu olayın önemini gizlememiş, gelecek kuşaklara bir ibret dersi olarak aktarmak istemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü bu kumpas, 20 Eylül Muhtırası gibi bir isyan bildirisini kaleme alan Mustafa Kemal'in İstanbul'da bu isyancı tavrı nedeniyle darbe kumpasına karıştırılarak harcanmak istenmesinin öyküsünü anlatmaktadır. Mustafa Kemal bu kumpasa gelmemiş ve darbe planlarını deşifre ederek bu işin içinden sıyrılmıştır.

İstanbul'da Tezgâhlanan Darbe Planları

15 Ekim 1917'de Mustafa Kemal artık 'işsiz ve asi bir general' olarak İstanbul'dadır. Daha sonra Enver Paşa'nın teklifi üzerine 15 Aralık 1917'de Veliaht Vahdettin ile bir Almanya gezisine çıkacaktır.

Ancak İstanbul'da kaldığı bu iki ay içinde, Mustafa Kemal'in başından yaşamının en karanlık, en gizemli maceralarından birisi geçer. Mustafa Kemal, hükümete karşı bir askeri darbe kumpasının içine çekilmek istenir. Bir yıl önce Yakup Cemil'in idam edilmesine neden olan 'hükümeti devirme girişimi'nin bir benzeri bu kez Mustafa Kemal'i harcamak için tezgâhlanmaktadır. Asi ve biat etmeyen Mustafa Kemal'in başına birileri tekrar bir çorap örmek istemektedir.

Bu karanlık olaydan, kendisinin içine çekilmek istendiği darbe teşebbüsünden Atatürk daha sonraki yıllarda da bir daha hiç söz etmez.

Mustafa Kemal'in içine karıştırılmak istendiği bu darbe girişiminden anılarında söz eden dört kişi vardır. Bunların üçü Mustafa Kemal'in o dönemdeki yaverleridir. Bunlar Cevat Abbas (Gürer), Salih Bozok ve Şükrü Tezer'dir. Dördüncüsü ise o dönemde Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan Hamidiye kahramanı Rauf Bey'dir (Orbay).

Mustafa Kemal'in üç yaverinin ve Rauf Orbay'ın anılarında bu 'darbe girişimi' ayrıntıda bazı farklarla, ancak temelde birbi-

Levent Şahverdi Arşivi

rine benzer şekilde anlatılır. Bu 'karanlık kumpas'ın öyküsünü sözünü ettiğimiz tanıkların anılarından ayrıntılı olarak vereceğiz. Ancak bu karmaşık olayı önce özetlemek gerekiyor.

İsmail Hakkı Paşa Başrolde

Olay şudur: Mustafa Kemal İstanbul'a geldiği zaman Enver Paşa'nın en yakın adamı olan ünlü Levazım Müdürü İsmail Hakkı Paşa, ona yakınlık gösterir. Arabasına alarak gezintilere çıkarır. Bu gezintilerde Mustafa Kemal'e, barış isteyen mevcut sivil Talat Paşa Hükümeti'ni bir askeri darbe ile devirip, yerine bir 'askeri hükümet' kurarak savaşa devam etme planından söz eder. Mustafa Kemal bu durumda başa kimin geçeceğini sorar. 'Sen, ben veya Enver' yanıtını alır.

Bunun Enver Paşa'nın karanlık bir darbe tezgâhı olduğunu düşünen ve sonunda kendisinin de harcanacağını anlayan Mustafa Kemal, olayı o sırada İstanbul'da bulunan yakın arkadaşı Fethi Bey'e anlatır. Fethi Bey de hemen gidip Talat'a aktarır. Talat telaşlanır. Bazı İTC'li yakın arkadaşları ile Fethi Bey'i ve Mustafa Kemal'i çağırıp bir de onların ağzından dinler. Mustafa Kemal, kimseye söylemeyeceklerine dair namus sözü alarak olayı anlatır. Ancak Talat Bey, hemen gidip bütün olayı Enver'e anlatır. Enver çok kızar. Bir süre sonra (Almanya dönüşü) Mustafa Kemal'i çağırıp hesap sorar. Bu konuda atışırlar. Ancak o sırada darbe dedikodusu yatışıp söndüğü için bu kavga daha fazla alevlenmez. Enver, İstanbul'da kalmasını istemediği Mustafa Kemal'i Karlsbad kaplıcalarına tedaviye gönderir ve olay unutulur.

Anıların bazısında, Mustafa Kemal'in tam Almanya'ya giderken Talat'ın olayı Enver'e anlattığını öğrendiği ve telaşlandığı yer alır. Bazısında (Rauf Bey) olayı kendisinden Berlin'de duyduğu öne sürülür. Hatta Salih Bozok'un anılarında, bundan sonra Enver Paşa'nın köşkünde Mustafa Kemal'e bir de suikast girişimi yapıldığı iddiası yer alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şükrü Tezer'de İlginç Detay: Darbeden Sonra 'Cumhuriyet'

Yaver Şükrü Tezer'in anılarında ilginç bir nokta daha var. Onun aktarımına göre, İsmail Hakkı Paşa, Mustafa Kemal'e bu darbeden sonra 'Cumhuriyet' ilan edileceğini söylemiştir. Bu ya Mustafa Kemal'i ikna için ortaya atılmış bir 'yem'dir veya İsmail Hakkı Paşa, 20 Eylül Muhtırası'nı veren Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet ilanı için başka bir darbe girişimi içinde olup olmadığı konusunda ağzını aramıştır.

İsmail Hakkı Paşa'nın teklifinin ana noktası, barış isteyen Talat Paşa'nın sivil İTC Hükümeti'ni darbe ile devirerek, yerine savaşa devam edecek bir 'kabine militer' (askeri hükümet) kurmaktır.

Ancak 20 Eylül Muhtırası'nda Almanları sömürgecilikle suçlayan ve acilen barıştan yana olan Mustafa Kemal'in bir darbe yaparak Almanlarla birlikte savaşa devam edeceğini düşünmek, Muhtıra'yı hiç anlamamak ve Mustafa Kemal'i hiç tanımamak anlamına gelir. Bu nedenle İsmail Hakkı Paşa'nın bu önerisi açıkça Mustafa Kemal'e karşı kurulmuş bir 'tuzak'tır.

Muhtıra'daki Alman karşıtlığını bilmesine rağmen Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'i Veliaht Vahdettin ile birlikte bir Almanya seyahatine yollaması da anlamlıdır. Enver Paşa, muhtemelen Alman genel karargâhını görecek, Kayzer ile konuşacak ve cepheyi gezecek olan Mustafa Kemal'in bu gezi sırasında Almanya lehine etkileneceğini düşünmüştür. Ancak Mustafa Kemal bu geziden Almanya'nın kesinlikle yenilmekte olduğu ve acilen ondan ayrı bir barış yapılması kanaati ile dönecektir.

Almanya gezisine geçmeden önce şimdi 'karanlık darbe kumpası' olayını tanıkların ağzından dinleyelim. Önce Mustafa Kemal'in Selanik'ten beri hem arkadaşı hem yaveri olan Salih Bozok'tan başlayalım.

Levent Şahverdi Arşivi

Salih Bozok 'Darbe Kumpası'nı Anlatıyor

Salih Bozok anılarında, Mustafa Kemal'in istifa sürecini ve sonra İstanbul'daki 'darbe olayı'nı şöyle anlatır:

"M. Kemal Paşa, istifa ettiğini Falkenhayn'a da bildirmiştir. Yazdığı istifanameyi Halep'te bizzat ben Falkenhayn'a götürüp vermiştim. M. Kemal Paşa istifa ettikten sonra Falkenhayn kendileriyle görüşmek istemişti. Fakat M. Kemal Paşa, Falkenhayn'la hiçbir münasebeti kalmadığını bildirerek Falkenhayn'ın arzularını reddetmişti. Hatta bir gün Halep istasyonunda İzzet Paşa'yı istikbal için (karşılamak) bulunuyorduk. Falkenhayn da istasyona gelmişti. M. Kemal Paşa, Vali Bedri Bey'le trenin gelmesini beklerken geziyorlardı. O sırada yanlarına yaklaşan Falkenhayn elini uzatmak istemişti. Fakat M. Kemal Paşa derhal arkasını çevirerek Falkenhayn'ın uzatmış olduğu eli dahi reddetmişti.

Enver Paşa'dan M. Kemal Paşa'nın tekrar 2'nci Ordu'ya nakledildiğine dair telgraf geldikten sonra M. Kemal Paşa muhtac-ı istirahat bir halde olduğunu bildirmiş ve İstanbul'a hareketleri için izin istemişti. Muvafık cevap verilince benimle beraber daha bazı arkadaşlarımızla maiyetlerinde olarak İstanbul'a gitmiştik.

Biz İstanbul'a geldiğimiz zaman Enver Paşa da cepheleri teftişe çıkmış bulunuyordu.

İstanbul'da bulunduğumuz sırada o zaman Levazım-ı Umumiye reisi bulunan 'Topal' İsmail Hakkı Paşa, sık sık M. Kemal Paşa'yı ziyaret etmeye başladı. Beşiktaş'ta Akaretler'de 76 numaralı evde oturan M. Kemal Paşa'yı hemen her gün ziyaret eden İsmail Hakkı Paşa ara sıra da M. Kemal Paşa'yla bir otomobile binerek Boğaziçi'ne doğru gezintiye çıkarlardı. Biz de öbür yaver arkadaşlarla kendilerini arkadan takip ediyorduk. Ne konuştuklarını ara sıra paşa bize de söylerdi. Mühim olarak hatırımda kalan bir mesele şudur:

Topal İsmail Hakkı Paşa'nın arası Talat Paşa, Kara Kemal ve

Levent Şahverdi Arşivi

Doktor Nazım'la açılmış olacak ki, M. Kemal Paşa'ya 'Bunlar memleketi batırıyor' demiş. Milleti ve memleketi kurtarmak için bir kabine militer teşkilinden söz etmiş. Atatürk, İsmail Hakkı Paşa'nın maksadını iyice anlamak için günlerce onunla temaslarında daima mümaşatkâr (uysal, kabullenici) bir vaziyet almış ve birçok görüşmelerden ve konuşmalardan sonra mesele kabineye intikal etmiş. Talat Paşa kabinesini devirerek sivilleri bertaraf etmek lazım geldiğini söyleyince M. Kemal Paşa bu meselede Enver Paşa'nın dahli olup olmadığını anlamak için İsmail Hakkı Paşa'ya şunu sormuş:

'Düşündüğün kabineyi kimler teşkil edecektir?'

İsmail Hakkı Paşa, Cemal Paşa'dan, Halil Paşa'dan ve M. Kemal Paşa'dan bahsetmiş.

'Kabine reisi kim olacak?' sualine karşı da onun hakkında kesin bir şey söylememiş.

M. Kemal Paşa 'Enver Paşa'nın olması muvafık olur' demiş.

İsmail Hakkı Paşa da 'Evet, en münasibi odur' dedikten sonra M. Kemal Paşa, 'Benim, teşekkül edecek kabinede bulunmaktansa onu hariçten müdafaa ve muhafaza etmek için yakın ordulardan birinin kumandanı bulunmam daha muvafık olur. Mesela 5'inci Ordu kumandanı olursam, Talat Paşa ve arkadaşlarının teşekkül edecek kabineye karşı yapmak isteyecekleri bütün fenalıklara mani olurum' suretindeki mütalaasına karşı İsmail Hakkı Paşa 'Düşünceniz doğrudur. Fakat onları bir gece içerisinde yok etmek mümkündür. Ben ona göre bir tedbir düşünürüm' demiş.

Bunun tehlikeli bir mesele olduğunu gören Atatürk, Fethi Bey'i bundan haberdar etmiş ve İsmail Hakkı Paşa ile o güne kadar görüştüklerini Fethi Bey'e anlatmış. Zannedersem Fethi Bey o sırada mebus bulunuyordu. Fethi Bey de bu işin vahametini dikkate alarak Talat Paşa'yı haberdar etmek muvafık olacağını söylemiş. Fakat M. Kemal Paşa henüz kati bir karar mevcut ol-

Levent Şahverdi Arşivi

madığından, Talat Paşa'ya hiçbir şey söylenmemesi ve bu mesele kesb-i katiyet ettikten (kesinlik kazandıktan) sonra faillerini cürmümeşhut halinde (olay üstünde) yakalatmak münasip olacağı fikrinde bulunmuş.

Fethi Bey Atatürk'ün fikrine iştirak etmemiş ve Talat Paşa'yı haberdar edeceğini söyleyince Atatürk 'O halde bunu benden işitmiş olduğunu söyleme' demiş.

Fethi Bey Talat Paşa ile görüştükten sonra Talat Paşa bunun M. Kemal Paşa tarafından Fethi Bey'e söylendiğini anlamış, çünkü Topal İsmail Hakkı Paşa'nın M. Kemal Paşa'yla sık sık görüşmekte olduklarını biliyormuş. Fethi Bey'e 'Bunu sana söyleyen M. Kemal Paşa'dır' demiş. O da inkâr etmemiş. Bunun üzerine 'Bu akşam bizim evde toplanalım. Mustafa Kemal de gelsin, hep beraber konuşalım' demiş ve o akşam Talat Paşa'nın evine gitmişler. Atatürk'le Talat Paşa ve Fethi Bey'den başka Kara Kemal ile Doktor Nazım Bey de bulunmuşlar. Talat Paşa, bu meselenin M. Kemal Paşa tarafından anlatılmasını istemiş. Atatürk söze başlamadan şu teklifte bulunmuş:

'Benim burada söyleyeceklerim burada kalmalıdır. Buna dair de herkes namus sözü vermelidir.'

Hepsi Atatürk'ün bu teklifini kabul ettikten sonra Topal İsmail Hakkı Paşa'yla aralarında konuştuklarını anlatmış. Kara Kemal Atatürk'ün anlattıklarına tamamen inanmış fakat Talat Paşa bu işte Enver Paşa'nın alakası ve malumatı olmadığına kani bulunduğunu söylemiş ve 'Enver'in bu işte dahli olup olmadığını anlamak için kendisine İsmail Hakkı Paşa'yı her işten çekmesini ve tekaüde (emeklilik) sevk etmesini teklif edeceğini ve eğer Enver teklifi kabul ederse onun hakkında şüphe etmeye hakkı olmadığını' bildirmiş.

O sırada Enver Berlin'deymiş, Talat Paşa da oraya gitmiş.

Birkaç gün sonra Enver Paşa'nın Almanya'dan geldiğini haber alınca bir iş hakkında kendisini görmek için Harbiye

Levent Şahverdi Arşivi

Nezareti'ne gitmişti. O gün ben de M. Kemal Paşa'nın yanlarındaydım. Enver Paşa'nın yanında yarım saatten fazla kalmıştı. Dışarı çıktığı zaman yüzünün renginin değişmiş olduğunu gördüm. Kendisinde asabi bir hal vardı. Harbiye Nezareti'nden eve dönerken otomobilde bana Talat Paşa'nın verdiği sözü tutmadığını ve aralarında görüştükleri meseleyi Enver Paşa'ya anlatmış olduğunu söyleyerek Talat Paşa'ya dehşetli surette kızıyorlardı. Eve geldikten sonra da şunları anlattı:

'Şimdi Enver Paşa, İsmail Hakkı Paşa ile beni Divan-ı Harp'e verebilir. Ve bu meselenin tavzih edilmesini ister. İsmail Hakkı Paşa inkâr edince ortada bir ben kalırım. Zaten bana karşı husumeti olduğundan taklib-i hükümet (hükümet darbesi) yapmak istediğim hükmüyle idam dahi ettirebilir.'

Mustafa Kemal Paşa'nın çok müteessir ve hiddetli olduğunu gördüğüm için hiçbir şey söylemeye ve sormaya cesaret edemiyordum. Enver Paşa ile ne konuştuklarını yine kendisi anlattı.

'Benim O Makamda Gözüm Yok, Emelim Çok Büyüktür!'

Yanına girdiği zaman Enver Paşa 'Ben de seni aratacaktım. Geldiğine isabet ettin' dedikten sonra 'Yahu, biz birbirimizin karşısına çıktığımız zaman ellerimizi sıkıyoruz. Halbuki arkadan benim kuyumu kazıyorsun. Eğer gözün bu makamda ise sen geç de otur!' deyince Mustafa Kemal Paşa, Talat Paşa tarafından Enver Paşa'ya her şeyin anlatılmış olduğuna hüküm vermiş ve Enver Paşa'nın sözlerine şu mukabelede bulunmuş:

'Makamınızda gözüm yoktur. Ve o makamı kendime çok küçük görürüm. Benim düşüncem ve emelim çok büyüktür. Eğer makamınızda gözüm olsaydı şimdiye kadar çoktan orasını işgal ederdim!'

Enver Paşa, M. Kemal Paşa'nın bu mukabelesini görünce gayet sükunetle Talat Paşa'nın kendisine söylediklerini anlat-

Levent Şahverdi Arşivi

mış ve 'Benim malumatım yoktur. İsmail Hakkı Paşa'yla böyle şeyler görüştüğümü sen nereden biliyor ve hükmediyorsun?' demiş.

M. Kemal Paşa da, 'Takke düştü kel göründü' diyerek her şeyi açıkça anlattıktan sonra, 'Gerçi İsmail Hakkı Paşa, bu meseleleri seninle görüştüğünü bana söylemedi. Fakat bu işte senin de alakan olduğuna şüphem yoktur. Çünkü İsmail Hakkı Paşa senin malumatın olmadan böyle bir işe girişemez' demiş.

Enver Paşa M. Kemal Paşa'nın bu kadar cesaretle konuşmuş olmasından büsbütün sakin bir tavırla 'Benim bu meseleden malumatım olduğunu Fethi Bey işitmesin' demiş. Ve bu suretle birbirinden ayrılmışlar.

Bir Suikast Girişimi mi?

M. Kemal Paşa ile Enver Paşa arasında cereyan eden bu mükalemelerden (konuşmalardan) birkaç gün sonra Enver Paşa, M. Kemal Paşa'nın ikametgahına bir otomobil göndermiş ve kendisini Kuruçeşme'deki yalısına davet etmiş. M. Kemal Paşa'dan işittiğime göre, orada mühim bir hadise olmuş.

M. Kemal Paşa yalıya gidince bir salona girmiş. Biraz sonra hiç tanımadığı bir zat içeriye girerek belindeki tabancasını çıkarıp teslim etmesini istemiş. M. Kemal Paşa, bu zatın vaziyetinden ve ifadelerinden şüphelenmiş ve şiddetli bir mukabelede bulunmuş:

'Sana bu emri veren kimdir?' diye sormuş ve 'bana Başyaver Kâzım Bey'i (Orbay) çağırın' demiş.

M. Kemal Paşa'nın şiddetli mukabelesi üzerine içeri giren zat dışarı çıkmış, M. Kemal de salonun kapısına giderek orada müteyakkız bir halde (tetikte) beklerken başka bir kapıdan Enver Paşa mütebessim bir çehreyle içeri girmiş. Beş on dakika kadar M. Kemal Paşa'yla görüşmüşler. Ve orada geçen hadiseden birbirlerine hiç bahsetmemişler. M. Kemal Paşa'nın kanaatine göre

Levent Şahverdi Arşivi

kendisine bir suikast hazırlanmış, fakat gafil avlayamadıklarından buna muvaffak olamamışlar.

Bu hikâyeyi Atatürk birçok defalar münasebet düştükçe sofrada birçok arkadaşlara anlatmışlardır. Benim gibi bunu öbür arkadaşlar da bilirler."(*)

M. Kemal'in Yaveri Şükrü Tezer 'Darbe' Girişimini Anlatıyor

Salih Bozok'tan sonra şimdi aynı olayları Mustafa Kemal'in diğer yaveri Şükrü Tezer'den dinleyelim.

Şükrü Tezer anılarında, Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu esnada, yalnız kendisinin, Salih Bozok'un ve Cevat Abbas'ın tanık olduğu Levazimat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa ile Atatürk arasında geçen bir konuşmayı şöyle aktarmıştır:

"...Şimdi, İstanbul'daki ikamet günleri esnasında vuku bulan ve çok önemli olduğu nispette enteresan bir hadiseye temas ederek açıklamayı başlıca vazife sayarım. Bunun şahidi, yalnız rahmete kavuşan Salih Bozok ile Cevat Abbas Gürer ve bir de acizleridir.

...Resmi günlerden biri idi. Merasime iştirak edecek paşa ile birlikte biz yaverler de gitmiştik. Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan başka daha bazı paşalar ve erkânın katılmış olduğu bu merasimde Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa (Aksak) da bulunuyordu.

Merasim sırasında İsmail Hakkı Paşa, bir fırsatını bulup Mustafa Kemal Paşa'ya yaverler hariç olmak üzere yalnız ikisi arasında bir gezinti yapmaları teklifinde bulunmuştu.

Buna muvafakat eden (olur) cevabı veren Paşa, törenin sonunda bize hitaben:

(*) *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Salih Bozok, Doğan Kitap, Nisan 2001, (Yayına Hazırlayan: Can Dündar) ss. 59-65.

Levent Şahverdi Arşivi

– Çocuklar, gelin bakalım!

Diyerek bizi odalarına çağırıp İsmail Hakkı Paşa ile aralarında geçen meselenin mahiyetini anlatmışlardı.

İsmail Hakkı Paşa, vaziyet hakkında umumi bakımdan mütalaa yürütürken nihayet bir münasebetini getirip saltanatın ilgası keyfiyetini ele almış! Mustafa Kemal'in sükûnetle dinlediği İsmail Hakkı Paşa'nın sözlerine karşı ve (amiyane tabiriyle) baklayı ağzından çıkarmak maksadıyla:

– Peki Paşam, işin sonu ve idare şekli ne olacak?

Demesi ve Hakkı Paşa'nın tekrar bazı mütalaalarda bulunduktan sonra 'Cumhuriyet' mevzuuna temas eylemesi (konusuna değinmesi) üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın:

– Peki bu takdirde başa kim geçecek?

Sualine karşı da İsmail Hakkı Paşa aynen:

– Sen, ben ve mesela Enver Paşa, diye cevap vermiş.

Bu olayın, bizzat Enver Paşa tarafından hazırlanarak onun sağ kolu mesabesindeki (rütbesinde) bulunan İsmail Hakkı Paşa'nın tavassutu (aracılığı) ile kendisine taraftar temin edebilmek için olduğu muhakkaktı... Mustafa Kemal Paşa, İsmail Hakkı Paşa'nın konu hakkındaki bütün mütalaa ve sözlerine kesin bir lisanla bir kalemde ve toptan şu cevabı vermiş:

– Paşam, görüşünüzü izah ve gerekli mütalaada bulunmak suretiyle üzerinde durarak sonunu açıkladığınız durum, esas itibarıyla çok önemli memleket meselesi olmakla beraber bunun, kanaatimce günün birinde mutlaka tahakkuk edeceğine hiç şüphemiz olmamak lazımdır. Ancak bugünkü ahval ve ağır şartlar, buna elverişli bulunmadığı cihetle bu işin, bugün için henüz sırası gelmiş değildir ve genel duruma göre düşüncelerinizin yine bugün için tatbik kabiliyeti de yoktur..."(*)

(*) *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Şükrü Tezer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı/Ankara, 1999, ss. 131-132.

Levent Şahverdi Arşivi

Cevat Abbas 'Darbe' Girişimini Anlatıyor

Şimdi aynı öyküyü bir de 24 yıl Atatürk'ün yanında bulunmuş ve yaverliğini yapmış olan Cevat Abbas'tan dinleyelim.

"Harbiye Nezareti Umumi Levazim Reisi İsmail Hakkı Paşa'yı Umumi Harp'ten evvel tanımıştım. Cuma ve bayram vesair, merasim günlerinde askeri teşrifat işlerinde de bulunmakta idim. Bu münasebetle Yemen'de ayağını kaybetmiş olan müşarünileyhin koluna girerek yardım eder ve yerine götürürdüm.

(...)

İsmail Hakkı Paşa merhum genç ve zeki, enerjisi yerinde, gözleri siyasi hırsla boyanmış olarak pusu bekleyen bir askerden ziyade bir politikacı idi.

Umumi Harp'te taşıdığı büyük selahiyetler, onu her türlü kabiliyete muktedir kılacak kıymet ve kudrette yaptı. Hatta bir taklib-i hükümet (hükümet darbesi) onun için güç bir şey değildi diyebilirim. Çünkü devletin bütün nakil vasıtaları ve milletin ve ordunun giyinmesi ve doyması, tüccarlarımızın kâr ve zararları bu zatın dudakları arasından çıkacak bir kelimeye bağlı bulunuyordu.

Evet veya hayır medlulleri (sözleri) bir adamı ihya eyler veya mahveylerdi.

Cephelerden İstanbul'a her gelişimde İsmail Hakkı Paşa'yı işim olsun olmasın ziyaret ederdim, o da gün geçtikçe bana itimat ve emniyetini izhar eder, benimle serbest konuşurdu. (...)

Kumandanımın (M. Kemal Paşa) 7'nci Ordudan istifasından istifade etmek isteyen İsmail Hakkı Paşa, kumandanımla tanışmak istedi.

(...)

Görüştüler, beraber bir öğle yemeği yedikten sonra beni de aralarından ekarte ettikleri Büyükdere yolu üzerinde gezintilerinde dertleştiler ve anlaştılar.

Karşılıklı dostlukları yaratıldıktan sonra yakın tarihimizin

Levent Şahverdi Arşivi

şahit olmadığı korkunç ve tehlikeli bir vakanın amilleri (etkenleri) arasına girmiş olduk.

Görünüşte başında İsmail Hakkı Paşa'nın bulunduğu bu zümrenin faaliyetine iştirak edişimizin neticesi olarak Enver Paşa tarafından Mustafa Kemal hakkında hasıl olan emniyet ve itimat yek nazarda (ilk bakışta) hudutsuzdu. El üstünde tutulmaya başlayan kumandanıma 1'inci Ordu ve 5'inci Ordu Kumandanlığı'nın tercihi bırakıldı.

1'inci Ordu'nun pek az faal ve müsellah (silahlı) kıtası vardı. Bu ordu daha ziyade İstanbul kumandanlığı veya muhafızlığı gibi bir şeydi. Halbuki kuvvet olarak Ege sahillerinde Çanakkale havalisinde yerleşmiş olan müteaddit (çeşitli) kolordulardan mürekkep (oluşan) 5'inci Ordu Kumandanlığı'nı tercih etmek Atatürk'ün maksadı uğrunda daha muvafık (uygun) görülmekteydi.

Yine bu aralık Veliaht Vahdettin'in Almanya seyahati vuku bulacaktı. Kumandanım veliahtın askeri müşavirliğine tayin olundu.

Malumdur ki Atatürk en yakın arkadaşlarına fikirlerini gayet serbest, açık ifade ettiği gibi bazen en mahrem (gizli) tutulması lazım gelen sırlarını da bu kabil arkadaşlarına ifşada beis (açıklamakta sakınca) görmezdi.

'Ordumla İstanbul'a Yürüyüp Diktatörlüğü Kaldırmak Olacaktır'

İsmail Hakkı Paşa'nın delaleti ile girdiğimiz zümrenin hedefi, askeri mahiyette bir hükümetti. Şöyle ki bir gece İttihat ve Terakki rüesası (reisleri) ve Merkezi Umumi azaları tevkif edilecek ve kafaları koparılacak ve Enver Paşa tam selahiyetli bir diktatör olacaktı. İşte bu işin kolaylıkla başarılması için de Mustafa Kemal ele alınmıştı. Fakat yapılacak bu kanlı inkılabın sonunda tabiidir ki Mustafa Kemal'in başı da ezilecekti.

Levent Sahverdi Arşivi

Bunu takdir eden kumandanım onun için kuvveti yerinde olan 5'inci Ordu'yu tercih etmişti. İş olup bittikten sonra elinde sağlam ordusu bulunacak olan kumandanıma bu takdirde ne yapacağını sormuştum:

'Ordumla İstanbul'a yürüyüp diktatörlüğü kaldırmak olacaktır' buyurmuşlardı.

Kapıya Bizzat Talat Paşa Çıktı

İşte bu hikâyeyi yakın tanıdığı ve bütün ömrünce ona büyük vefasını esirgemediği bir arkadaşına Atatürk ifşa etmiş oldu. (Cevat Abbas'ın anılarında adını vermediği bu kişi Fethi Bey'dir.) Bu arkadaşı, bu korkunç sırrı kendinde çok muhafaza edemedi. Müşarünileyh gelecek vakayı Kara Kemal'e açıyor. Kara Kemal de Sadrazam Talat Paşa'yı derhal haberdar ediyor ve askeri darbe vaktinden evvel bu suretle meydana çıkmış oluyor.

Almanya'ya hareketimizden bir gece evvel, Talat Paşa merhum, evinde kendisinden başka hiç kimsenin bulunmayacağını temin ederek komployu ihbar eden ile Atatürk'ü ve bir iki merkezi umumi azasını meseleyi görüşmek üzere evine davet etti.

Akşam karanlığında Yerebatan'daki sadaret evine otomobille gittik. Ben bir nefer kaputu giymiş şoförün yanında bütün gece kumandanımın emri veçhile dışarıda beklemiştim.

Hakikaten zili çalınan sadaret konağının kapısına bizzat Talat Paşa çıktı ve Atatürk ile arkadaşını içeri aldı.

Sabaha karşı biten içtimanın (toplantının) müzakeratının mahremiyetinin muhafazasına (toplantıda görüşülenlerin gizli tutulmasına) Talat Paşa'nın namusu üzerine verdiği sözle başlamış olduğunu ve Atatürk'ün bu söze güvenerek bildiklerini ve icap eden tedabirin (tedbirlerin) alınması lüzumunu açık ve büyük samimiyetle sadrazama anlatmış bulunduğunu, Akaretler'e döndüğümüz vakit bana kumandanım hikâye etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Henüz Talat Paşa evinin içtimasından ve verilen sözün üzerinden 12 saat geçmemişti.

Almanya'ya hareket için Sirkeci istasyonuna gelinmişti. Teşyiciler meyanında bulunan zevat (uğurlayanlar) arasında İsmail Hakkı Paşa istikametimde ilerleyerek yanıma geldi.

'Paşa'nın Verdiği Söz Nerede?'

– 'Cevad oldu mu? Paşam böyle mi yapacaktı? Verdiği söz nerede?' sualleriyle aziz kumandanımla her ikimizin birden itimat ve emniyeti suistimal ile itham etti (kötüye kullanmakla suçladı).

İsmail Hakkı Paşa'ya bir şeyden haberdar olmadığımı söylemiş ve kumandanımın maksadı ihlal edecek bir harekette bulunmayacağını temine çalıştım. Bunun üzerine İsmail Hakkı Paşa acı acı gülerek yanımdan ayrıldı. Anlaşılmıştı. Talat Paşa'nın verdiği namus sözü bir taşla iki kuş avlamak gayesine matuftu (yönelikti).

Tren hareket eder etmez İsmail Hakkı Paşa ile aramızda geçen kısa ve soğuk muhavereyi (konuşmayı) kumandanıma arz etttim. O büyük adam samimiyetini ve emniyetini suistimal eden Talat Paşa'nın bu hareketine son derece mütessif ve müteessir oldu.

Almanya seyahatimiz bu ağır hislerle meşbu (dolu) olarak geçmişti. Avdetimizde Talat Paşa Kara Kemal'i iaşe ve Dr. Nazım'ı maarif nezaretlerine getirmekle kabinede Enver Paşa'ya karşı cephe almakta olduğunu ve iaşe işleri ile de İsmail Hakkı Paşa'nın geniş vesayetine el konulduğunu görmüştük.

Gerçi bu tedbirle İttihat ve Terakki rüesasıyla Merkez Umumi azasının başları bir dereceye kadar kurtulmuştu. Fakat aynı kabinenin bu yeni ve natamam (tamamlanmamış) faaliyetinin devamının; netice itibarıyla millet ve memlekete hiç de hayırlı olmadığı görüldü.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya dönüşünden sonra ne Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın ve ne de komplo şefi İsmail Hakkı Paşa'nın Atatürk'e eski emniyet ve teveccühleri kalmamıştı.

Fakat gerek Enver merhumun çekingen ve basiretkârane hareketi ve gerekse Atatürk'ün hazımlı, sükunetli, dikkatli hal ve tavrı; Talat Paşa'nın bir taşla vurmak istediği iki kuş vaziyetine düşmediler.

Ancak Mustafa Kemal'in İstanbul'da her sınıf halkla fazlaca temasının idamesi (sürdürülmesi) ne Enver'ce ve ne de Talat Paşa'ca doğru telakki edilemezdi. Artık hükümet merkezine yakın ordular başına da geçirilemeyeceği tabii idi. Binaenaleyh İstanbul'dan uzaklaştırılması için ilk teklif Kafkas içlerine gitmiş olan 9'uncu Ordu Kumandanlığı oldu. Vaki istimzaç (yoklama) Atatürk'çe kabul edilmedi. Bir müddet sonra (...) Karlsbad tedavisi ortaya kondu. Ve kumandanım İstanbul muhitinden uzaklaştırıldı."(*)

Darbe Kumpası Girişimini Rauf Orbay da Anlatıyor

Mustafa Kemal'in üç yaverinden dinlediğimiz 'darbe' öyküsünün perde arkasını şimdi bir de Rauf Bey'den (Orbay) dinleyelim. O sırada hem Enver Paşa ile hem de Mustafa Kemal ile yakın ilişkileri olan Rauf Bey'in anlattıkları, yaverlerin anlattıklarını tamamlıyor. Hatta bazı bakımlardan daha ayrıntılı bilgiler veriyor.

Rauf Bey anılarında bu konuda şunları söylüyor:

"İstanbul'a geldikten sonra vakit buldukça Akaretler'de kira ile oturduğu evinde kendisini (Mustafa Kemal) ziyaret ederdim. Bazen de o Bahriye dairesine beni görmeye gelirdi.

(*) *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Haz: Turgut Gürer, Gürer Yayınları, 5. Baskı, Şubat 2007, ss. 196-200.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüşmelerimiz sırasında harbin güdümünü şiddetle tenkit ederdi.

Başkumandanlığa ve suretlerini Sadrazam Talât Paşa'ya gönderdiği belgelere dayanan raporlarını (20 Eylül Muhtırası) okur, her şeyden Almanların oyuncağı hâline gelen Enver Paşa'nın sorumlu olduğunu ısrarla söyler ve bunları düzeltmenin tek çaresi olarak da Başkumandanlıkta bir değişiklik yapılması fikrini ileri sürerdi.

Bu hâdiselerden önce (Yakup Cemil vakası) Mustafa Kemal Paşa'nın ordu kumandan vekili olarak Diyarbakır'da bulunurken çevresindeki ordu kumandanlarına şifreli bir telgraf çekerek, harbin ve orduların kötü idare olunduğundan, hükümetin kargaşa içinde bulunduğundan şikâyet ederek bunu düzeltmek üzere işbirliği teklif ettiğini Vehip Paşa, Enver Paşa'ya haber vermişti.

Bunun üzerine başkumandanlıkça askerî makamların şifreli haberleşmelerini kontrol etmek için tedbirler alınmıştı. Sonraları Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğümüzde Yakup Cemil'in Divan-ı Harp'te söyledikleri ile Vehip Paşa'nın çekmiş olduğu telgraftan bahsettim. Böyle bir teşebbüste bulunmadığını söylemişti.

Rauf Bey Olayı Gizli Emniyet Şefi Canbulat'tan Öğrenmiş

Mustafa Kemal Paşa'nın üçüncü harp yılına doğru Enver Paşa'ya karşı bir teşebbüste daha bulunduğunu İstanbul'dan Brest-Littowsk Barış Konferansı'na gitmek üzere olduğum günlerde İsmail Canbulat Bey'den (o vakitler gizli millî emniyetin başında idi) şöyle işitmiştim: Sofya elçiliğinden gelip milletvekili seçilen Ali Fethi Bey, Talât Paşa'ya gidip gizli tutulacağına namus sözü aldıktan sonra demiş ki: Mustafa Kemal Paşa bana geldi. Harbiye Nazırlığı Müsteşarı ve Levazımat-ı Umumiyye Reisi

Levent Şahverdi Arşivi

İsmail Hakkı Paşa kendisini otomobili ile alıp şehir dışına gezmeye götürmüş.

Harp politikası gevşeyen hükümetin tek başımıza barış yapmaya eğilimli olduğunu söylemiş. Böyle bir hareketin şimdiye kadar katlanılan fedakârlıklarla bağdaşamayacağını anlatmış. Hükümet barış yapmaya yönelirse ona karşı koyup harbe devam edecek bir askerî kabine kurulması lâzım geldiğini ileri sürmüş ve kendisinin bu kabinede bir görev kabul edip etmeyeceğini sormuş.

Darbe İçin On Bin Kişilik Gizli Kuvvet

Bu durumu sağlama uğrunda yalnız ve doğrudan doğruya kendisine bağlı on bin kişilik bir gizli kuvvetin merkezden Anadolu ve İstanbul kıyılarının çeşitli yerlerinde hazır bulundurulduğunu ve bu kuvvetten Enver Paşa'dan başka kimsenin de haberi olmadığını söyleyerek eklemiş. Fethi Bey'in verdiği bilgi üzerine Talât Paşa, parti merkezinden Mithat Şükrü ve Kemal beyleri çağırıp kendilerine olup bitenleri anlatmış. İlk önce telâş etmişler. Görüşmelerden sonra, Enver Paşa samimî arkadaşımızdır, gidip açıkça onunla konuşalım, demişler. Enver Paşa da: 'Evet böyle bir kuvvet var. Fakat benim de içinde Harbiye Nazırı olduğum kabineye karşı değildir. Yakup Cemil vakasından sonra buna benzer bir hareket olursa diye alınmış bir tedbirdir' diyerek arkadaşlarını tatmin etmiş.

Talât Paşa da, Fethi Bey'in tutumunu kabinenin önemli üyelerini birbirlerine karşı güvensizlik ve şüpheye düşürmek ve böylece hükümeti içinden yıkmak maksadı ile yorumlamış. Ben İsmail Canbulat Bey'den bu haberi aldığım zaman, ilk önce, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa aleyhine bir harekete geçmesi ihtimalinden korktum.

Mustafa Kemal Paşa o sırada İstanbul'da değildi. Almanya imparatorunun İstanbul'a gelişine bir karşılık olarak Almanya'ya

Levent Şahverdi Arşivi

giden Veliaht Vahidüddin ile beraberdi. Brest-Littowsk'a hareketten önce Enver Paşa'yı da görmeğe gittim. Rus sınırından alınacak kuvvetlerin Bağdat'ı geri almak için kullanılabileceğinden bahsedince, Mustafa Kemal Paşa'nın Filistin'deki durumu daha tehlikeli gördüğünü ileri sürdüm. Enver Paşa gülümseyerek:

'Evet, Mustafa Kemal Paşa'nın bu fikirde olduğunu biliyorum. Medine-i Münevvere'nin de boşaltılmasını bu bakımdan zarurî görmektedir. Fakat biz umumî duruma göre Medine'nin sonuna kadar savunulmasını, Bağdat'ın da bir an önce geri alınmasını politikaca zaruri görüyoruz.'

Enver Paşa biraz durarak: 'Rauf Bey, diye devam etti, Mustafa Kemal Paşa nedense sadece görevini ilgilendiren noktalardaki fikirlerini söylemekle kalmıyor. Askerlikle bağdaşması imkânsız hususî ve siyasî tahriklere de kalkışıyor. Her hâlde duymuşsunuzdur, bir defa bazı ordu kumandanlarına telgraflar çekerek hepsini birlikte harekete ve itaatsizliğe teşvik etti. Haber alınca kendisi ile konuştum. Politika yapmak istiyorsa askerlikten çekilmesini söyledim. Mebusluğuna yardım edeceğimi vaat ettim. Fikirlerini Mecliste savunması daha doğru olacağını anlattım. Kumandan olarak orduyu nizamsızlığa sürüklemek ve savunmayı zorlaştırıcı hareketlere devam ederse, önleyici tedbirler almak zorunda kalacağını bildirdim.

Hareketlerinin yanlış yorumlanmasından üzüldüğünü, Meclis ve mebusluk düşünmediğini, askerlikte kalmayı tercih ettiğini söyledi. Hiç şüphesiz hizmetinden memleketin vazgeçemeyeceği değerli bir kumandanımızdır. Bunu daima takdir ederim. Tekrar ordu kumandanlığına tayin ettim. Fakat son günlerde gene bazı siyasî tahriklerde bulunduğunu haber aldım... Meselâ...'

Burada dayanamadım, Enver Paşa'nın sözünü keserek: 'Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'a geldiği vakitler fırsat buldukça harp durumu ve savunma işlerimiz üzerine konuşuyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Vatanın selâmeti ile endişelidir. Hususî bir maksadı, hele tahrik gibi bir kastı bulunduğuna inanmam' dedim. İşittiklerinin şişirilerek ve çekememezlikten anlatılmış olduğunu, bu sebeple ciddîye almamasını rica ettim.

Mustafa Kemal Yataktan Fırlıyor

Birkaç gün sonra Brest-Littowsk'a doğru İstanbul'dan ayrıldım. Berlin'e varır varmaz doğru Adlon Oteli'ne gittim. Mustafa Kemal Paşa'yı sordum. Henüz yatakta imiş. Fakat bekletmedi, o hâliyle beni kabul etti. İstanbul'dan haber sordu. Latife tarzında dedim ki: 'Talât Paşa, kendi kabinesi aleyhine yapılmak istenen bir hareketi Fethi Bey'den duymuş, önlemeye çalışıyormuş...'

Mustafa Kemal Paşa: 'Ne diyorsun' diye yatağından fırladı: 'Talât Paşa bundan kimseye bahsetmeyeceği üzerine namus sözü vermişti. Sözünü tutmamış, öyle değil mi?' diyerek hayli öfkelendi.

'Hayır, dedim, ben bunu Talât Paşa'dan değil, Enver Paşa'dan duydum.' Heyecan ve merakla gözlerimin içine bakıyordu.

Enver Paşa ile konuştuklarımızı olduğu gibi anlattım. Sakinleşti. Sonra Enver Paşa'nın kendisine mebusluk teklif ettiğinin doğru olduğunu, alaylı bir dille de mebusların memurlardan farkı olmadığını ve asker kalmaktan başka çare göremediğini de üzüntü ile anlattı."(*)

Enver Paşa-Mustafa Kemal Yüzleşmesi

Salih Bozok'un anılarında naklettiği Enver Paşa ile Mustafa Kemal'in karşılaşması ve darbe girişimi konusunda 'yüzleşme sahnesi'nin Mustafa Kemal'in Almanya seyahatinden döndükten sonra yaşanmış olması gerekir. Çünkü Mustafa Kemal, ka-

(*) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, 3. Baskı, Aralık 2009, ss. 264-270.

Levent Şahverdi Arşivi

ranlık darbe planını Sadrazam Talat Paşa'ya anlattığı gecenin ertesi günü trenle Almanya'ya hareket etmiştir. O gecenin tanığı olan Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas sabaha kadar Talat Paşa Konağı'nın önünde nöbet beklemiş, ertesi gün de Mustafa Kemal ile birlikte Almanya'ya hareket etmiştir.

İstasyonda uğurlama esnasında İsmail Hakkı Paşa, Mustafa Kemal'in her şeyi Talat Paşa'ya anlattığını öğrendiği için yaveri Cevat Abbas'ı şiddetle kınamıştır. Ancak Mustafa Kemal ve Enver Paşa bu kısa süre içinde karşılaşmamışlardır. Mustafa Kemal, İsmail Hakkı Paşa'nın tepkisini ve dolayısıyla Talat Paşa'nın namus sözünü tutmayıp her şeyi Enver'e aktardığını da trende Cevat Abbas'tan öğrenmiş ve çok canı sıkılmıştır.

Enver Paşa Darbe Söylentisini Yatıştırmıştı

Mustafa Kemal İstanbul'a döndüğü zaman, Enver Paşa, Talat Paşa'yı, İstanbul'da elinde bulundurduğu gizli kuvveti, Yakup Cemil benzeri olaylar patlak verirse, onları bastırmak için kullanmak istediği konusunda ikna etmişti. İTC yönetiminde Mustafa Kemal'in deşifre ettiği darbe korkusu ve dedikodusu aradan geçen 20 günde yatışmış olmalıdır.

Bu nedenle Enver Paşa'nın, Mustafa Kemal'e 'İstiyorsan bu koltuğa sen geç otur' şeklindeki tepkisiyle başlayan darbe yüzleşmeleri daha büyük bir kavgaya dönüşmeden yatışmıştır. Yaver Cevat Abbas'ın darbe öyküsüne dair anlatımı da bu 'yüzleşme'nin Almanya dönüşü olduğunu göstermektedir.

Enver Paşa bu olaydan sonra Mustafa Kemal'i İstanbul'da daha fazla tutmadan, kendisinin de istediği şekilde, oldukça iyi şartlarda Viyana ve Karlsbad'a tedaviye göndermiştir.

Rauf Bey 'Gizli Darbe Kuvveti'ni Araştırıyor

Rauf Bey anılarında, Enver Paşa'nın darbe girişimlerini bastırmak için kurduğunu öne sürdüğü, ancak Topal İsmail Hakkı

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'nın Mustafa Kemal'e, darbe girişiminde kullanılacağını belirttiği İstanbul'daki 10 bin kişilik gizli askeri kuvvetin öyküsünü de anlatır.

Savaşın sonuna doğru 1918 Ekim ayı içinde İstanbul karışıktır. 7 Ekim'de Meclis'te güvensizlik oyu verilen Talat Paşa Kabinesi 8 Ekim'de istifa eder. Talat Paşa'nın resmen istifa kararı 13 Ekim'de açıklanır. 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa sadrazam olur ve yeni kabineyi kurmakla görevlendirilir.

Yeni kabinede Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) olur. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ve Rauf Bey, elde kalan askeri kuvvetlerin dökümünü yaparken Rauf Bey, İsmail Hakkı Paşa'nın elindeki 'gizli darbe kuvveti'ni hatırlar ve sadrazama söyler.

Gizli Darbeci Kuvvet'in Başı
Ünlü Kel Ali'ydi (Ali Çetinkaya)

İsmail Hakkı Paşa çağırılır. Gelir ve 10 bin kişilik gizli askeri kuvveti anlatır. Anadolu yakasında olan bu kuvvet siper havanları ve her türlü silah ve mühimmatla donatılmıştır. Merkezi Haydarpaşa'daki talimgahtadır. Başlarında Rumeli'den beri İTC'nin ünlü isimlerinden Enver Paşa'nın adamı Yarbay Ali Bey (Kel Ali) bulunmaktadır. Bu kuvvetin elinde her an Avrupa yakasına geçebilecek deniz vasıtaları da vardır.

Bunları işiten Sadrazam Ahmet İzzet Paşa şaşırır. Bir süre sonra İsmail Hakkı Paşa'yı görevden alıp, genelkurmaya İsmet Bey'i (İnönü) çağıracaklardır.

Ali Çetinkaya daha sonra Ayvalık'ta Yunan işgaline karşı ilk silahlı direnişi başlatan isim olacaktır. Mustafa Kemal ile birlikte milli mücadelede ve Cumhuriyet döneminde de önemli ve sorumlu görevler üstlenir. İstiklal Mahkemeleri'nin ünlü başkanı 'Kel Ali' işte 1917-18'de İstanbul'daki bu gizli darbe kuvvetinin başında bulunan Yarbay Ali Çetinkaya'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk ile Ali Çetinkaya Arasında Yaşanmış Bir Olay

Atatürk ve Ali (Çetinkaya) arasında daha sonra Çankaya'da yaşanan ilginç ve renkli bir olayı da Atatürk'ün yaveri Salih Bozok anlatır.

Çankaya'da Atatürk'ün bir içki sofrasında yıldızları pek barışmayan Nuri (Conker) ve Ali (Çetinkaya) atışırlar. Ali Bey çok sarhoştur. Bunun üzerine Atatürk'ün diğer bir yaveri Rusuhi Bey, kapının yanına dikilip eline cebine atarak tetikte vaziyet alır. Buna çok kızan Ali Bey, Rusuhi Bey'in Enver Paşa ve kardeşi Nuri Paşa'ya da yaverlik yaptığını söyleyerek hakaret eder.

Bunun üzerine sinirlenen Atatürk, 'Senin maksadını anlıyorum, ancak ben senden daha komitacıyım' diyerek Ali Bey'in yakasına yapışır ve onu yan odaya sürükler. Araya girenler Ali Bey'i Atatürk'ün elinden zor kurtarıp dışarı çıkarırlar.

İTC'nin her türlü karanlık darbecilik ve komitacılık faaliyetlerinin içinden yüz akıyla çıkmış olan Atatürk, ilerleyen yılların sakin ortamlarında bile bu konular deşilince ve damarına basılınca 'komitacılık' konusunda kimsenin kendisiyle boy ölçüşemeyeceğini o gece bir kez daha göstermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

7. BÖLÜM

ALMAN KARŞITI MUSTAFA KEMAL ALMANYA'DA

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası sonrası İstanbul'da kaldığı iki ay içinde (15 Ekim-15 Aralık 1917) Suriye Cephesi'nde dramatik gelişmeler yaşanır. 15 Aralık'ta Mustafa Kemal Veliaht Vahdettin ile Almanya seyahatine çıkacaktır.

Bu gezinti oldukça renkli ve yer yer 'skandallar' ile örülüdür.

Almanya seyahatine geçmeden önce, Mustafa Kemal'in öfkeyle terk ettiği Filistin Cephesi'ne ve o cephenin başında 'Yıldırım Orduları Grubu komutanı' gibi büyük bir unvanla bulunan gururlu Alman Mareşal Erich von Falkenhayn'ın durumuna göz atmamız gerekiyor.

Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişinden 15 gün sonra 31 Ekim 1917'de İngilizler 110.000 kişilik bir kuvvetle taarruza geçerek 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü ve Güney Filistin'i aldılar. Bu sırada Yıldırım Orduları Grubu adı altında Alman Mareşal Falkenhayn komutasında bu cephede görev alan Osmanlı-Türk ordularının Filistin Cephesi'ndeki kuvveti ancak 36.000 kişiden ibaretti. Ayrıca araç ve gereç bakımından da İngilizler çok üstündü. Falkenhayn bu savaşlarda herhangi bir varlık ve taktik beceri gösteremedi. Tam tersi teslimiyetçi bir tutum takındı.

Levent Şahverdi Arşivi

Falkenhayn Kudüs'ü İngilizlere Savaşmadan Teslim Ediyor

Böylece Cemal Paşa ve Mustafa Kemal'in Enver Paşa'yı Falkenhayn konusunda defalarca uyardıkları ve gösterdikleri tehlike gerçek oldu. Falkenhayn Kudüs'ü 'kent tahrip olmasın' diye savaşmadan İngilizlere verdi. Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda söyledikleri gerçek çıkmıştı. Falkenhayn'ın iddia ettiği gibi herhangi bir saldırı bile yapılmadan İngilizler Kress Paşa'nın başında bulunduğu Sina Cephesi'ni yarıp geçmişlerdi. Cemal Paşa 12 Aralık 1917'de, yani Mustafa Kemal Almanya'ya hareket etmeden 3 gün önce ağlaya ağlaya İstanbul'a döndü. Mekke ve Bağdat'tan sonra üçüncü kutsal kent Kudüs de Osmanlıların elinden çıkmıştı. Bu, Osmanlı devleti ve Almanlar için ağır bir darbeydi.

Enver Paşa bu vahim gelişmeler üzerine Kudüs'ün düşmesinden dört ay sonra 25 Şubat 1918'de Falkenhayn'ın görevine mecburen son vererek, yerine Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na Liman von Sanders'i atadı. Böylece Mustafa Kemal'in Falkenhayn konusundaki endişelerinde ve önerilerinde ne kadar haklı olduğu bir kez daha ispatlanmış oldu. Falkenhayn'ın Alman Genelkurmay Başkanlığı sırasındaki Verdun başarısızlığından sonra, 'Bükreş fatihi' olarak kısa süreli parlayışı Osmanlı-Suriye Cephesi'nde tümüyle hüsrana dönüştü. Tayin edildiği Batı Rusya'daki Alman 10'uncu Ordu Komutanlığı'ndan böbrek rahatsızlığı nedeniyle 1919'da emekliye ayrıldı. 1922'de Almanya'da 59 yaşında öldü.

Enver Paşa Mustafa Kemal'i Almanya'ya Gönderiyor

20 Eylül Muhtırası sonrası İstanbul'da Pera Palas'a yerleşen Mustafa Kemal, kendi ifadesiyle burada 'her şeyin mahvolduğunu, ancak yine de her şeyin kurtarılabileceğini düşünen' bir ada-

Levent Şahverdi Arşivi

mın psikolojik gel gitleri içinde bunalmaktadır. Bu arada anlatmadığı ama üstüne düşen 'darbe kumpası'nın gölgesi de onun yaşamını ve geleceğini ayrıca tehdit etmektedir.

İşte tam bu sırada Enver Paşa'dan gelen Almanya seyahati önerisine Mustafa Kemal gerçekten bir 'can simidi' gibi yapışır. Ondan beklenmeyen bir hızla kabul eder. Bu teklif ona 1917 Aralık ayı başlarında yapılmıştır.

İstanbul'u üç kez ziyaret eden Alman Kayzeri II. Wilhelm, bir iade-i ziyaret (karşı ziyaret) için Padişah V. Mehmet Reşat'ı Almanya'ya davet etmiştir. Yaşlı padişah hastadır ve gidemez. Talat Paşa Kabinesi onun yerine, padişahı temsilen Veliaht Vahdettin'i göndermeye karar verir.

Enver Paşa, Vahdettin'in yanına Mustafa Kemal'i askeri müşavir (danışman) olarak ekleyecektir. Enver Paşa'nın öncelikli düşüncesi kuşkusuz 'asi ve işsiz general' Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmaktır. Çünkü Enver Paşa'nın önerdiği hiçbir aktif görevi, çeşitli ordu komutanlıklarını kabul etmeyen Mustafa Kemal İstanbul'da muhalif bir 'siyasi aktör' haline gelmiştir. Arkadaşlarıyla yaptığı siyasi sohbetlerin ana konusu, Almanlara yaslanan ve ülkeyi felakete sürükleyen başkumandan vekilinin, Enver Paşa'nın değiştirilmesidir. Kuşkusuz Mustafa Kemal'in tüm bu konuşmaları ve siyasi faaliyetleri Enver Paşa'nın kulağına da gitmektedir.

Üstelik tam o tarihlerde Filistin Cephesi çöktüğü için, Enver Paşa'nın istifasını zorlukla önlediği Cemal Paşa da öfkeyle çıkıp İstanbul'a gelecektir. Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa eğer daha önce Halep'te yaptıkları gibi ittifak yaparlarsa, İTC içinde Talat-Enver ikilisinin iktidarını tehdit edecek ciddi bir 'siyasi odak' oluşturabilirler. Ülkede Almanlara tepkinin giderek arttığı bir ortamda Enver Paşa, karşısına bir de Cemal-Kemal muhalefetinin dikilmesini haliyle istemez. Bunun en kestirme yolu, fikirleri ve enerjisi ile bitmek bilmez isyan fırtınası gi-

Levent Şahverdi Arşivi

bi İstanbul'da dolaşan Mustafa Kemal'in öncelikle başkentten uzaklaştırılmasıdır.

Aksi halde Enver Paşa tarafından Talat Paşa'ya karşı düşünülen darbenin Talat ve Cemal-Kemal eliyle kendisine karşı yönelmesi tehlikesi de vardır. Çünkü Enver Paşa'nın bizzat Rauf Bey'e (Orbay) aktardığına göre Mustafa Kemal, Diyarbakır'da 2'nci Ordu Komutanlığı vekaletinde bulunduğu sıralarda Cemal Paşa'ya ve bölgedeki tüm ordu komutanlarına, Enver Paşa'nın işbaşından alınması için bazı telgraflar çekmiş, yazışmalar yapmıştır. 3'üncü Ordu komutanı İTC'li Vehbi Paşa bu girişimleri Enver Paşa'ya ihbar etmiştir. Rauf Bey anılarında, Enver Paşa'nın bu konuda kendisine söylediklerini ayrıntılı olarak aktarır.

Hatta bu sıralarda Cemal Paşa'nın çevresine 'Hareket Ordusu her zaman Selanik'ten gelmez ya!..' gibi anlamlı sözler sarf ettiği de Enver Paşa'nın kulağına gitmiştir. Cemal Paşa'nın yerine Suriye-Filistin Komutanlığı'na Falkenhayn'ın getirilmesinde ve Mustafa Kemal'in istifasının kabul edilmesinde, Enver Paşa'nın kafasında gezinen bu tehdit söylemleri de rol oynamıştır.

Kısacası, Enver Paşa açısından Cemal Paşa ve Mustafa Kemal'in İstanbul'da buluşup elele vermesi tehlikeli bir gelişmedir. Mustafa Kemal derhal gönderilmelidir!..

Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas'ın anılarını okuduğumuz zaman, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'e 'Almanya seyahati' teklifini yaparken, Mustafa Kemal'in, darbe kumpasını Talat Paşa'ya ihbar ettiğini, henüz öğrenmediğini anlıyoruz.

Çünkü Mustafa Kemal, darbeyi Talat Paşa ve Kara Kemal, Dr. Nazım gibi İTC yöneticilerine, Almanya'ya seyahatinden (15 Aralık 1917) bir gece önce anlatıyor. O gece Talat Paşa'nın evinin önünde otomobilde sabaha kadar nöbet beklemiş ve ertesi gün Almanya seyahatine katılmış olan yaveri Cevat Abbas (Gürer) bu ayrıntıyı anılarında açıkça yazıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'i Yönlendirme Gayretleri

Bu nedenle Enver Paşa'nın, Mustafa Kemal'i Veliaht Vahdettin ile Almanya seyahatine göndermesinin altında Cemal Paşa ile buluşmasını engellemek dışında şu düşüncelerin de yattığı anlaşılıyor:

1- 20 Eylül isyan muhtırasından sonra Mustafa Kemal'i cezalandırmayarak onu kendi tarafına kazanmak.

2- Muhtıra'da Almanların galip geleceğine inanmadığını açıkça belirten ve Almanya'nın ülkeyi 'sömürge' haline getirmek istediğini öne süren Mustafa Kemal'i, inanmadığı Alman genel karargâhına göndererek, inadını kırmak ve Almanlara ısındırmak. Cepheleri gezecek olan Mustafa Kemal'in, kendisinin sonuna kadar inandığı 'nihai Alman zaferi'ne inanmasını sağlamak. Hiç değilse Almanlara karşı tepkisini azaltmak.

Çünkü o güne kadar Avrupa'da yalnızca Fransa ve Bulgaristan'da bulunmuş olan Mustafa Kemal ömründe ilk kez Almanya'yı görecek ve ziyaret edecekti.

3- Onu Veliaht Vahdettin ile seyahat ettirerek, geleceğin padişahı ile iyi ilişkiler kurmasını ve Saray protokolü çerçevesinde Mustafa Kemal'in asi taraflarının törpülenip, biraz daha uysal bir konuma gelmesini sağlamak.

4- Mustafa Kemal'in bir süre de olsa İstanbul'dan uzaklaştırılması ve böylece 20 Eylül Muhtırası çevresinde İTC içinde ve orduda taraftar bulmasının önlenmesi.

Çünkü Rauf Bey'in (Orbay) anılarında da açıkça belirttiği gibi Mustafa Kemal o sırada İstanbul'da 20 Eylül bildirisini kendisine de uzun uzun okumuş ve ülkenin içine sürüklendiği şartlardan acı acı yakınmıştı. Bundan da anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal İstanbul'da 20 Eylül siyasal muhtırasını, 'muhalif bir siyasal platform metni' olarak kullanmaya başlamıştı. Enver'in başkumandan vekilliğinden uzaklaştırılmasını ve değiştirilmesi-

Levent Şahverdi Arşivi

ni istiyordu. İTC içinde ve toplumda, özellikle orduda Almanya karşıtları, Enver-Talat karşıtları onun etrafında toplanmaya başlayabilirdi. Acilen İstanbul'dan uzaklaştırılması gerekiyordu.

Cevat Abbas'a Göre Almanya Seyahati, Mustafa Kemal'i Kazanma Çabasıydı

Aslına bakılırsa, yaveri Cevat Abbas'ın anlattıklarına göre, Enver Paşa'dan Mustafa Kemal'e gelen 'Veliaht Vahdettin ile Almanya seyahati' önerisi, kendisine İsmail Hakkı Paşa tarafından yapılan, sivil hükümeti tasfiye etme ve yerine bir askeri hükümet kurma önerisinin bir parçasıdır. Onu kandırma ve kazanma çabasının bir uzantısıdır. Cevat Abbas'a göre Enver Paşa'dan Mustafa Kemal'e gelen 'Almanya seyahati önerisi', Mustafa Kemal'i darbe kumpasının içine çekmek ve kazanmak için ona sunulan '5'inci Ordu veya 1'inci Ordu Komutanlığı' gibi cömert teklifler paketi kapsamındadır

Enver Paşa o sırada, isyankâr biçimde istifa ederek Suriye'den İstanbul'a gelmiş Mustafa Kemal'i yanına çekmeye çalışmaktadır. 'Almanya seyahati' de bunun için yapılmış bir tekliftir.

Mustafa Kemal'in Gidecek Yeri Yoktu

Mustafa Kemal Paşa için, Almanya seyahati, gerçekten Enver Paşa'nın kendisine uzattığı bir 'can simidi' gibi gelmişti. Çünkü kendisine önerilen darbe kumpasından bunalmıştı. Geleceği, şu veya bu şekilde ciddi bir tehdit altına girmişti. Savaş süren cephelerde görev kabul etmediği için işsiz ve fonksiyonsuz kalmıştı. Bu hükümet ve Enver'in emrindeki orduda artık çalışmak istemiyordu. Sofya eski büyükelçisi yakın arkadaşı Fethi Bey, İstanbul'a geldiği için artık diplomatik görevle Sofya'ya da dönemezdi. Savaş nedeniyle başka bir göreve atanması da zordu.

Bu nedenle Mustafa Kemal, Enver Paşa'dan dolaylı gelen 'Veliaht Vahdettin ile Almanya Seyahati' önerisini hemen ka-

Levent Şahverdi Arşivi

bul etti. Seyahatten bir gece önce darbe kumpasını Talat Paşa'ya açıkladığı için o son 24 saat İstanbul'dan bir an önce uzaklaşmak istemesi de anlaşılabilir.

19 Mayıs Görevi, 20 Eylül Muhtırası'nın Doğrudan Sonucu

Mustafa Kemal'in Veliaht Vahdettin ile yaptığı bu Almanya seyahati, Mustafa Kemal'in yaşamında ve daha sonra gelişecek olaylarda tayin edici bir rol oynamıştır. Bu seyahat doğrudan 20 Eylül 1917 Muhtırası'nın bir sonucu sayılabilir. Çünkü Mustafa Kemal'in istifa edip gelmesine o sırada İstanbul'da bulunmasına 20 Eylül Muhtırası neden olmuştur. 20 Eylül Muhtırası olmasa, Mustafa Kemal bu Almanya seyahatinde ileride padişah olacak Vahdettin ile kişisel olarak tanışmayacaktı.

Oysa Vahdettin bu seyahatte Mustafa Kemal'in Talat ve Enver gibi İttihatçı olmadığını ve onların politikalarına karşı olduğunu öğrenecekti.

1919'da Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal'i 3'üncü Ordu Müfettişi olarak Doğu Anadolu'ya gönderirken, en azından tanıdığı, İTC karşıtı olduğunu bildiği, kendisine kişisel yakınlık göstermiş ve 'güvendiği', hatta yaveri yaptığı bir generali yolluyordu. Üstelik daha önce onu 1918 Ağustosu'nda Suriye Cephesi'ne gönderen de yine Padişah Vahdettin olacaktı. Bu görevdeyken Vahdettin, Mustafa Kemal'i 'padişah yaverliği'ne de atayarak onurlandıracaktı.

20 Eylül Muhtırası, Mustafa Kemal'in Vahdettin ile tanışmasına yol açmıştır. Bu da Mustafa Kemal'i 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasına götüren yolda onun için bir basamak olmuştur. Unutulmaması gereken ayrıntı, 1919'da onu Anadolu'ya gönderen tarihi görevin, Padişah Vahdettin'in, Mustafa Kemal'e ikinci kez şahsen ve doğrudan verdiği bir görev olmasıdır.

20 Eylül Muhtırası bu nedenle Mustafa Kemal'e bütün bu

Levent Şahverdi Arşivi

görevlerin verilmesinde 'başlangıç noktası' olmuştur. Bu 'zincirleme etki' açısından 19 Mayıs, 20 Eylül'ün 'gizli ödülü'dür.

Mustafa Kemal açısından Vahdettin ile tanışmak, onun kişiliğini ve karakterini daha yakından tanımak için önemli bir fırsattı. Vahdettin'i bu süreçte çok iyi tanıması Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in çok işine yarayacaktı. Vahdettin'in çeşitli hile ve entrikalarına karşı Mustafa Kemal her an tetikte olacaktı. Çünkü o Almanya seyahati ve sonrasında Vahdettin'e en küçük bir umut bağlamamayı yaşayarak öğrenmişti.

Mustafa Kemal Almanya Seyahatinin Baştan Sona Gazetecilere Anlattı

Almanya seyahatinin tamamını Atatürk daha sonraki yıllarda, özellikle 1926 yılında Falih Rıfkı (Atay) ve Ahmet Emin'e (Yalman) verdiği röportajda anlatmıştır. Almanya anılarının tümü Mustafa Kemal'in ağzındandır, birinci eldendir. Bu röportaj, o dönemde *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanmış, özellikle Almanya bölümüne Almanya'dan gelen tepkiler üzerine, hükümetin ricası ile yarıda kesilmiştir. Falih Rıfkı daha sonra bu anıların bir kısmını *Çankaya* adlı eserinde, geriye kalanları da 1955 yılında *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin* ve *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri* adları altında yayınlamıştır. Bu eserler Mustafa Kemal'in 1919'da Samsun'a çıkmadan önce İstanbul'da bulunduğu dönemi kapsar. Birinci kitabın ağırlık noktası 'Almanya seyahati ve Vahdettin'dir.

Vahdettin ile İlk Karşılaşma ve İlk İzlenim

Veliaht Vahdettin'in Almanya seyahatine bir tür askeri danışman olarak Mustafa Kemal Paşa ve onun Harbiye'de askeri eğitim hocası olan Naci Paşa atanmışlardı. Seyahatten önce ikisi birlikte Saray'a giderek Vahdettin ile tanıştılar. Mustafa Kemal'in Vahdettin hakkındaki ilk izlenimi fevkalade olumsuzdur.

Levent Şahverdi Arşivi

Naci ve Mustafa Kemal paşaları, içinde bir kanepe ve iki koltuk olan, redingotlu adamlarla dolu bir odaya sokarlar. 'Henüz girdiğimiz bu odada ayakta dururken, çok laubali görünen redingotlu adamların içinde redingotlu başka bir adam belirdi' diye anlatır Mustafa Kemal bu sahneyi.

Önce onun Vahdettin olduğunu anlamazlar. Onların olduğu tarafa yönelir. Kanepeye oturur. Mustafa Kemal karşısındaki koltuğa, Naci Paşa da yan koltuğa otururlar. Bu zat gözlerini kapayıp derin bir şekilde dalar. Neden sonra gözlerini açıp onlara iltifat eder: 'Sizinle müşerref oldum, memnunum.' Tekrar gözlerini kapar.

Mustafa Kemal 'şaşkın bir şahsiyet'in karşısında olduğunu anlar. Naci Paşa ile bakışıp bir süre beklerler.

Biraz sonra tekrar gözlerini açar: 'Seyahat edeceğiz değil mi?'

'Bir Mecnunla Karşı Karşıya Bulunduğumu Hemen Hissetmiştim'

Mustafa Kemal sıkıntılı bir halde 'Evet seyahat edeceğiz!' der. 'İtiraf edeyim ki, bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumuzu hemen hissetmiş, fakat mantıki konuşmaya girişmekten kendimi menetmiştim' diye anlatacaktır dokuz sene sonra gazetecilere.

Mustafa Kemal daha fazla dayanamaz, ayağa kalkıp konuşur:

'Efendi Hazretleri, beraber seyahat edeceğiz. Seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Perşembe akşamı garda hazır bulunacaksınız, oradan hareket edeceğiz.' Veda edip çıkarlar.

Çıkışta Naci Paşa ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Mustafa Kemal: Zavallı, bedbaht, acınacak adam! Bunlarla ne olabilir?

Naci Paşa: Öyledir.

Mustafa Kemal: Bu zavallı yarın padişah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir?

Levent Şahverdi Arşivi

Naci Paşa: Hiç!..

Mustafa Kemal: Biz ki, aklımız mantığımız vardır, biz ki memleketin mukadderatını, halini ve geleceğini anlamış insanlarız, ne yapabiliriz?

Naci Paşa: Güç!..

Bu konuşma, Mustafa Kemal'in Vahdettin hakkındaki ilk izlenimini ve isyanını anlatmaya yeter.

İkinci Görüşmede Mustafa Kemal Vahdettin'den Umutlanır

İkinci görüşmeleri trendedir. Bu sefer Vahdettin daha uyanık görünür. Mustafa Kemal'i salona, yanına davet eder ve şöyle der:

'Affedersiniz Paşa Hazretleri, birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana açıklamamışlardı. Ancak trenin hareketinden sonra malumat üzerine gıyaben çok iyi tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat, kazandığınız başarılar tamamen malumumdur. Siz İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir kumandansınız, beraber seyahat etmekten çok memnunum ve bundan iftihar ediyorum'

Mustafa Kemal bu konuşmaya hayret eder, ancak etkilenir. Aralarında, 'mükemmel, ciddi ve samimi sohbetler' olur. Mustafa Kemal, 'Vahdettin İstanbul'u terk edip, serbest kalınca açılmıştır, kendisine bütün durumları ve zorunlulukları (muhtırada yazdıkları) anlatabilirim' umuduna kapılır.

Her gün kısa veya uzun konuşmalar yaparlar. Mustafa Kemal, onu aydınlatmak, yakından ve samimi yardım etmek şartıyla bazı işleri yapmanın mümkün olacağını düşünmeye başlar. Bunu Naci Paşa'ya anlatır. Memleket çıkarları için birlikte veliahtı hazırlamaya çalışırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Kayzer, Mustafa Kemal'i Böyle Karşılıyor: '16'ncı Kolordu! Anafarta!'

Tren, büyük Alman karargâhının bulunduğu bir kasabaya gelir. Heybetli bir Alman kıtası önünde bizzat Kayzer (Alman İmparatoru) karşılama törenine katılır.

Kayzer II. Wilhelm, Alman Genelkurmayı'nı o sırada yöneten ikili, Hindenburg ve Ludendorf ve bütün karargâh kurmay ve amirleri bir salona girerler. Veliaht maiyetindekileri imparatora tek tek takdim eder.

Sıra Mustafa Kemal'e gelince, bir elini göğsünün üstündeki düğmelere sokmuş olan Alman imparatoru, diğer eliyle Mustafa Kemal'in elini tutarak, çok yüksek sesle, Almanca olarak, '16'ncı Kolordu! Anafarta!' diye sesini yükseltir.

Ne söylendiğini tam anlamayan Mustafa Kemal biraz mahcup şekilde önüne bakar. İmparator 'Siz 16'ncı Kolordu Komutanlığı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?' diye sorar. Mustafa Kemal 'Evet ekselans' der, ancak bir gaf yaptığını fark eder. Aslında 'Sir yahut Kayzer' demesi lazımdır. Salonda dikkatler Mustafa Kemal üstünde toplanmıştır.

Mustafa Kemal Ludendorff'u Sıkıştırıyor

Vahdettin ve maiyeti karargâha çok güzel ve rahat bir şekilde yerleştirilir. Hindenburg ve Ludendorff veliahta, savaş durumu hakkında moral verici açıklamalar yaparlar. O sırada Alman Genelkurmayı'nı yöneten bu ikili askeri bakımdan en yetkili amirlerdir. Gerçekleri bildiği için bu parlak sözlere itibar etmeyen Mustafa Kemal fazla konuşmaz ve dinler.

Ancak Ludendorff, kuzeybatı cephesinde İtilaf ordularına karşı Almanların başlattığı saldırıyı yine parlak sözlerle anlatmaya başlayınca Mustafa Kemal dayanamaz, pat diye araya girer ve 'Taarruz kuvvetleri en son hangi hatta kadar gidebilecekleridir?' diye çok askerce bir soru sorar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ludendorff şaşırır, bir an duraklar ve 'Biz taarruz ediyoruz, neticesini olaylar gösterecektir' gibi muğlak bir cevap verir. Mustafa Kemal eleştirisini sakınmaz. 'Bunun için talihin tecellisini beklemek gerekmez. Yapılan nihayet parsiyel (kısmi, bölgesel) bir taarruzdur' der.

Mustafa Kemal'in eleştirisini çok iyi anlayan Ludendorff sözü orada keser, ziyaret sona erer.

Almanlarla ikinci bir 'skandal' Kayzer'in ziyaretinde yaşanır.

Mustafa Kemal bu arada Veliaht Vahdettin'e, başkumandanlık vekaletinin, yani Enver Paşa'nın memleketin tüm gücünü ve fedakârlığını Alman ordusuna dayandırmasının mantıksızlığını anlatmaya çalışmaktadır.

Kayzer ile Yaşanan Skandal:
Zihninizi Bulandıran Var!

Bu sohbet sırasında Kayzer II. Wilhelm, veliahtı ziyarete gelir. Kayzer, çok kıymetli Alman müttefiki olarak Osmanlı devletini ve Enver Paşa'yı uzun uzun över. Alman genelkurmayının Enver Paşa'ya duyduğu güven ve itimatı vurgular.

Mustafa Kemal tarafından bu konuda daha önce uyarılmış olan Vahdettin, Naci Paşa'nın tercümesi ile Kayzer'e şu soruyu sorar: 'Türkiye'nin kalbine yönelen darbeler ilerliyor, bu darbeler başarılı olursa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurma konusunda teminat veren konuşmalarınızı duyamadım. Lütfen bu hususta beni aydınlatıp tatmin eder misiniz?'

Kayzer derhal ayağa kalkar ve şöyle der:

'Türkiye'nin muhterem veliahtı! Anlıyorum ki, sizin zihninizi karıştıranlar vardır. Ben Alman İmparatoru size gelecekteki başarılardan bahsettikten sonra şüpheniz kalır mı kalmaz mı?'

İmparator bir daha oturmaz. Görüşme biraz soğuk şekilde bitmiştir. Kayzer ayrılırken, Mustafa Kemal koridorun ters yönünde durur, Kayzer'in peşinden gitmez. Kayzer, veliaht ve di-

Levent Şahverdi Arşivi

ğerlerinin elini sıkıp, arkada kalan Mustafa Kemal'e bir bakış fırlatıp, aksi yönde gitmeye yönelir. Birkaç adım attıktan sonra geri döner ve Mustafa Kemal'in yanına gelir ve 'Sizin eliniz sıkmamıştım' diyerek onun da elini sıkar. 'Zihin karıştırıcı' Mustafa Kemal, Kayzer'in protokol sistemini de bozmuştur!

Hindenburg, Mustafa Kemal'in Sorusunu Geçiştiriyor

Kayzer'in yemeğine davet edilirler. Kayzer, Ludendorff'u yanında oturan Mustafa Kemal ile konuşması için Almanca uyarır. Yemekten sonra sohbete ayakta devam edilir. Mustafa Kemal bu kez Hindenburg'u yakalar. Daha önce 'Suriye Cephesi'nde durum düzeldi' demiş olan Hindenburg'a daha yeni o cepheden gelmiş bir komutan olarak durumun düzelmediğini ve kendisine gelen raporların gerçeği yansıtmadığını anlatır. Mustafa Kemal daha sonra dayanamayıp yine Batı Cephesi'ndeki yeni Alman taarruzunun hedef ve amacını sorar.

Hindenburg, onu dinler ve sadece 'Ekselans size bir sigara ikram edebilir miyim?' diyerek ortadaki masaya davet eder. Mustafa Kemal 'cevabı'nı almıştır! Alman saldırısının belirgin bir hedefi yoktur!

Hindenburg'u bırakan Mustafa Kemal, Kayzer ile konuşan veliahtın yanına gelir ve onu yine, Kayzer'den endişelerini giderecek bir teminat alması için sıkıştırır. Veliaht sıkıntı içinde 'Öyle yapıyorum'der.

Alman Cephesi'nde Mustafa Kemal'in Gördüğü Tehlike

Daha sonra Vahdettin ve maiyeti Batı Cephesi'ne götürülür. Önce haritada askeri durum hakkında parlak bir brifing verilir. Daha sonra haritada gösterilen yere, asıl ateş hattına gidilir.

Vahdettin, Alman subaylarla, daha önce ziyaret için hazırla-

Levent Şahverdi Arşivi

nan tarafa yönlendirilir. Mustafa Kemal'de bir 'asker inadı' uyanır, haritada kafasına kaydettiği daha riskli bir bölgeye yönelir. Alman subaylar mecburen ona eşlik eder.

Bu ateş cephesinde bir Alman subay ağaçta gözetleme yapmaktadır. Mustafa Kemal de ağaca çıkmak ister ve çıkar. İnince cephedeki subaylara gerçek kuvvetlerini ve yerlerini sorar. Ateş hattındaki saf subaylar ve komutanlar bu meraklı Türk müttefik subayın sorularına dürüstçe ve açıklıkla cevap verirler.

Mustafa Kemal anlatılan zayıf tablodan hayrete kapılarak pervasızca 'O halde tehlikedesiniz!' der.

Alman subaylar 'Evet, öyle...' diyerek kabul ederler. Mustafa Kemal cephede anlayacağını anlamıştır. Göz boyama brifingleri ve parlak sözlerin arkasında Alman Cephesi zayıftır ve yenilgi göz göre göre gelmektedir.

Mustafa Kemal Vahdettin'e Akıl Verir: 5'nci Ordu Komutanı Ol!

Almanya'dan dönmeden önce Veliaht Vahdettin ve heyeti Berlin'de Adlon Oteli'nde, Kayzer tarafından görkemli bir şekilde ağırlanırlar. Vahdettin bu ağırlamadan çok gururlanır.

İstanbul'a dönüş yolunda Mustafa Kemal, Vahdettin'e her biri askeri bir görev yapan Alman Saray mensupları örneğini vererek, onun da dönünce böyle askeri bir görev istemesini öğütler. Veliahtın Gelibolu'daki 5'inci Ordu'yu istemesini önerir, kendisi de onun kurmay başkanı olacaktır. Bu daha önce darbe kumpası sırasında Mustafa Kemal'e önerilen ordudur. Kumpas, Mustafa Kemal'in Almanya seyahatinin hemen öncesinde ve o sırada ortaya çıktığı için, Mustafa Kemal'e artık bu görevi vermeyeceklerdir. Mustafa Kemal, Vahdettin'i o göreve getirerek, kendisi ordunun idaresini ele almak istemektedir.

Vahdettin 'O kumandanlığı bana vermezler...' der. Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal üsteleyince 'İstanbul'da bakarız' diyerek geçiştirir. Bu Mustafa Kemal için 'umut kırıcı' bir cevaptır.

Mustafa Kemal'in Almanların Yenileceğine Dair Kanaati Kesinleşiyor

Veliaht ve heyeti 4 Ocak 1918 tarihinde İstanbul'a dönerler.

Mustafa Kemal Alman Cephesi'nin zayıflığını gözleriyle görmüş, Almanların yenileceğine dair kanaati kesinleşmiştir. Üstelik Alman ordusunu yöneten en tepedeki komutanlar olan Hindenburg-Ludendorff ikilisini her fırsatta kişisel olarak askeri sorularla sıkıştırmıştır. Onların ve Kayzer'in bu sorular karşısında nasıl köşeye sıkıştıklarını, kaçamak cevaplar verdiklerini ve Osmanlı'ya karşı oyalama, göz boyama politikası güttüklerini kendi gördüğü kadar Veliaht Vahdettin'e de anlatmaya çalışmıştır.

Bu gerçekleri İstanbul'da yakın arkadaşlarına ve İTC çevresine anlatmaya başlayacaktır. Asıl hedefi, kaybedeceği kesin olan Almanlara sırtını yaslayan Enver Paşa'nın bu görevden uzaklaştırılmasıdır. Bunu Veliaht Vahdettin'e de telkin eder.

Ancak Mustafa Kemal İstanbul'a dönünce tekrar böbreklerinden rahatsızlanır. Enver Paşa ile yapılan görüşmeler sonucu ondan izin alarak 25 Mayıs 1918'de Viyana'ya tedaviye gider. Viyana'da bir ay kaldıktan sonra 30 Haziran 1918'de doktorların tavsiyesi ile tedavinin devamı için Karlsbad kaplıcalarına geçer.

Mustafa Kemal'in Avusturya ve Karlsbad'a yaptığı bu tedavi gezisinde hastalığının yanı sıra Enver Paşa ve İTC yöneticilerinin onu İstanbul'dan uzaklaştırma isteği de önemli rol oynar.

Enver Paşa gerçi Mustafa Kemal Almanya'da iken askeri darbe yapmayacağı konusunda Talat Paşa ve İTC'li sivil kabineyi ikna etmiştir. Mustafa Kemal'in ihbar ettiği darbe dedikodularının önünü kesmiştir. Ve Mustafa Kemal ile bu konuda yüzleşip, onu da ikna etmiş veya en azından susturmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama Mustafa Kemal İstanbul'da yine rahat durmamakta ve kendi kişiliğinin tanıtımı ve fikirlerinin yayılması için bir tür 'halkla ilişkiler' faaliyetleri yapmaktadır.

Gazeteci Ruşen Eşref'e 24-26-27 Mart 1918 günlerinde Akaretler'deki evinde kapsamlı bir Çanakkale röportajı verir. Bu röportaj *Yeni Mecmua* dergisinin 'Özel Çanakkale sayısı' olarak yayınlanır. Bu Mustafa Kemal'in Çanakkale savaşlarını ilk kez anlattığı ilk ve tek yazılı belgedir. Daha önce Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki rolüne değinen genelkurmayın yayınladığı *Harp Mecmuası*'nın kapağı Enver Paşa tarafından son anda sansürlenerek değiştirilmiştir. Ruşen Eşref'in Çanakkale röportajı, Mustafa Kemal'in bu cephedeki rolünü halka tanıtan ilk yayın olacaktır. Ruşen Eşref daha sonra Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal'in çevresindeki çekirdek basın ekibine katılır.

Mustafa Kemal'in Fenerbahçe Kulübü'ne Tarihi Ziyareti

İstanbul'da halkla ve çeşitli çevrelerle temasını sürdüren Mustafa Kemal bu arada 3 Mayıs 1918'de Kadıköy'de Kuşdili Çayırı'ndaki Fenerbahçe Kulübü lokaline bir ziyaret yapar.

Mustafa Kemal bu tarihi ziyarette kulübün 'Şeref Defteri'ne şu satırları yazar:

"Fenerbahçe Kulübü'nün her tarafta mazhar-ı takdir olmuş (beğenilip övülmüş) bulunan asarı mesaisini (kazandığı başarıları/eserleri) işitmiş ve bu kulübü ziyaret ve erbab-ı himmeti (bunun için uğraşanları) tebrik etmeyi vazife edinmiştim.

Bu vazifenin ifası ancak bugün müyesser olabilmiştir (sağlanabilmiştir). Takdirat (övgü) ve tebriklerimi buraya kayd ile mübahiyim (iftihar ediyorum)."

Ordu Kumandanı
M. Kemal
3.5.1334 (3.5.1918)

Levent Şahverdi Arşivi

Burada dikkat çeken nokta Mustafa Kemal'in imzasını herhangi bir sıfat belirtmeden genel tanımla 'Ordu Kumandanı' olarak atmasıdır. Çünkü o hâlâ Genelkurmay emrinde İstanbul'da işsiz gezinen 'asi bir general'dir. Kumanda ettiği herhangi bir ordu henüz yoktur. Bu konuda yapılan teklifleri de kabul etmemektedir. O tarihte durumu aktif görevden geri çekilmiş 'merkez vali'sine benzer.

Ruşen Eşref'e: Umudum Şarlatanlara Karşı Ziya Saçan Gençlikte

Mustafa Kemal 24 Mayıs 1918'de Ruşen Eşref'e kendi resmini taşıyan imzalı bir kartpostal bırakmıştır. Bu kartın üzerine şunları yazmıştır:

> "Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız (sınırsız) muhabbetim değil, bugünün karanlıkları, ahlaksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir..."

Mustafa Kemal'in bu satırları kuşkusuz sıradan ifadeler değildir. Bir anlamda 20 Eylül Muhtırası'ndaki isyan ruhunun devamıdır. Diğer yönden ise geleceğe dönük yeni bir oluşumun, gençlerle birlikte kurmayı düşündüğü daha aydınlık bir Türkiye'nin işaretlerini taşımaktadır. Sıradan bir kartpostal yazısı değildir. Geleceği işaret eden kısacık ve özlü bir 'siyasi bildiri'dir.

Mustafa Kemal, 1918 yılı başında İstanbul'da kaldığı beş ay içinde yine siyasi arayışlara ve giderek artan bir şekilde halkla ilişkilere, kendi çevresinde siyasi bir muhalefet yaratmaya yönelmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu nedenle Enver Paşa ve Talat Paşa onu tekrar İstanbul dışına göndermenin yollarını ararlar. Kendi istediği tedavi buna fırsat yaratır. Ruşen Eşref'e kartı imzaladığının ertesi günü 25 Mayıs 1918'de Viyana'ya hareket eder.

Cevat Abbas: Kumandanım İstanbul'dan Uzaklaştırıldı

Yaveri Cevat Abbas, Mustafa Kemal'in 4 Ocak 1918'de Almanya'dan İstanbul'a dönüşünden 25 Mayıs 1918'de Avusturya'ya Karlsbad'a tedaviye kadar geçen dönemi şu sözlerle anlatır:

"Almanya dönüşünden sonra ne Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın ve ne de komplo şefi İsmail Hakkı Paşa'nın Atatürk'e eski emniyet ve teveccühleri kalmamıştı.

Fakat gerek Enver merhumun çekingen ve basiretkarane hareketi ve gerekse Atatürk'ün hazımlı, sükûnetli ve dikkatli hal ve tavrı sonucu; Talat Paşa'nın bir taşla vurmak istediği iki kuş vaziyetine düşmediler.

Ancak Mustafa Kemal'in İstanbul'da her sınıf halkla fazlaca temasının idamesi (sürdürülmesi) ne Enver'ce ve ne de Talat Paşa'ca doğru telakki edilemezdi. Artık hükümet merkezine yakın ordular başına da geçirilemeyeceği tabii idi. Binaenaleyh İstanbul'dan uzaklaştırılması için ilk teklif Kafkas içlerine girmiş olan 9'uncu Ordu Kumandanlığı oldu. Vaki istimzaç (yoklama) Atatürk'çe kabul edilmedi. Bir müddet sonra Karlsbad tedavisi ortaya kondu. Ve kumandanım İstanbul muhitinden uzaklaştırıldı."

Mustafa Kemal'in Karlsbad Günlükleri: Darbe ve Kadın Hakları

Mustafa Kemal 25 Mayıs 1918 ve 2 Ağustos 1918 tarihleri arasında iki ay boyunca Viyana ve Karlsbad'da böbrek rahatsızlığı nedeniyle tedavi görmüş ve İstanbul dışında kalmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Padişah V. Mehmet Reşat'ın 3 Temmuz 1918'de vefatı ve onun yerine yeni padişah olarak Mustafa Kemal'in seyahat arkadaşı Vahdettin'in tahta çıkmasından sonra, padişahın başyaveri yapılan İzzet Paşa'nın 'acilen dönün' çağrısı üzerine Mustafa Kemal İstanbul'a dönecektir.

Mustafa Kemal'in Karlsbad'da tutuğu bazı günlükler vardır. Bir kısmı Türkçe, bir kısmı Fransızca notlarla yazılmıştır. Bunlar daha sonra Atatürk'ün manevi kızı araştırmacı Afet İnan tarafından kütüphanede bulunmuş ve yayınlanmıştır.

Mustafa Kemal'in *Karlsbad Günlükleri*'nde özellikle kadın haklarının sağlanmasına ve kadınları erkekler ile eşitlenmesine, sosyal hayata karışmasına dair o tarihte söylediği ve yazdığı sözler önemlidir. Gelecekte Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın hakları için onun vereceği mücadele ve çıkaracağı yasaların ilk işaretleridir. Mustafa Kemal ayrıca bu günlüklerde, toplumu kalkındırmak ve kendi seviyesine çıkarmak için tepeden 'Coup' (darbe) yöntemi ile toplumsal inkılaplar (devrimler) yapmak istediğini de açıkça belirtmiş ve yazmıştır. Türkiye'de devrimleri de cumhuriyetin ilanından sonra gerçekten bu yöntemle tepeden aşağıya 'darbe yöntemi'yle yapmıştır. Mustafa Kemal, Falih Rıfkı'nın deyimiyle 'kendine sadık bir lider'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

8. BÖLÜM

ENVER PAŞA'NIN İNTİKAMI

Mustafa Kemal, Karlsbad'da tedavi görürken 5 Temmuz 1918 günü Padişah V. Mehmet Reşat'ın vefat ettiğini ve Vahdettin'in yeni padişah olarak tahta çıktığını öğrenir.

Bunu öğrendiği zamandaki ruh halini şöyle anlatmıştır:

"Müteessir miydim? Memnun mu olmuştum? Pek tahmin edemiyorum. Hakikat şu idi ki, ne ölen padişaha acımıştım, ne de yeni padişahın ömrünün uzun veya kısa olmasıyla ilgiliydim. Acaba teessürümün sebebi, bu değişiklik sırasında İstanbul'da bulunmamak mıydı? Buna dair kesin bir fikir söyleyemem. Yalnız bir durgunluk geçirdiğimi hatırlıyorum. Birkaç gün içinde tamamlayıcı malumat geldi. Vahdettin'i telgrafla tebrik ettim."

Daha sonra yaveri Cevat Abbas'tan ısrarla acilen İstanbul'a gelmesini isteyen telgraflar alır. Bunu isteyen yeni padişahın yeni yaver-i erkemi (yaverler başı) Ahmet İzzet Paşa'dır.

Mustafa Kemal 2 Ağustos 1918'de İstanbul'a döner. Yaveri Cevat Abbas tarafından karşılanır. Tekrar yerleştiği Pera Palas'ta başyaverliğe getirilen Ahmet İzzet Paşa ile görüşür. Memleketi kurtarmak için yeni Padişah Vahdettin'i daha olumlu politikalara yönlendirme konusunda anlaşırlar. İzzet Paşa, Vahdettin ile Almanya seyahati yapmış ve yakınlık kurmuş olan Mustafa Kemal'i belli ki bu amaçla 'acilen' Karlsbad'dan çağırmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Vahdettin ile Üç Kez Görüşüyor

Mustafa Kemal bu süreçte, Padişah Vahdettin ile tam üç kez görüşür.

5 Ağustos 1918'deki birinci ziyarette Mustafa Kemal yine seyahatteki gibi açık konuşup, padişahın derhal başkumandanlığı üstlenmesini ve kendisine bir vekil değil (Enver Paşa) bir genelkurmay başkanı tayin etmesini ister. Bu da Mustafa Kemal Paşa olmalıdır.

Vahdettin bu sefer yine ilk karşılaştıkları gündeki gibi gözlerini kapayarak 'düşünelim' der. Mustafa Kemal Paşa açısından bu umut verici bir davranış değildir.

9 Ağustos 1918 tarihindeki ikinci ziyarette Padişah Mustafa Kemal'i, Ahmet İzzet Paşa ile birlikte kabul eder. Genel konular dışına çıkamazlar. Mustafa Kemal açısından verimsiz bir ziyarettir.

12 Ağustos 1918'deki üçüncü ziyaret yine Mustafa Kemal'in isteği üzerine gerçekleşir. Mustafa Kemal aynı şeyleri anlatmaya başlayınca Vahdettin sözünü keserek 'Paşa ben her şeyden önce İstanbul halkını doyurmak zorundayım' diye sözünü keser. Ve yine gözlerini kapatır.

Mustafa Kemal bu anı anlatırken 'Ben tilki tabiatında her entrikanın her gün şahidi olduğum yüzlerce örneğinden biri karşısında bulunduğuma büyük bir üzüntüyle kanaat getirdim' diyecektir.

12 Ağustos 1918 tarihindeki bu üçüncü görüşmede Mustafa Kemal, buna rağmen biraz ısrarcı konuşur ve padişahın İstanbul halkını doyururken, önce kuvvete sahip olması gerektiğini vurgular. Yoksa padişahlığın da sözde kalacağını belirtir.

Padişah buna cevap verirken; 'Ben gereken şeyleri Talat ve Enver Paşa hazretleri ile görüştüm' diyecektir.

Bu Mustafa Kemal'in Vahdettin ile ilişkisini 'kopartan' cümledir.

Levent Şahverdi Arşivi

Hacı Sanmıştık, Haçı Çıktı

Mustafa Kemal o andaki düşüncelerini daha sonra gazetecilere şöyle aktarır:

"Bunu söyleyen zat, daha birkaç ay evvel veliahtlığında Talat ve Enver paşalardan nefret duyduğunu anlatan ve bu adamların memleketi mahvolmaktan başka bir neticeye götürmeyi mümkün olmayan teşebbüslerini eleştiren Vahdettin idi. Şimdi Padişah ve Halife Vahdettin, bu zatlarla görüşmüş, memleketin selameti için gereken tedbirleri almış bulunuyor; Vahdettin demek istiyordu ki,

Siz vazife ve yetkiniz üstünde benimle laubalilik mi etmek istiyorsunuz?

Bu maksadı anladıktan sonra, Vahdettin karşısında benim vicdani görevim son bulmuştu. Ayağa kalktım. İzin istedim. Gözlerini kapadı ve hiçbir şey söylemeksizin elini uzattı.

Pera Palas'taki daireme geldim ve düşünmeye başladım. Hacı zannettiğimiz zatın biri, koltuğunun altından haç çıkarmıştı. Artık başka bir şey aramak lazımdı."

Üçüncü ziyaret Mustafa Kemal'in Vahdettin'den tamamen umudu kestiği bu ziyarettir.

Enver Paşa Vahdettin Eliyle
Mustafa Kemal'i Cepheye Yolluyor

Padişah ile dördüncü karşılaşma ise Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'e karşı kurguladığı ve Vahdettin aracılığı ile gerçekleştirdiği '20 Eylül Muhtırası'nın İntikamı' sahnesi olacaktır.

Mustafa Kemal bu dönemde beklemededir ve diğer önde gelen kumandanlarla birlikte, geleneksel olarak her hafta padişahın namaz protokolü geleneği olan 'cuma selamlığı'na gitmektedir.

16 Ağustos 1918 günü Dolmabahçe Camii'nde cuma namazından önce padişahın yaveri Naci Paşa, Mustafa Kemal'e padişahın kendisini görmek istediğini bildirir.

Levent Şahverdi Arşivi

Padişahın yanında ayakta iki Alman general vardır. Mustafa Kemal, Naci Paşa'ya Almanlar gittikten sonra padişahla görüşmeyi önerir. Ancak Padişah, Mustafa Kemal'in hemen gelmesini ister.

Padişah Vahdettin: Sizi Suriye'ye Kumandan Tayin Ettim

Padişah Vahdettin Mustafa Kemal'e Alman komutanların yanında şunları söyler:

"Sizi Suriye'ye kumandan tayin ettim. Oradaki durum önem kazanmış, oraya gitmeniz gerekiyor. Sizden talebim şudur: O tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz! Verdiğim vazifeyi başarıyla yerine getireceğinizden eminim derhal o diyara hareket etmelisiniz."

Daha sonra Alman generallere bakıp 'Bu general dediğimi yapabilir' der.

Mustafa Kemal o sahneyi ve sonrasını gazetecilere şöyle anlatmıştır:

"Görünüşte ne büyük teveccühe mazhar olmuştum. Benim yerimde bir ahmak olsaydı, ne kadar sevinecekti... Ben ise bir entrikacı karşısında bulunduğumdan ne kadar üzgündüm...

Düşündüm: (...) Beni vaktiyle istifa ederek, haklı sebeplerle bıraktığım ve bugün orada bulunan bütün ordular gibi mağlup olmuş bir ordunun başına mı gönderiyorsunuz? O halde bütün bu istenilen vazifeleri yapmaya nasıl muktedir olurum?..

Fakat muhatabımın bu konu üzerinde münakaşaya değeri olmadığını artık kabul etmiştim. Sadece izin alıp evvelce terk ettiğim salona geldim. Orada Enver Paşa'nın çok mütebessim çehresi karşıma çıktı.

'Bravo, tebrik ederim, muvaffak oldunuz!' dedim ve ciddi bir tavırla ilave ettim:

'Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşa-

Levent Şahverdi Arşivi

lım. Benim bildiğime göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir öç (intikam) alıyorsunuz; sonra görenek dışı bir şey yaptınız... Bizzat padişaha bana emir verdirdiniz!...'

Enver Paşa gülüyordu.. Vehip Paşa da öyle..."

Mustafa Kemal onları bırakıp yandaki salona yönelir. Orada Balkan Harbi'nde görev yapmış bir grup üst düzey komutan ayakta konuşmaktadır. Balkan Savaşı'nda bulunmuş bir general Türk neferleri (askerleri) için 'Bunlardan hayır yoktur. Bunlar hayvan sürüsüdür. Sadece kaçmayı bilirler' gibi sözler söylemektedir.

Mustafa Kemal dayanamaz patlar: 'Paşam biz de askeriz. Türk neferi kaçmaz, kaçmak nedir bilmez... Eğer Türk neferinin kaçtığını görmüşseniz, derhal kabul etmelidir ki, onun başında bulunan en büyük kumandan kaçmıştır. Eğer siz kaçtığınız alçaklığını Türk neferlerine yüklemek istiyorsanız insafsızlık ediyorsunuz'

Konuştuğu general Mustafa Kemal'i tanımıyordur. 'Bu kimdir?' diye çevresine sorar. Fısıltılar ona kim olduğunu söyler. Ortalığı bir sessizlik kaplar. Mustafa Kemal bu sessizlik içinde salondan çıkar gider.

Enver 'Başkumandan Vekili' Unvanını Kaybediyor

Enver Paşa Mustafa Kemal'den 20 Eylül 1917 Muhtırası ve kendisini çiğneyerek istifa edip İstanbul'a gelmesinin intikamını almıştır. Hatta, İsmail Hakkı Paşa ile kotarılan darbe kumpasını deşifre edip açığa çıkarmasının da intikamı sayılabilir bu...

Bu arada Mustafa Kemal 5 Ağustos 1918 görüşmesinde Padişah Vahdettin'e Enver'in 4 yıldır kullandığı 'Başkumandan vekili' sıfatını kaldırmasını önermiştir. Savaşta 'Başkumandan'

Levent Şahverdi Arşivi

sıfatı padişaha aittir. Enver bu sıfatla fiilen 'Padişah vekili' olarak davranmakta ve emretmektedir. Mustafa Kemal bu sıfatın kaldırılıp Enver'in yalnızca 'Genelkurmay Başkanı' sıfatıyla anılmasını ister.

Vahdettin, Mustafa Kemal'in bu önerisine uyar ve 8 Ağustos 1918'de Enver'in 'Başkumandan vekili' sıfatı kalkar. Yalnızca 'Genelkurmay Başkanı' olarak kalır. Enver, bu önerinin Mustafa Kemal'den geldiğini anlar. Onu bir yıl önce geldiği Suriye Cephesi'ne gerisin geri göndererek bunun da intikamını almaktadır.

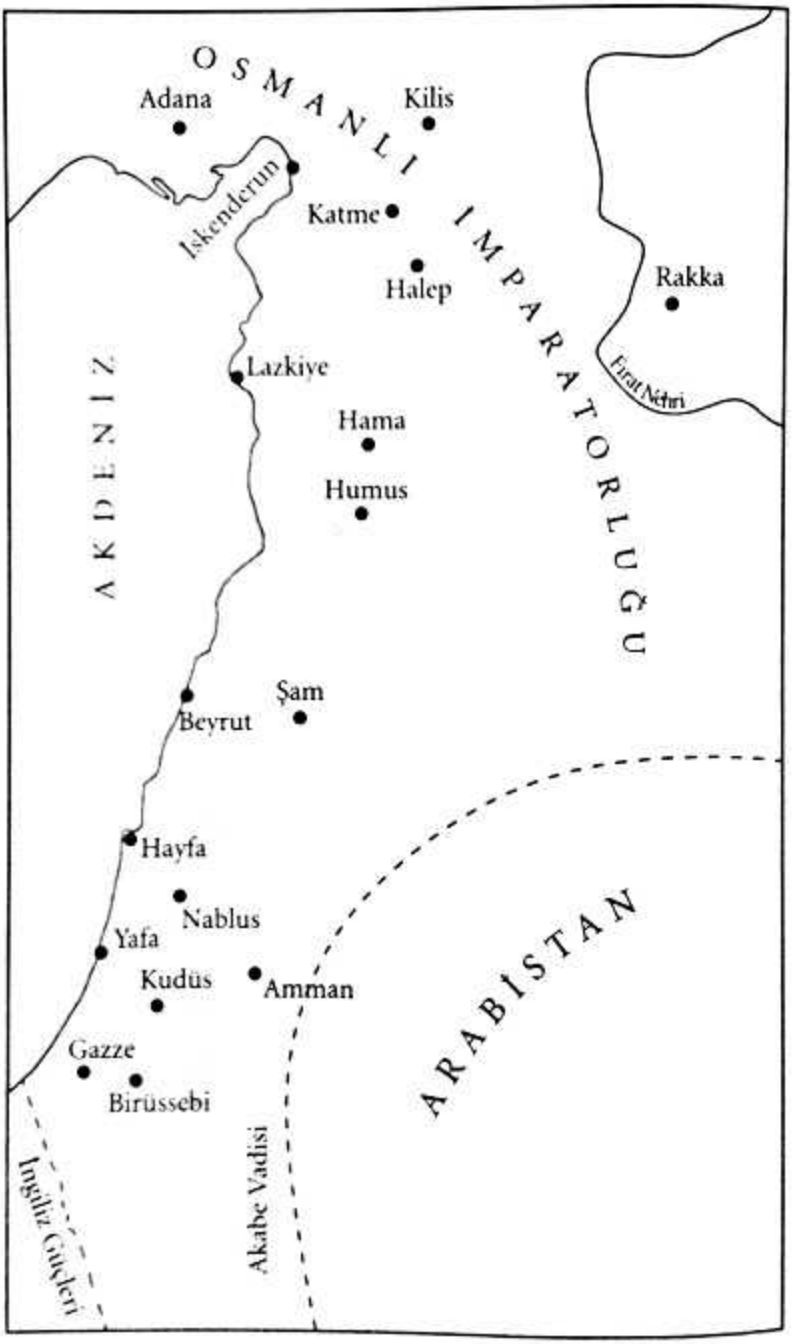
Padişah Vahdettin ile tartışmanın anlamsızlığını bilen ve Enver'in bununla intikam aldığını da yüzüne söyleyerek, her şeyin farkında olduğunu gösteren Mustafa Kemal'in artık geldiği cepheye gitmekten başka çaresi kalmamıştır.

Bu süreçte dikkat çeken bir ayrıntı daha vardır. Mustafa Kemal'in resmi ordu sicilinde Suriye Cephesi'ne 7'inci Ordu komutanı olarak atanma tarihi 7 Ağustos 1918 olarak kayıtlıdır.

Enver Paşa, Mustafa Kemal, kendisinin verdiği bütün görevleri hemen reddettiği için, onu tekrar Suriye'ye kumandan tayin etme emrini, bu karardan bir hafta sonra, o güne kadarki her türlü askeri gelenek ve göreneğe aykırı olarak bizzat Padişah Vahdettin'e verdirmiştir...

Mustafa Kemal'in, o gün ve o ortam içinde padişah iradesine uymaktan başka çaresi yoktur...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA IRAK-SURİYE-MISIR CEPHESİ

Almanların isteği üzerine 1915 Şubat ayında Osmanlı 4. Ordusu Cemal Paşa yönetiminde Mısır'daki İngilizlere karşı 1. Kanal Seferi'ni (Süveyş) düzenledi. Harekat başarısız olunca Cemal Paşa Suriye'ye çekildi. İngilizler bölgede önce Bağdat yönünde karşı harekâta geçtiler. Osmanlı devleti sonunda tüm Ortadoğu'yu kaybederek Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldı.

Halep: I. Dünya Savaşı sonuna kadar Suriye topraklarındaki tarihi bir Osmanlı kenti. Bölgeye yönelik askeri operasyonların merkezi ve hareket noktası. Başında Mareşal Falkenhayn'ın bulunduğu Yıldırım Orduları Grubu'nun karargâhı 1917 Temmuz-Ağustos aylarında Halep'te kuruldu. Mustafa Kemal'in komutanlığına getirildiği 7'nci Ordu karargâhı da buradaydı. Falkenhayn-Mustafa Kemal anlaşmazlığı Halep'te yaşandı. Mustafa Kemal ünlü muhtırayı bu kentte kaleme aldı.

Şam: 1915-1917 yılları arasında bölgenin askeri valisi olan Cemal Paşa'nın karargâhı oldu. 1917'de Osmanlı orduları geri çekilirken Şam, İngilizler tarafından ele geçirildi. 1920'de Suriye ile birlikte Fransa denetimine verildi. 1946'da Arap isyanı ile bağımsızlığına kavuşan Suriye'nin başkenti oldu.

Kudüs: İnsanlık tarihi ve Ortadoğu'nun en eski kutsal kentlerinden birisi. Museviler (Yahudiler), Hıristiyanlar ve Müslümanlar açısından kutsal kabul edilen kent. Falkenhayn kenti savaşmadan İngilizlere teslim etti.

Nablus: Kudüs'ün 63 km. kuzeyinde Batı Şeria'da yer alan bir kent. 1517 sonrası 400 yıl boyunca Osmanlı denetiminde kaldı. Mustafa Kemal 1918 Ağustos ayında ikinci kez cepheye geldiği zaman komutanı olduğu 7'nci Ordu karargâhı Nablus'taydı. 19-20 Eylül 1918 gecesi İngilizlerin saldırıya geçeceğini fark eden Mustafa Kemal ordusunu teyakkuza geçirdi ve kuzeye çekti.

Birüssebi (Beerşeba): İsrail-Necef çölünün en büyük kenti. I. Dünya Savaşı'nda stratejik bir nokta. 31 Ekim 1917'de İngilizler tarafından ele geçirildi. Albay İsmet (İsmet İnönü) o dönemde 3'üncü Kolordu komutanı olarak Birüssebi'de bulunuyordu. Esir düşmekten son anda kurtuldu.

Katme: Halep'ten önce Anadolu'daki son istasyon. Mustafa Kemal. I. Dünya Savaşı sonunda Halep'ten Anadolu'ya çektiği kuvvetleri buraya getirdi.

Bağdat: Bağdat 1916 yılına kadar 300 yıla yakın Osmanlı denetiminde kaldı. Şarkılara, deyimlere geçti. 1916'da ilerleyen İngilizler kenti ele geçirdi. 1921'de kurulan Irak krallığının başkenti oldu.

Kut-ül Amare: I. Dünya Savaşı'nda Bağdat'ı ele geçirmek için ilerleyen İngiliz kuvvetleri Kut-ül Amare'de 1915 yılı Aralık ayı sonunda Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatıldılar. İngilizlerin çeşitli yarma girişimleri püskürtülünce Kut-ül Amare'de kuşatılan General Townshend komutasındaki İngiliz birlikleri 29 Nisan 1916'da teslim oldular. 13 İngiliz generali, 481 subay ve 13.300 asker 6'ncı Ordu Komutanı Halil Paşa tarafından teslim alındı.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in 24 Mayıs 1918'de gazeteci Rışen Eşref'e kendi resmini taşıyan imzalı kartpostal:

"Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız (sınırsız) muhabbetim değil, bugünün karanlıkları, ahlaksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir..."

Mustafa Kemal'in bu satırları kuşkusuz Gençliğe Hitabesi'nin önsözü gibidir.

Levent Şahverdi Arşivi

9. BÖLÜM

TÜRK SÜNGÜLERİYLE MİSAK-I MİLLİ'Yİ ÇİZEN KOMUTAN

20 Eylül 1917 Muhtırası'ndan yaklaşık bir yıl sonra (tam olarak 11 ay) 22 Ağustos 1918'te İstanbul'dan yeniden 7'nci Ordu komutanı olarak yola çıkan Mustafa Kemal 26 Ağustos 1918'de Halep'e varır.

1 Eylül 1918'deki Nablus'taki 7'nci Ordu Karargâhı'na gelerek bir yıl önce bıraktığı komutayı tekrar eline alır.

7'nci ve 8'inci orduların bağlı olduğu 'Yıldırım Orduları Grubu'nun başında artık Falkenhayn değil, Liman von Sanders (Liman Paşa) vardır. Liman Paşa, Mustafa Kemal'i Çanakkale Cephesi'nden çok iyi tanımaktadır. 19 Şubat 1918 tarihinde Enver Paşa, Falkenhayn'ı görevden alarak yerine Liman von Sanders'i getirmiştir. Liman Paşa 1 Mart 1918'de Nasıra'daki karargâha gelerek komutayı devralmıştır. Liman Paşa Türkiye'deki beş yıllık görevini bu cephede tamamlayacaktır.

Mustafa Kemal, bir yıl sonra, 20 Eylül Muhtırası'nı verdiği yere, aynı göreve, aynı cepheye gönderilmiştir. Üstelik bu geçen bir yıl içinde cepheler çöktükten, ordular dağıldıktan ve artık en küçük bir başarı umudu kalmadıktan sonra...

Mustafa Kemal ikinci kez cepheye giderken yine bölgedeki tüm orduların komutasını istemiş, ancak Enver Paşa yine

Levent Şahverdi Arşivi

bu isteğe kulak tıkamıştır. Hatta bu isteği yine alayla karşılanmıştır.

Enver Paşa, Mustafa Kemal'i her türlü itibarını, dikbaşlılığını, hatta belki titizlikle koruduğu askerlik şerefini bile yerle bir edecek, baştan belli olan ağır bir yenilginin başına yollamaktadır. İstenilen şimdiye kadar temiz kalmış olan Mustafa Kemal isminin de lekelenmesidir.

Ancak Enver Paşa'nın unuttuğu, hesaba katmadığı, belki de hiç anlamadığı Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda sergilediği ve ortaya koyduğu o 'isyan ruhu' ve Türkiye'nin geleceğine dair o farklı 'vizyon'dur...

Mustafa Kemal'in yaşadığı bu süreç bir kader döngüsüdür. O zaman cephede tüm yetkiyi istemiş, verilmemiştir. Şimdi yetki verilmiş, ancak elde savaşacak ordu kalmamıştır.

Mustafa Kemal, ilerleyen çok üstün İngiliz kuvvetleri ve bölgede patlayan Arap isyanının kan ve ateşi içinde elde kalan son kuvvetleri, Alman komutanın aymazlığına rağmen, bin bir badireden kurtarıp, nehirler geçip, dağlar aşarak, Halep'in kuzeyine bugünkü Anadolu sınırına getirmeyi başaracaktır.

Daha sonra, Milli Mücadele yıllarında söylediği gibi Türkiye'nin Suriye ve Irak'taki o son 'misak-ı milli sınırı', Mustafa Kemal'in yönettiği 'Türk süngülerinin gücü ve direnişi ile çizilmiştir'. Mustafa Kemal o cephedeki son görevinde İngilizlere direnerek Anadolu'ya sokmamıştır.

Üstelik Suriye'deki bu son cephedeki son savaşta, daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal'in yanında yer alacak dört değerli komutan vardır: Albay İsmet, Ali Fuat Paşa, Albay Fahrettin Altay ve Refet paşalar. Mustafa Kemal son cephedeki bu silah arkadaşları ile Milli Mücadele'de kader birliği yapacaktır. Bu son cephede, kurmaylık sezgisi ile imhadan kurtardığı 7'inci Ordu'nun çekirdeği 20'nci Kolordu ise ileride Milli Mücadele'nin çekirdek askeri gücü olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in Ağzından Suriye Cephesi'nde Durum

Mustafa Kemal 1 Eylül 1918 tarihinde yeniden Suriye Cephesi'nde Nablus karargâhındadır. Yeniden 7'nci Ordu komutanıdır. 20 Eylül Muhtırası'nın altına 7'nci Ordu komutanı imzasını attıktan ve istifa ettikten bir yıl sonra aynı yere aynı noktaya dönmüştür.

Mustafa Kemal döndüğü bu noktayı 1926'da gazetecilere şu sözlerle anlatmıştır:

"Nablus karargâhında ikinci defa 7'nci Ordu Kumandanı'yım. İlk işim çok üzücü ve yorucu seyahatlerle cepheyi dolaşmak ve vaziyeti incelemek oldu. Bu teftiş neticesinde kanaatim şu idi ki, her şey bitmiştir. Yakın felakete engel olmak için köklü önlemler almak zordu.

Düşününüz ki; yüzlerce kilometre uzunluğunda bir cephe üzerinde üç ordu vardı. İsimleri ordu; zayıf, dağınık bir takım kuvvetler... Daha İstanbul'dan hareketten evvel düşündüğüm şey bu şekilden çıkmak ve hakikate dahil olmaktı. Yani bütün bu kuvvetler yoğun bir kütle, ufacık da olsa, kıymetli bir kütle halinde tek bir ordu teşkil etmeliydi ve mademki ben buraya memur ediliyordum; kendime güvenerek daha evvel İstanbul'dan hareketimden evvel bildirdim ki; bu kuvvet benim emrime verilmelidir. Bu yoldaki tekliflerim istihzaya maruz kaldı."

Mustafa Kemal 11 Eylül 1918 tarihinde İstanbul'daki doktoru Rasim Ferit'e (Talay) yazdığı mektupta cephedeki durumu şu sözlerle anlatır:

"Nablus'a geldim. Suriye'yi baştanbaşa bir daha 'etüde' ettim, muharebe hatlarını baştan başa gezdim... Suriye umumiyetle şayan-ı merhamet bir hale gelmiştir. Vali yok, kumandan yok, İngiliz propagandası çok, İngiliz teşkilat-ı hafiyesi (gizli örgütü) her tarafta hal-i faaliyette, ahali hükümetten müteneffir (nefret ediyor), bir an evvel İngilizlerin vüruduna munta-

Levent Şahverdi Arşivi

zır (gelmesini bekliyor). Düşman kıtaatça vesaitçe kuvvetli, biz onun karşısında pamuk ipliği..."

Bir Esirin Sözlerinden İngilizlerin Saldıracağını Anlıyor

Mustafa Kemal Karlsbad'da tamamen iyileşmemiştir. İstanbul'dan acil çağrı üzerine erken dönmüştür. İstanbul'dan çıkalı on beş gün olmamıştır. Cepheleri teftiş sırasında tekrar rahatsızlanmıştır. Yatağında yatmaktadır.

Kurmay başkanı her zamanki gibi günlük raporları okur. Bir İngiliz esirin ifadeleri, deneyimli komutan Mustafa Kemal'in dikkatini çeker. İngilizlerin bir veya iki gün sonra ciddi bir saldırı başlatacaklarına kanaat getirir.

Yataktan kalkar, giyinir. Kumandan odasına gider. Bütün kurmayları çağırır. Bir savaş emri yazdırır. 'Düşman 19 Eylül 1918 günü genel taarruz yapacaktır' der. Buna karşı alınacak önlemleri sıralar.

Bu emri o sırada bölgede Yıldırım Orduları Grup komutanı olan Liman von Sanders'e de yollar.

Liman Paşa, böyle bir İngiliz saldırısı beklememektedir. Bu emre güler. Ancak 'önlemden zarar gelmez' diyerek sesini çıkarmaz.

Mustafa Kemal o gece kolordu komutanları İsmet Bey ve Ali Fuad Paşa'yı telefona çağırır. Verdiğim emirlere göre tedbirler alındı mı? diye sorar. 'Emriniz yapılmıştır' cevabını verirler.

Daha telefon konuşması bitmeden düşman saldırısı ve topçu ateşi başlar. Bütün gece savaşılır. Mustafa Kemal'in ordusunun sağ cenahındaki 8'inci Ordu yarılır ve esir düşer.

Boş kalan bu cepheden geçen İngiliz süvarileri Liman von Sanders'in karargâhını basarlar. Liman Paşa son anda kıl payı kaçar. Bazı subaylar gece kıyafeti ile yatakta basılırlar.

Ordusu dağılan ve esir düşen 8'inci Ordu komutanı Cevat

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa (Çobanlı) Liman von Sanders tarafından İstanbul'a yollanır. Cevat Paşa, Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Anadolu'ya giderken, genelkurmay başkanlığını Fevzi Paşa'dan (Çakmak) devralan komutandır. O gün devir teslim sırasında Mustafa Kemal Genelkurmay'da Fevzi ve Cevat paşaların ikisi ile birlikte görüşür. İkisinden de kendisine destek sözü alır. Mustafa Kemal, Cevat Paşa'dan Konya güneyinde bulunan 20'nci Kolordu'yu derhal Ankara'ya yollamasını ister. Cevat Paşa bu ricayı derhal yerine getirir.

Mustafa Kemal Ordusunu Kurtarıyor

20 Eylül 1917 Muhtırası'ndan tam bir yıl sonra 19 Eylül 1918 gecesi Mustafa Kemal saldırıya geçen üstün İngiliz kuvvetlerine karşı ordusunu kurtarma çabasındadır.

21 Eylül 1918'de askerlerini Şeria Nehri doğusuna geçirerek, daha güvenli bir noktaya taşır.

22 Eylül'de Padişah Vahdettin, ordusunu kurtaran Mustafa Kemal'e 'fahri yaverlik' nişanı verecektir. Artık padişah yaveridir. Bu unvan Suriye Cephesi'nde o sırada işe yaramasa da, daha sonra padişah tarafından Anadolu'ya gönderilmesinde ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasında ona yardımcı olacaktır.

Orduyu Şam'a Getiriyor

Mustafa Kemal, nehirlerden geçerek, çöllerden aşarak, ordusunu 29 Eylül 1918'de Şam'a kadar getirmeyi başarır. 7'inci Ordu kayıp vermeden yedi bin mevcutla Şam'a gelir. Şam'da garip bir hal vardır. Mustafa Kemal Harbiye'den çıktıktan sonra ilk sürgün ve görev yeri olan Şam'ı iyi tanır. Bu yüzden durumu hemen anlar. Şehir Türk ordusuna karşı bir isyan hazırlığındadır.

Liman Paşa Şam'dan ayrılmış daha kuzeye gitmiştir. Mustafa Kemal onun bıraktığı talimata uyarak, emrindeki 7'inci Or-

Levent Şahverdi Arşivi

du'yu Şam'da Kolordu komutanı İsmet Bey'in emrine vererek, Şam'daki 4'üncü Ordu komutanı Mersinli Cemal Paşa'ya teslim eder. Kendisi Liman Paşa'nın talimatı üzerine dağınık kuvvetleri toplamak üzere Rayak'a geçer.

Rayak'ta Liman Paşa ile görüşür. Kâğıt üstünde Alman Asya kolu karargâhı buradadır. Ancak Asya kolunun emrinde hiçbir asker ve kuvvet kalmamıştır. Liman Paşa Baalbek'teki karargâhına döner.

Mustafa Kemal Paşa Rayak istasyonunu yaktırır ve yerli ahalinin açtığı ateş arasında ertesi gün Baalbek'e gelir. Bu arada Şam'da ordusunu teslim ettiği komutanın da Şam'ı boşaltarak daha kuzeye gittiğini öğrenir.

Mustafa Kemal 'Delice' Bir Karar Verip Tüm Kuvvetleri Kuzeye Çeker

Bu aşamada Mustafa Kemal 30 Eylül 1918'de daha sonra kendisinin 'delice' dediği bir karar verir. Şam'da bulunan bütün kuvvetlerin Ali Fuat Paşa komutasında kuzeye hareket etmesi emrini verir.

Liman Paşa kendi komutasında olan kuvvetlere dönük, Mustafa Kemal'in yetkisini aşan müdahalesi ve böyle genel bir geri çekilme emri vermesi karşısında 'Bu adam kimdir ve ne yapmaktadır?' diyerek tepki gösterir.

Mustafa Kemal, Liman Paşa'yı Humus'taki karargâhında bulur. Çok sakin bir şekilde askeri gereklilik olarak bundan başka karar verilemeyeceğini anlatır.

Liman Paşa deneyimli, Mustafa Kemal'i tanıyan ve takdir eden bir askerdir. Çanakkale Cephesi'nde birlikte savaşmışlar ve Liman Paşa Anafartalar'da tüm yetkiyi ona vermiştir.

Liman Paşa sonunda 'Karar budur. Fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem, bunu ancak memleketin sahipleri verebilir' der.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal 'O halde bu karar uygulanacaktır' cevabını verir.

Mustafa Kemal ile Kâzım Paşa'nın Üç Tarihi Buluşması

Liman von Sanders bu kararın bir de kendi kurmay başkanı olan Kâzım Paşa ile konuşulmasını ister. Kâzım Paşa (İnanç-Diyarbakırlı Kâzım Paşa) hastadır ve yataktadır. Liman Paşa ve Mustafa Kemal beraberce yanına giderler. Kâzım Paşa derhal Mustafa Kemal ile hemfikir olur.

Kâzım Paşa'nın, Mustafa Kemal ile askerlik yaşamının çakıştığı üç kritik nokta ve kavşak vardır.

Birincisi Çanakkale'dir. Almanya'da eğitim görmüş olan ve çok iyi Almanca bilen Kâzım Paşa o sırada yine Liman von Sanders'in kurmay başkanı ve tercümanıdır. Mustafa Kemal'in Anafartalar'da tüm cephenin yetkisini istediği tarihi telefon konuşmasını Mustafa Kemal işte bu Kâzım Paşa ile yapar. Kâzım Paşa'nın, 'Çok gelmez mi?' sorusuna Mustafa Kemal 'Az gelir' yanıtını verecektir.

İkincisi, bu Suriye Cephesi'ndedir. Kâzım Paşa, Mustafa Kemal'in genel geri çekilme kararını hemen anlayıp onaylar.

Üçüncü karşılaşmaları ise 1919 yılında İstanbul'da Genelkurmay'da olacaktır. Kâzım Paşa o sırada Genelkurmay'da görevlidir. Mustafa Kemal Doğu'ya gönderilince 3'üncü Ordu Müfettişliği gibi bir makamı bulup, Mustafa Kemal'in istediği gibi geniş yetkilerle donatan Kâzım Paşa'dır. Hatta Mustafa Kemal, yetkilere bazı eklemeler yapınca şaka yollu 'Paşam bizi torbaya sokmuyorsun değil mi?' diye sorar. Mustafa Kemal onu 'Sonra bunu hatırlarız' diye yanıtlayacaktır. Kâzım Paşa, Mustafa Kemal'in Samsun görevinin ve Kurtuluş Savaşı'na giden yolun kapılarını açan 'gizli komutan'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Bütün Kuvvetleri Halep'te Topluyor

4 Ekim 1918'de Mustafa Kemal topladığı son kuvvetler ile birlikte Halep'e gelir. Halep'te bölge halkı Osmanlı'ya karşı isyan halindedir. Halep'in kuzeyinde bir savunma hattı oluşturan Mustafa Kemal, İngilizlerin ve Arapların başlattığı saldırıyı 25 Ekim'de püskürtür, onları Anadolu'ya sokmaz. Bu arada Halep'te 'şehir savaşı' verir ve kenti ele geçirmeyi hedefleyen ayaklanmayı bastırır.

Mustafa Kemal Milli Mücadele sırasında Türkiye'nin güney sınır hattının (misak-ı millinin), yönettiği bu son savaşlar sırasında 'Türk süngüleri ile çizildiğini' söyleyecektir.

Mustafa Kemal'den Vahdettin'e: Beni Harbiye Nazırı Yapın!

Bu arada İstanbul'da önemli gelişmeler olur. Talat Paşa 8 Ekim 1918'de sadrazamlıktan istifa eder. Ancak bu açıklanmaz. Görevlendirilen Tevfik Paşa kabine kurmakta zorlanmaktadır.

Mustafa Kemal bu durumda, 11 Ekim 1918'de padişah yaveri arkadaşı Naci Paşa aracılığı ile Vahdettin'e bir mesaj yollar.

Mustafa Kemal, Ahmet İzzet Paşa'nın sadrazam yapılmasını, Fethi, Tahsin, Rauf, Canbolat, Azmi Şeyhülislam Hayri ve kendisinin kabineye alınmasını önerir. İstediği görev Harbiye Nazırlığı'dır.

13 Ekim'de Talat Paşa kabinesi resmen istifa eder. 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa sadrazam olur. Mustafa Kemal'in önerdiği Fethi, Rauf gibi isimler kabineye girer. Ancak Mustafa Kemal kabineye alınmaz, Harbiye Nazırı yapılmaz. Ahmet İzzet Paşa bu makamı da kendisi üstlenir.

Mustafa Kemal bu kez Ahmet İzzet'e telgraf göndererek tekrar Harbiye Nazırlığı'nı ister. Ahmet İzzet Paşa ona 'Barış zamanı bakarız' gibi ilgisiz ve Mustafa Kemal'i kızdıran bir yanıt ve-

Levent Şahverdi Arşivi

rir. Mustafa Kemal asıl bu zor zamanda memleketi bu badireden çıkarmak istemektedir. Bunu vurgulayan Mustafa Kemal 'Yoksa barış zamanı o işi herkes yapabilir' diyerek İzzet Paşa'nın anlayışsızlığını yüzüne vurur.

Zaten bir ay sonra Ahmet İzzet Paşa kabinesi de düşecek, İzzet Paşa Mustafa Kemal'i acilen İstanbul'a yardıma çağıracaktır. Mustafa Kemal İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa'ya aralarında o zaman yaşanan bu telgraf diyalogunu hatırlatır. İzzet Paşa mahcup 'Aldandım' der.

'Orduların muharebe kudretinden mahrum ve müdafaadan aciz bir halde olduğunu' belirten Mustafa Kemal, müttefiklerden ayrı acilen bir barış istemektedir. 'Yoksa memleketin tümüyle elden çıkması' tehlikesi olduğunu vurgular.

Mustafa Kemal: Ben Görevde Olsaydım İtilaf Askeri İstanbul'a Çıkamazdı

1918 yılı Ekim ayında Mustafa Kemal'in ısrarlı başvurularına rağmen, Saray'da Padişah Vahdettin ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa onu 'Harbiye Nazırı' (savaş bakanı) yapmazlar. Daha sonra Mustafa Kemal'in, Tevfik Paşa hükümetini mecliste güvenoyu vermeyerek düşürme ve tekrar kurulacak Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olma planı ve girişimleri de sonuçsuz kalır.

Mustafa Kemal o dönemde harbiye nazırlığını neden bu kadar çok istemiştir ve eğer olsaydı ne yapabilecektir? Mustafa Kemal bunu bir gazeteciye anlatır.

Mustafa Kemal iki yıl sonra 1920 yılı Nisan ayı başında Ankara'ya gelen gazeteci Yunus Nadi'ye, o dönemde İstanbul'da meclisteki girişimiyle yeni bir hükümet kurma ve o hükümette Harbiye Nazırı olma isteğini ve çabasını şu sözlerle anlatacaktır:

"Pera Palasta görüştüğümüz zamanı düşün. O zaman hükümette ben bulunsaydım, muhakkak memleketin sürüklen-

Levent Şahverdi Arşivi

diği bu muhataranın önüne daha orada iken geçerdim. Ahmet İzzet Paşa teşkil edeceği kabinede bana Harbiye Nezareti'ni versin diye Adana'dan telgraf çektim. Kendisi bunu mansıp (makam) hırsı ile tefsir etmiş (yorumlamış). Halbuki ben adamlarımızı biliyordum. Orada memlekete yapılacak hizmeti en büyük selahiyetle (yetkiyle), ancak ben yapabilirdim. Eğer ben o kabinede bulunsaydım işi daha İstanbul'un eşiğinde iken hallederdim. Elbette karaya İtilaf askerleri çıkarmamak için kat'i tedbirler alırdım. Ne olacaksa orada olurdu ve emin olabilirsin Nadi Bey ki, karaya İtilaf askeri dahi pekâlâ çıkmayabilirdi.

Eğer ben o kabinede bulunsaydım hükümet Padişah'ın keyif ve iradesiyle ve yaptıkları gibi defolup gitmezdi. İcap ederse tahtını Padişah'ın başına geçirirdim, fakat hükümet yerinde kalırdı: Budalalar!.. Bu kadar kritik bir zamanda hiçbir milletin talihi şunun keyfine, bunun zaafına oyuncak olabilir miydi?.. Hiç bırakır mıydım ki, o işler öyle olsun!..."

O tarihte Mustafa Kemal Harbiye Nazırı yapılmaz. Ancak Saray onun 'acilen barış yapılmazsa memleket elden gidiyor' uyarısını belli ki ciddiye alır. İngiltere ile barış antlaşması için Osmanlı devleti adına Rauf Bey başkanlığında bir heyet Mondros'a yollanır.

Mondros 'Teslimiyet Antlaşması' 30 Ekim 1918'de İmzalanıyor

İngilizler ile barış antlaşması nihayet 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzalanır. Osmanlı devletini temsilen Donanma Bakanı Rauf Bey (Orbay) Mondros Antlaşması'nı imzalar. Mondros, Mustafa Kemal'in derhal itiraz edeceği çok ağır teslimiyet şartları içermektedir.

Antlaşma, Osmanlı ordularının, jandarma-güvenlik gücü

Levent Şahverdi Arşivi

hariç dağıtılmasını öngörür. İngilizler 'tehlikeli' gördükleri her yeri denetim altına alabileceklerdir. İngilizlerin ülkeyi işgaline kapı açılmaktadır. İngilizler kısa süre sonra, Rauf Bey'e verilen sözlü taahhütleri de tutmayarak başkent İstanbul dahil her yeri işgale başlayacaklardır.

Mondros Antlaşması ile birlikte, Alman komutanlar Osmanlı ordusunda tüm görevlerini bırakırlar. Suriye'deki Yıldırım Orduları Kumandanlığı'na da Liman von Sanders yerine Mustafa Kemal Paşa getirilir.

31 Ekim 1918 günü Mustafa Kemal derhal Adana'daki karargâha giderek, Liman von Sanders'ten komutayı teslim alır. Savaş boyunca yolları çakışmış olan bu iki eski asker arasında devir teslim sırasında duygusal sahneler yaşanır.

Liman Paşa 'Bu genel felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Tek tesellim kumandayı size teslim etmek. Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben sizin misafirinizim' der. Birlikte son bir kahve içerler. Liman Paşa, Alman komutanlar arasında Mustafa Kemal'in liyakatini takdir eden ona sorumluluk veren ve Enver Paşa'ya karşı koruyan tek komutandır. Enver Paşa ile hiçbir zaman anlaşamamış ve sürekli çatışmıştır.

Liman Paşa İngilizler tarafından bir süre Malta'da esir tutulur. Sonra Almanya'ya döner, emekli olur. 1927'de *Türkiye'de 5 Yıl* başlıklı anılarını yazar. 1929'da vefat eder. Mezarının üzerinde halen 'Gelibolu Kahramanı' yazmaktadır.

Mustafa Kemal'in Saray ile 'Telgraf Savaşı'

Mustafa Kemal'in Yıldırım Orduları Komutanlığı'nı üstlendiği 31 Ekim 1918 ile Yıldırım Orduları'nın Saray tarafından lağvedildiği 7 Kasım 1918 tarihleri arasındaki bir hafta boyunca, Mustafa Kemal ile Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ve Saray arasında gerçek anlamı ile 'telgraf savaşları' yaşanır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal bu telgraflarda, 20 Eylül Muhtırası'nda Almanlara karşı takındığı milliyetçi ve anti-emperyalist tavrı bu kez İngilizlere karşı aynen sürdürür.

Daha önce Almanlara tümüyle teslim olan ve onların emrine giren Enver Paşa'ya ve sadrazam Talat Paşa'ya isyan ettiği gibi, şimdi de İngilizlere tamamen boyun eğen ve onların her dediklerini yapmaya çalışan Ahmet İzzet Paşa ve Padişah Vahdettin'e isyan eder.

Mustafa Kemal, Saray ve sadrazamı sürekli uyararak İngilizlere bu kadar taviz verilmemesini ister. Yoksa tüm ülkeyi işgal edip, sonunda kabineyi bile belirleyecek noktaya gelecekleri ni öne sürer.

Bu uyarılara kulak tıkayan Saray ve sadrazam ise, Mustafa Kemal'e sürekli İngilizleri kızdırmamasını, direnmemesini, aksi halde bu kesin yenilgi nedeniyle ülkenin başını daha büyük belaya sokacağını iddia ederler.

Mustafa Kemal 1926'da gazetecilere o sırada karşılıklı çekilen telgrafları belge olarak verirken şunları söyler:

"O belgeler, benim bu dakika söyleyeceklerimden çok kuvvetlidir. Bu belgeleri okuduğunuz zaman göreceksiniz ki, ben yapılan ateşkes antlaşmasının sakatlığını gördüm. Bu sakat noktaları düzeltmek gerektiğine inanarak, ilgili makamlara söyledim. Bu ateşkes antlaşması uygulanırsa, memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz kalacağı kanaatini belirttim. Düşmanların her dediğine başüstüne demenin, bütün Türkiye'ye bu işgalcilerin hakim olmasına neden olacağı konusunda şüphe edilmemesi gerektiğini ve bir gün Osmanlı kabinesinin düşmanlar tarafından tayin edileceğini anlattım. Bunun için hiç de kehanete lüzum yoktu. Kendilerini zayıf ve aciz gören insanlar, nispeten kuvvetli ve azimkâr insanlardan merhamet diledikleri zaman, mutlaka kendilerine acındıracaklarına inanmak için bilmem ne his ve sıfatta olmalıdırlar?"

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal bu ağır sözleri o zamanın sadrazamı, padişahı ve Saray çevresi için söylemektedir.

Telgraflarda 20 Eylül Muhtırası Üslubu

Dikkat çeken nokta Mustafa Kemal'in bu bir hafta içinde sadrazama çektiği tüm telgraflarda 20 Eylül 1917 Muhtırası'ndaki üslubu kullanmasıdır. Bu cesur, pervasız ve gerçek durumu tüm çıplaklığı ile çekinmeden 'takır takır' dile getiren Mustafa Kemal üslubudur. 20 Eylül Muhtırası'nda ülkenin Almanların elinde sömürge haline gelmesine isyan eden Mustafa Kemal aynı milli hassasiyeti şimdi İngilizlere karşı göstermekte ve şöyle yazmaktadır:

"Acz ve zaafımızın derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de belirlemek gerektiği kanaatini muhafaza ederim. Yoksa Almanlarla müttefiken sonuna kadar devam etmek halinde, büsbütün bozguna uğramaya nazaran; İngilizlerin kendi gayretleriyle elde edeceği neticeyi onlara bizim yardımımızla bahşetmek, tarihte Osmanlılık için ve bilhassa mevcut hükümetimiz için pek kara bir sahife meydana getirir.

Bilhassa yüksek şahsiyetinizce yakınan malûm bulunmuştur ki âcizleri her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım doğru olduğuna kani bulunduğum ve gerekenlere söylemeyi ve ulaştırmayı memleketin selâmeti gereği kabul ettiğim görüşlerime tâbi olmaktan nefsimi menetmeğe kadir değilim."

Mustafa Kemal'in bu son sözleri onu 20 Eylül Muhtırası'nı yazmaya götüren duygu fırtınasını yansıtmaktadır. 'Gerçekleri her şart altında korkmadan söyleme tutkusu' içinde volkan gibi patlamaktadır. Memleketin selameti için içinde kabaran isyan her sözcükle dışarı taşmaktadır. Mustafa Kemal Adana'da o günlerde Saray ve sadrazamla 20 Eylül Muhtırası'ndaki aynı isyan ruhuyla yazışmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlere Ateş Açacağını Söyleyince Saray Panikliyor

Mustafa Kemal İskenderun'a çıkacak İngilizlere ateş açacağını söyleyince, sadrazam telaşlanır. Bunun üzerine Mustafa Kemal sert şekilde uyarılır, 7 Kasım'da ordusu dağıtılır ve İstanbul'a çağırılır.

Mustafa Kemal bu 'telgraf savaşı' sırasında 6 Kasım 1918'de şu tarihi cümleyi de yazar:

"İngilizlerin aldatıcı davranışlarını, teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade haklı gösterecek ve buna karşılık iyilik göstermeyi de kapsayacak emirleri uygulamaya fıtratım (yaradılışım) müsait olmadığından..."

Bu sözlerden sonra 'daha çok suçlanmamak için yerine bir başkasının gönderilmesini' ister.

Mustafa Kemal 'Fıtratıma uyanı yapacağım, bu teslimiyet şartlarını kabul etmiyorum' diyerek Saray'a, sadrazama ve İngilizlere rest çekmiştir. Mustafa Kemal bir yıl sonra yabancı egemenliğine ve onlara boyun eğen mevcut iktidara yeniden başkaldırmaktadır.

Bu arada 1-2 Kasım 1918 gecesi Talat-Enver-Cemal ve bir grup İTC'li İstanbul'u terk ederek kaçarlar. Kaçışın faturası Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya ve kabinedeki Fethi, Rauf gibi eski İttihatçılara kesilir.

Padişah Vahdettin 11 Kasım 1918'de Ahmet İzzet Paşa yerine Tevfik Paşa'yı sadrazam olarak atar. İzzet Paşa 10 Kasım'da Mustafa Kemal'i acilen İstanbul'a çağırır.

Mustafa Kemal Anadolu Direnişine Karar Veriyor

Mustafa Kemal'in 13 Kasım 1918'de İstanbul'a dönmeden önce Adana'da geçirdiği ve Saray'la 'telgraf savaşları' verdiği o bir hafta aslında Anadolu'da yeni bir direniş başlatma kararı

Levent Şahverdi Arşivi

verdiği günlerdir. Bunun en önemli tanıkları o sırada yanında bulunan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve sonradan Milli Mücadele'de en önemli komutanlardan birisi olacak Albay Fahrettin'dir (Altay).

Mustafa Kemal her ikisine de birliklerini ve ellerindeki tüm silah ve mühimmatı Anadolu'ya nakletme görevi verir. Gösterdiği hedef Konya-Ankara hattıdır. Başlatacağı direnişin merkezini bile askeri gereklere göre belirlemiştir. Bu merkez, işgal güçlerinden en uzak nokta olan Anadolu'nun ortasıdır.

Mustafa Kemal'in 7'nci Ordusu'nun en önemli vurucu gücü olan Ali Fuat Paşa komutasındaki ünlü 20'nci Kolordu, onun tarafından Ankara'ya nakledilecek ve Milli Mücadele'nin merkezdeki en önemli gücü olacaktır. Fahrettin Paşa da Konya'yı tutacaktır.

Mustafa Kemal Adana'dan hareket ederken daha sonra Antep direnişinin öncülerinden olan Cenani Bey ile karşılaşır. Ona 'Örgütlenin milli bir kuvvet meydana getirin, kendiniz savunun. Ben istediğiniz silahı veririm' der. Gerçekten silahları yollar. Antep direnişi bu silahlarla yapılır. O daha İstanbul'a gitmeden ve altı ay sonra Samsun'a çıkmadan önce Milli Mücadele'yi başlatmıştır.

Mustafa Kemal, mütarekeden sonra Halep'te Ali Fuat Paşa'ya da şunları söyler:

"Padişah artık kendi tahtını düşünecektir. Bundan sonra millet artık kendi haklarını kendi savunacaktır. Bizim ve ordunun ona yardım etmemiz, yol göstermemiz lazımdır."

Bu, kafasında Milli Mücadele stratejisini çoktan belirlediğini de göstermektedir. Millete dayanan milli direniş anlayışının ilk işaretlerini daha önce 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda da vermiştir. Muhtırada 'Harbin uzaması, Allah korusun, yeni kayıplara ve felâketlere sebep olsa da elimizde ve gerimizde kalacak bölgeleri

Levent Şahverdi Arşivi

ve halkını herhalde dayanmaz ve çürük bir kitle halinde bulmamalıyız' cümlesini yazmıştır.

Bu sözler onun ileride Türk milletinin 'elde ve geride kalacak' kitlesi ile bir direniş imkânını düşündüğü için, o kitlenin çürük bir hale getirilmemesi için o zamanda verdiği kavganın açık bir kanıtıdır.

Mustafa Kemal İstanbul'da: 'Geldikleri Gibi Giderler!'

Mustafa Kemal'in cepheden dönüp İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 günü galip İtilaf devletleri donanmasının İstanbul Boğazı'na girdiği ve işgal ettiği o 'kara gün'dür. Mustafa Kemal'in üç yıl önce, 80 bin şehit verilmesi pahasına Çanakkale'de durdurduğu bu düşman gemilerine bakarak sadece 'Geldikleri gibi giderler' demesi nasıl bir kararlılığın, nasıl bir isyan ruhunun yansımasıdır?

Bunu, tüm dünya ve Türk milleti, onun bundan sonra yanıp yıkılmış bir ülkede, perişan düşmüş bir milleti ayağa kaldırarak dört yıl boyunca vereceği Kurtuluş Savaşı'nda görecektir.

Ama o bu sözleri söylerken Milli Mücadele'nin ilkelerini, planını ve örgütlenmesini kafasında çoktan şekillendirmeye başlamıştır. Bu hedefe yönelirken, yenilgi kabul etmeyen genç bir kurmayın, savaş ateşlerinde sınanmış kararlılığı ile hareket etmektedir. İsyan ruhu ortaya atılmak için çırpınmaktadır.

İşgal İstanbulu'na Sığmayan İsyan Ruhu

Mustafa Kemal 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelince önce Ahmet İzzet Paşa'yı tekrar sadrazamlığa getirip, kendisi de Harbiye Bakanlığı'nı üstlenmek için Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu almamasını sağlamaya çalışır. Kendisine söz veren milletvekilleri aksi yönde oy kullanıp Tevfik Paşa güvenoyu alın-

Levent Şahverdi Arşivi

ca, bu oynak ve kaypak siyaset ortamından bir şey çıkmayacağını anlar. Daha sonra zaten Padişah Vahdettin 21 Aralık 1918'de meclisi lağveder.

Mustafa Kemal yakın çevresine 'İstanbul'a gelmekle hata ettim, Anadolu'da kalmam lazımdı' diyecektir. Daha sonra Anadolu'ya geçmenin çarelerini aramaya başlar. Şişli'de tuttuğu evde yakın arkadaşları ile sürekli bu konuyu konuşur. Çeşitli planlar ve yollar üzerine kafa yorarlar.

Mustafa Kemal o günlerdeki 'İşgal İstanbulu'nu şu sözlerle anlatır:

"İstanbul sokakları İtilaf devletlerinin süngülü askerleri ile dolmuştu. Boğaziçi toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla lacivert sularını göstermeyecek kadar örtülüydü. Herkes ancak çok zorunlu ihtiyaçları için evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı. Bütün tedbirlere rağmen yine bin türlü feci saldırı sahneleri eksik olmuyordu. Koskoca İstanbul'un yüzbinlerce halkı, sesleri kısılmış bir halde idi.

İstanbul ufuklarında yalnız düşman hakaretleri, düşman bayrak ve süngüleri yükseliyordu.

Şaşılacak şeydi. Artık bir mendil gibi ayak altında çiğnenen bu çevrede hâlâ bir saltanat, bir hükümet, bir varlık olduğunu zannedenler vardı."

Mustafa Kemal böyle anlattığı İstanbul'dan artık umudunu kesmiş, Anadolu'ya geçmenin çare ve fırsatlarını aramaktadır.

Mustafa Kemal Yine İstanbul'dan Uzaklaştırılıyor: 19 Mayıs 1919

Sonunda bu fırsat gelir onu bulur. Bunun nedeni İngilizler ve Saray çevrelerince yine 'asi ve tehlikeli' bulunan Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmesidir. 20 Eylül Muhtırası sonrası yaşadığı onu 'İstanbul'dan uzaklaştırma' gayretleri yine devreye girecektir.

Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta kısaca değindiği ve kendisini 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkartan bu görevlendirmeyi 1926'da gazetecilere şöyle anlatmıştır:

"Vahideddin kabinelerinde benim için iki zıt fikir olduğunu yukarıda söylemiştim: Biri beni lehlerine kazanmaya çalışanlar, diğeri hiçbir suretle güvenilmemem gerektiğini iddia edenler! Aylarca münakaşalardan sonra hangi fikir kazanmış bilir misiniz? 'Mustafa Kemal'e güvenilemez!

Mustafa Kemal, İstanbul'da birtakım olumsuz telkinler, belki hazırlıklar yapıyor. 'Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lazımdır. Mustafa Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli!' Nihayet bu karar üzerinde mutabık kalmışlar. Bunu işiten yakın arkadaşlarım beni tebrik ettiler."

Mustafa Kemal, İngilizlerin isteği üzerine Saray ve Genelkurmay tarafından, Karadeniz'de Rum çetelere karşı baş gösteren milli tepkiyi bastırmak ve bu bölgede direnen Türk çetelerini dağıtmak için bu göreve yollanmıştır.

Sadrazam Damat Ferit ve Padişah Vahdettin onu bu görevle Anadolu'ya gönderirken, kuşkusuz İstanbul'dan uzak tutmayı da hedeflemişlerdir. Ayrıca bu göreve seçilmesinde Padişah Vahdettin'in, Mustafa Kemal'in İttihatçı Talat ve Enver'e ve onların politikalarına karşı olduğunu Almanya seyahati nedeniyle yakından bilmesi de rol oynamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal o sırada padişahın 'fahri yaveri'dir. Bu padişahın ona hâlâ güven duymasını gerektirir.

20 Eylül Muhtırası'nın yol açtığı Almanya seyahati, dolaylı olarak Mustafa Kemal'in Samsun'a giden yolunun önünü de açmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da kaldığı son 6 ay içinde birçok kez Padişah Vahdettin'le görüşen Mustafa Kemal, Samsun'a hareket etmeden bir gün önce, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yıldız Sarayı'na giderek Padişah Vahdettin'le son kez görüşür. Yaşamları boyunca bir daha görüşmezler. Ama Milli Mücadele başladıktan bir süre sonra Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal için idam fermanı çıkaracaktır.

Vahdettin ile Mustafa Kemal'in Son Görüşmesi

Bu son görüşme sahnesini Mustafa Kemal şöyle anlatır:

"Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdettin'le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağına dirseğini dayamış olduğu bir masa, üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için başımız sağa sola çevirmek yeterliydi. Vahdettin, unutamayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

'Paşa, paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir. (Elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti.) Tarihe geçmiştir.' (O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum). 'Bunları unutun' dedi. 'Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden önemli olabilir; paşa paşa, devleti kurtarabilirsin!"

Şöyle devam eder Mustafa Kemal:

"Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahdettin ki, ecnebi hükümetlerin yüzüncü derece aletleri ile temas arayarak devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu. Bütün yaptıklarından pişman mıydı? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahminle başka bahislere girişmeyi tehlikeli buldum.

Levent Şahverdi Arşivi

Kendisine basit cevaplar verdim: 'Hakkımdaki teveccüh ve itimada arz-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz.'

Söylerken kafamdaki bulmacayı da halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığında, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, eğilimlerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim?

Memleketi kurtarmak lazımdır. İstersem bunu yapabilirmişim! Nasıl? Hemen hüküm veririm:

Vahdettin demek istiyordu ki, hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek dayanak noktamız, İstanbul'a hakim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri tutuklarsam Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

'Merak buyurmayın efendimiz! Nokta-i nazar-ı şahanenizi anladım. İrade-i seniyeniz olursa hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım!

'Muvaffak ol!' Hitab-ı şahanesine mazhar olduktan sonra huzurundan çıktım."

Kafes Açılmış, Önünde Geniş Bir Alem

Mustafa Kemal, Anadolu'da üstlendiği ordu müfettişliği göreviyle İstanbul'da Harbiye Nezareti'nden çıktığı anı ve içindeki duyguları şu sözlerle anlatmıştır:

"Ne âlâ şey... Talih bana öyle müsait şartlar hazırlamış ki, kendimi onların kucağında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Nezaretten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırdığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmağa hazırlanan bir kuş gibi idim."

Levent Şahverdi Arşivi

Artık 'İşgal İstanbul'undan kurtulacaktır. İçindeki 'isyan ruhu' nihayet özgürce kanat çırpacağı mavi bir gökyüzüne kavuşmuştur.

Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal için millete dayanarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatacağı ve sonunda yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracağı fırtınalı beş yılın ilk günüdür. 'Nutuk' '1919 senesinin 19 Mayıs günü Samsun'a çıktım' diyen o veciz cümleyle başlar. Gerisi Türk milletinin diriliş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihidir.

Biz bu kitapta yalnızca Mustafa Kemal'in maceralarla dolu yaşamında, onun 20 Eylül 1917 Muhtırası çerçevesinde Eylül 1917 ve Eylül 1918 arasında geçen bir yılını derledik. 20 Eylül 1917 isyan muhtırasının öncesini ve sonrasını ele aldık. Mustafa Kemal'in bu muhtıradan sonra yaklaşık bir yıl 'asi ve işsiz bir general' olarak gezindiği döneme, daha yakından ışık tutmaya çalıştık.

Mustafa Kemal'in yaşamı ve Yeni Türkiye'yi yaratışının öyküsü bu kitabın sayfalarına sığmayacak kadar geniş, derin ve zengindir. Başka öykülerin anlatılmasını gerektirir.

Bu çalışma, Mustafa Kemal'in her dönemde her kuşaktan insana ilham veren 'İsyan Ruhu'na, 20 Eylül Muhtırası'nın 100. yıldönümünde bir saygı duruşudur.

Levent Şahverdi Arşivi

10. BÖLÜM

20 EYLÜL MUHTIRASI'NIN ANALİZİ

Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası'nı ve bu tarihten sonraki bir yılını mercek altına aldığımız bu kitabın son bölümünde, muhtıranın Mustafa Kemal'in yaşamında, bakışında ve duruşundaki yerini, 100 yıl sonra daha derinlemesine ele almak istiyoruz.

Çünkü bu muhtıra Atatürk'ün, daha 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya çıkmadan önce, onu dönemin Osmanlı devletini yöneten diğer devlet yetkililerinden, İTC'li liderlerden farkını, vizyonunu ve geleceğe dönük siyasi yaklaşımlarını ortaya koyuyor. Bu nedenle Mustafa Kemal'in 1919 öncesi imzasını attığı bu tek ve eşsiz belgenin 100 yıllık bir perspektifle bize öğrettiği 'Atatürk gerçekleri'ni madde madde mercek altına alıyoruz.

1- Milli Politika

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nın ortaya koyduğu en önemli fark, rapora yansıyan 'Milli duruş, milli bakış ve milli politika'dır. Mustafa Kemal bu raporda açık bir şekilde, iktidardaki İTC'li Talat-Enver ikilisinden farklı olarak ülkenin Almanların boyunduruğu altına sokulmasına karşı çıkmıştır. Bu çok önemli bir karşı çıkıştır. Çünkü bu muhtıradaki ifadeleri, onun gelecekte vereceği 'Milli Mücadele'nin bütün işaretlerini taşımaktadır.

Levent Şahenk Özsoy
Levent Şahenk Arşivi

Bu toplumsal-askeri rapora, rapordan çok bir 'siyasi muhtıra' karakterini veren, İTC yönetiminin izlediği Almancı politikaya karşı çıkması ve milli bir politikayı savunmasıdır.

Bu o dönem başta Talat ve Enver olmak üzere tüm İTC yönetimi için şok bir çıkıştır. İTC yönetimine hiçbir zaman tam egemen olmayan şekilde Mustafa Kemal tarafından dile getirilen net ve açık bir 'Türk milliyetçiliği' tavrıdır. Ayrıca Mustfa Kemal İTC yönetiminde göremediği 'devlet adamı duruşu'nu bu muhtıra ile onlara göstermeye çalışır.

Bu nedenle İTC yönetimi tarafından Mustafa Kemal 'aşırı' ve 'tehlikeli' bulunmaktadır. Ancak İTC içinde Mustafa Kemal'e hak verenler ve sempati duyanlar da vardır. Mustafa Kemal, uzayan savaşın üçüncü yılında Almanlara karşı çıkan toplumsal akımın sözcülüğünü de yapmaktadır.

Muhtıra bu açıdan İTC yönetimini, askeri kadro ve orduyu da aşan, daha geniş bir toplumsal kesime, doğrudan kamuoyuna hitap etmektedir. Gazetelerde yayınlanmak üzere hazırlanmış açık bir mektup gibidir. Mustafa Kemal'in ifadelerinde bu açıkça görülmektedir. Ancak o dönemde bunu basacak cesarette herhangi bir gazete yoktur.

Mustafa Kemal, istifa edip İstanbul'a geldikten sonra, Rauf Bey'in anılarında anlattığına göre bu siyasi muhtırayı yakın dostlarına bizzat okumuş ve yönetime eleştirilerini sıralamıştır. Mustafa Kemal bu metni bir 'siyasi bildirge, siyasal platform' olarak yazmış ve kullanmıştır. Bu İTC yönetimine açık bir siyasi karşı çıkıştır. Konu askerliğin ötesinde siyasettir.

Burada dikkati çeken bir nokta daha vardır. Mustafa Kemal bu raporu ve sonrasında istifasını gazetecilere anlatırken şu ifadeyi kullanmıştır: "Fakat bu istifanın yüksek makamlara ve belki de bütün millete anlatmak istediğim hakiki manasını gözden kaçırmak (istiyorlardı)."

Mustafa Kemal burada 'Belki de bütün millete anlatmak is-

Levent Şahverdi Arşivi

tediğim' sözleriyle, raporu daha genel bir kitleye, kamuoyuna, millete gerçekleri anlatmak istercesine yazdığını da kendi ağzından doğrulamıştır.

Türk Milliyetçiliği'nin Doğuşu

Bu muhtıradaki siyaset, Mustafa Kemal'i dönemin Türkiye'de ve dünyadaki tüm liderlerden ayıran 'Türk milliyetçiliği siyaseti'dir. Mustafa Kemal'e kişiliğini, önemini veren ve çok uluslu Osmanlı devleti enkazından bir Türk ulus-devleti yaratmasını sağlayan onun bu 'milliyetçi' politikasıdır. Mustafa Kemal'in en belirgin siyasi karakteri, siyasi rengi 'milliyetçilik ilkesi'dir. Bu ilke daha sonra onun kurduğu CHP'nin ünlü 6 Ok'unda üçüncü ilke olarak yerini alacaktır. Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçi lik, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik/İnkılapçılık).

Mustafa Kemal 20 Eylül Muhtırası'nda Talat ve Enver'i Almanların Türkiye'de Alman çıkarları için izlediği sömürgeci politikaya (müstemleke) sessiz kalmakla suçlamıştır.

İTC yöneticileri, başta Enver Paşa ve onu destekleyen Talat, I. Dünya Savaşı başında, başka ülkelerden destek göremedikleri için Almanlara yaslanmayı ve onlarla ittifak yapmayı zorunlu görmüşlerdir. Almancı bir siyaset izlemişlerdir.

Almanya'nın ise Osmanlı üzerinden Ortadoğu'ya hakim olma ve İran üzerinden Hindistan'a sıçrama planları vardır. Bağdat Demiryolu bu planın ana projesidir.

Enver ve Talat 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir askeri ittifak imzaladılar. Bu anlaşmayı kabineden gizlediler. Bu anlaşma savaş durumunda Osmanlı ordusu Alman komutanların emrine vermeyi öngörüyordu. Anlaşma imzalanırken Dünya Savaşı Avrupa'da zaten fiilen başlamıştı.

Almanların bastırması ve Enver Paşa'nın gizli emri ile Alman Amiral'i Souchon 31 Ekim 1914'te, Karadeniz'e çıkıp Rus limanlarını bombaladı ve Osmanlı böylece fiilen savaşa girdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu dönemde Türkiye'de sayıları 40 civarında olan Alman Askeri Islah Heyeti subayları bulunuyordu. Bu subayların sayısı daha sonra 4 yıl içinde 800'e kadar yükseldi.

Aynı dönemde Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'na Alman General Bronsart von Schellendorf getirildi. Alman Askeri Islah Heyeti Başkanı Alman General Liman von Sanders Çanakkale Cephesi'nde 5'inci Ordu'nun komutanı oldu. Daha önce yıllarca Osmanlı İmparatorluğu'na askeri danışman olarak çalışmış olan Goltz Paşa da 70 yaşında tekrar Türkiye'ye geldi. Önce 1'inci Ordu sonra Bağdat'ta 6'ncı Ordu Komutanlığı'nı üstlendi. Daha sonra cephede tifüsten öldü.

Alman Mareşal Falkenhayn ise 1917 Mayıs-Temmuz aylarında Türkiye'ye geldi ve Irak-Filistin Cephesi'nde kurulan Yıldırım Orduları Grubu Komutanı oldu.

Görüldüğü gibi Almanya Osmanlı devletini ve ordusunu savaş sırasında tam denetimine almıştı. Zaten Enver Paşa'nın 2 Ağustos 1914'te Almanlarla imzaladığı gizli anlaşmanın bir maddesi, savaş başlarsa Osmanlı ordusu komutasının Alman subaylara verilmesini öngörüyordu.

'Alman Sömürgesi' Olmaya Güçlü İtiraz

Mustafa Kemal 20 Eylül Muhtırası'nda iki kez Almanların Türkiye'yi 'müstemleke' (sömürge) yapmak istediğini vurguluyor. Bu vurgu, Talat ve Enver'e yönelen ağır bir eleştiridir. Çünkü onların bu duruma sessiz kaldığını ve boyun eğdiğini anlatıyor. Mustafa Kemal Almanların sömürgesi olmaya karşı çıkıyor ve isyan ediyor.

Ülke yönetiminde Osmanlı ve Türkler olarak söz hakkını tümüyle Almanlara ve Alman menfaatlerine terk etmeyi kabul etmiyor.

Mustafa Kemal'in bu konuda 20 Eylül Muhtırası'nda kullandığı kritik cümle şudur:

Levent Şahverdi Arşivi

"Elyevm (bugün) içinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak zaruri ise de (zorunluysa da) Almanların bu zaruretten ve imtidad-ı harpten (savaşın uzamasından) istifade ederek bizi müstemleke (sömürge) şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabiini (kaynaklarını) kendi ellerine almak siyasetine muarızım (karşıyım) ve rical-i devletin (devletin ileri gelenleri) bu hususta hiç olmazsa Bulgarlar kadar müstakil (bağımsız) ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm."

Mustafa Kemal bu cümlede Almanların ülkeyi tümüyle ele geçirip sömürge haline getirme siyasetine karşı olduğunu açıkça vurguluyor. Talat ve Enver'e memleket meselesinde hiç değilse Bulgarlar kadar 'bağımsız ve kıskanç' olmalarını öğütlüyor. Bu doğrudan bir eleştiridir.

Bulgar Milliyetçiliği Örnek Alınmalı

Mustafa Kemal bu satırlarda 'Bulgar milliyetçiliğini' örnek verirken, kuşkusuz kendisinin 1913-14 yıllarında Sofya'da 'askeri ataşe' olarak bulunduğu dönemde edindiği diplomatik deneyimi de dile getiriyor. O yıllarda Bulgar milliyetçileri çok ateşli bir şekilde önce Osmanlı'ya, sonra Rusya'ya karşı mücadele ediyorlardı. Sofya'da en yaygın milliyetçi slogan 'Bulgaristan Bulgarlara' sloganıydı. Mustafa Kemal daha sonra bunu milli mücadelede 'Türkiye Türklerindir' şeklinde millileştirecekti.

O sırada İTC yönetiminde görülmeyen, ancak Mustafa Kemal'in fikirlerine ve kalemine kuvvetle yansıyan bu 'Türk milliyetçiliği' daha sonra onu Milli Mücadele'nin liderliğine taşıyacaktır.

Mustafa Kemal her türlü emperyalizme karşı sağlam duran bir milliyetçiydi.

O dönemde 'yerli ve milli' tek lider oydu.

Mustafa Kemal 1917'de Alman emperyalizmine karşı çıkar-

Levent Şahverdi Arşivi

ken, 1918'de Mondros sonrası Anadolu'yu işgale yönelen İngiliz emperyalizmine de karşı çıktı.

İTC'nin Politik Programı Yoktu

İTC yönetiminde ise o sırada böyle güçlü bir siyasal-ideolojik bir 'milli duruş' görülmüyordu. Mustafa Kemal'in 'milli politikası' onlara yabancı ve marjinal geliyordu. İTC'nin başından beri net bir ideolojisi ve programı yoktu. Hürriyet, Anayasa ve Meclis dışında temel bir talepleri de yoktu. Oysa Mustafa Kemal 1907'den beri İTC'nin devrim sonrası için net bir programı olması gerektiğini belirtiyordu. O yıkılmakta olan Osmanlı yerine, 'yeni ve modern bir Türk devleti' kurulmasını istiyordu. Bu o sırada dünyada yeni başlayan 'ulus-devlet' fikrinin öncülüğünü yapan bir görüştü. Türk milliyetçiliği akımının doğuşunu ilan ediyordu.

İşte Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda ortaya koyduğu bu 'Milliyetçi tutum ve Almanlara karşı milli politika' izleme arzusu, onu ilerde Milli Mücadele'nin liderliğine taşıyacak tutumun en kuvvetli işaretidir. 20 Eylül Muhtırası bunun tarihi belgesidir.

Alman Islah Heyeti'ne de Karşıydı

Mustafa Kemal aslında Alman Islahat Heyeti'nin Osmanlı'ya Türk askerini eğitmek ve ıslah etmek için gelmesine de karşıdır. Buna o zaman da karşı çıktığını anılarında belirtmiştir. Böyle bir heyet istemenin adeta 'Gelin bizi adam edin' dercesine aciz ve haysiyetsiz bir tutum olduğunun altını çizmiştir. Bunun sorumlusu olarak da o dönemin devlet adamlarını göstermiştir. Bu devlet adamları en başta Enver ve Talat'tır.

Mustafa Kemal Muhtıra'da Suriye'de cephe komutasının bir 'Müslüman Osmanlı'ya verilmesini isterken o dönemde geçerli ve yaygın terimleri kullanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in Muhtıra'da kullandığı şu satırlar ise adeta Türk milliyetçiliğinin isyanı gibidir:

"Bu halde takviye-i hükümet ve memleket şerefi şöyle dursun memleket kamilen (tümüyle) bizim elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi (sömürgesi) haline girmiş olacaktır ve General Falkenhayn bu maksat için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını istimal etmiş (kullanmış) bulunacaktır."

Mustafa Kemal Muhtıra'da Falkenhayn'ın kendisine 'Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar tarafsızız. Bu yüzden onları kazanabiliriz' deme küstahlığı gösterdiğinin de altını çizmiştir. Falkenhayn'ın her yerde açıkça 'Alman çıkarlarını' savunduğunu anlatmış, buna karşı milli çıkarların savunulmasını istemiştir. Türk kanları hakkındaki son kararın Alman çıkarlarını açıkça savunan böyle bir komutana bırakılamayacağını anlatmaya çalışmıştır. Almanların her dediğine fedakârlıkla 'evet' demenin onları insafa getirmeyip yüz kat fazlasını istemeye yönelteceğini belirtmiştir.

Bütün bu sözlerden, ifadelerden ve üsluptan anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 Muhtırası çok güçlü bir 'milli politika' söylemidir. Yabancı egemenliğine ve Almanlara çok güçlü bir karşı çıkıştır.

İTC yönetimi buna sessiz kalmıştır. Mustafa Kemal İTC içinde beklediği desteği bulamamıştır. Enver bu güçlü siyasi itiraz ve 'milli söylem' üzerine Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzak tutmaya çalışmıştır.

Padişah Vahdettin ve İngilizlerin Mustafa Kemal'i 14 Mayıs 1919'da Anadolu'ya gönderen kararı da onu İstanbul'dan uzaklaştırma çabasıdır. Ancak o bu sürgünü emperyalizme karşı Milli Mücadele'ye dönüştürmeyi başarır.

Mustafa Kemal Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) sonrasında, Sivas'ta 4 ay kadar kalır. Bu süre içinde yürüttüğü telgraf savaş-

Levent Şahverdi Arşivi

ları ile Anadolu'nun İstanbul ile tüm iletişimini keserek Damat Ferit Hükümeti'ni düşürür. Damat Ferit 1 Ekim 1919'da istifa eder. Yeni gelen Ali Rıza Paşa Hükümeti, milli mücadeleye daha ılımlı bakar ve Mustafa Kemal'in rütbelerini geri verir.

İşte bu gelişmeler üzerine, Mustafa Kemal'in 20 Eylül 1917 tarihli 'milli raporu' tam iki yıl sonra 15 Ekim 1919 tarihinde İstanbul gazetelerinde ilk kez yayınlanır. Bu yayın aynı zamanda Sivas'ta Milli Mücadele bayrağını kaldıran Mustafa Kemal'in 'milli çizgisi'ne ciddi bir destektir. Rapor böylece artık kamuoyuna ve Türk milletine malolur.

Rapor, Mustafa Kemal'in iki yıl önce de, iktidardaki en güçlü İttihatçı liderlere karşı ülkenin 'milli menfaatlerini' cesaretle savunduğunu göstermektedir. O dönemde İttihatçı olmadıklarını ispata çalışan Mustafa Kemal ve arkadaşları için güçlü bir siyasi kanıttır. Kuşkusuz bu raporun yayınlanması Sivas'ta Mustafa Kemal'in yürüttüğü Milli Mücadele'ye büyük bir destek olmuştur. Mustafa Kemal'in bu rapor-muhtırası, 1917'de olduğu gibi 1919'da da siyasi bir platform olarak milli davaya hizmet etmiştir.

2- 'Halkçı' Muhalif Söylem

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda öne çıkan ikinci önemli nokta, halkın durumunun gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi ve bu 'feci şartlar'a karşı önlem alınmasının istenmesidir.

Mustafa Kemal bu muhtıra ile aynı zamanda kendisini, halkın ve milletin sözcüsü ve savunucusu konumuna yerleştirmiştir. Bu tavır adeta tek başına bir 'muhalefet partisi' söylemidir. O devirde bunları açıkça söyleyen veya söyleyebilecek herhangi bir muhalif parti, herhangi bir muhalif basın bulunmadığının altını çizmek gerekir. Çünkü İTC diktası her türlü eleştiriyi bastırmakta, tek tük çıkan sesleri susturmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Siyasi Muhalefet Görevini Üstlendi

Mustafa Kemal 20 Eylül Muhtırası'nı iktidar çevreleri ve toplum öncülerine elden dağıtarak bu 'siyasi muhalefet' görevini de üstlenmiştir.

Mustafa Kemal'in muhtırada çizdiği şu tablo, herhangi bir muhalefet partisi veya muhalif bir kalemin anlatabileceğinden çok daha sert ve keskindir. O günkü toplumsal durumu Mustafa Kemal şu satırlarla anlatmaktadır:

"İstisnasız her milletten unsurlarımız son dereceye gelmiştir. Halk ile yönetim arasında bağlar kopmuştur. Evde kalan halk her bakımdan hükümetten uzak durmayı kendi yararına görmektedir. Çünkü evde kalan halk, kadınlardan, zavallılardan ve kaçaklardan ibarettir. Çalışmalarının karşılığı yaşamlarını sürdürmeye bile yetmezken, hükümet ve ordu onlardan açlık ve ölüm pahasına varlarını yoklarını inatçı bir şekilde istemek durumundadır.

Hükümetin zayıflığı genel bir anarşiye sürüklenen hayatı yönetemediği gibi, halkın hakları adına yapılan her şey hakka ve adalete aykırıdır. Yapılan her şeyin halkın nefretini çekmesi alışkanlık haline gelmiştir.

Hükümet yetkililerinin tam bir acizlik içinde olması, polis gücü olmamasından, tüm memurların rüşvet, vurgun ve yolsuzluk yapmasından, adli işlerin doğru biçimde işlememesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden hayatın her alanı her yerde çürümektedir.

Toplumun beslenmesinin, ticaret ve ekonomik yaşamın hızla çöküşe gitmesi bunun en büyük göstergesidir.

Bugün ortaya çıkan para sorunu, halkta ve memurlarda geleceğe güven bırakmamakta, namusluları bile ahlaki ilkelerden uzaklaştırmaktadır.

Bunun sonucu savaş sürerse, en büyük tehlike büyük saltanat binasının (devletin) bir gün içerden birdenbire ve hep birden çökmesidir."

Levent Şahverdi Arşivi

Açık Bir Siyasi Eleştiri

Herhalde 1917 yılında hiçbir muhalefet partisi Osmanlı toplumunun ve halkın durumunu bundan daha çarpıcı ve gerçekçi sözlerle ifade edemezdi.

Ancak bu herhangi bir ordu raporu değil, açık bir siyasi toplumsal eleştiridir. Mustafa Kemal, Muhtıra'da yalnızca yabancı boyunduruğuna, Almanlara karşı çıkmakla kalmamakta, yönetime çok sert bir şekilde 'siyasi muhalefet' yapmaktadır.

Özelikle rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlığı nedeniyle, halk arasında iaşe işlerini elinde bulunduran Enver Paşa'nın Levazım Müdürü Topal İsmail Hakkı Paşa da eleştirilerin hedefindeydi. Muhtıra isim vermese de, rüşvet ve yolsuzluğun tavana vurduğu eleştirisini getirmektedir. Bu kuşkusuz bu işlerden sorumlu Sadrazam Talat Paşa'yı da hedef almaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Muhtıra'da toplumsal güvenin sağlanmasını, rüşvet ve yolsuzluğun önlenmesini hiç değilse 'dayanılabilir bir noktaya' çekilmesini talep etmektedir.

Bunlar askeri değil, millet ve halk adına yapılan siyasi taleplerdir. Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası millet adına millet sözcülüğünü de üstlenmiştir. Milletin ve halkın çıkarlarını merkeze alan bir bakış ve yaklaşım getirmektedir.

Muhtıra'nın 'Nutuk'tan en önemli farkı Mustafa Kemal'in muhalefetteki söylemi olmasıdır. 'Nutuk', Mustafa Kemal iktidardayken ve her şeye hakim durumdayken yaptığı konuşmadır. Siyasi riski yoktur. 20 Eylül Muhtırası baskıcı bir iktidara karşı her türlü tehlikeyi ve sonucu göze alarak yazdığı bir muhalefet metnidir. Baştan aşağıya risktir. Bu nedenle Mustafa Kemal'in yaşamında 'Nutuk'tan daha iddialı bir siyasi belgedir.

Halkçı Politika'nın Başlangıcı

Mustafa Kemal'in bu rapordaki bakış açısı, İTC yönetiminin bütün söz ve vaatlere rağmen esas almadığı 'halkçı, toplumcu'

Levent Şahverdi Arşivi

bir bakış açısıdır. Mustafa Kemal bu temel bakış açısı nedeniyle 1923'te Müdafaa-i Hukuk grubunu dönüştürerek kurduğu yeni partiye 'Halk Partisi' adını verecektir. O karakter ve siyaset itibarıyla halk adamıdır, halkçıdır.

Mustafa Kemal'in 1917'de Muhtıra'ya yansıyan bu temel bakışı daha sonra 1923'te CHP'nin kuruluşunda ve 6 Ok'tan ikincisi olan 'Halkçılık' tanımında yerini alacaktır. Mustafa Kemal Muhtırası'nda 'Halkçılık' okunu daha 1917'de İTC yönetiminin kalbine doğru fırlatmıştır. Bu açık toplumsal ve siyasal eleştiri, raporu 'muhtıra' yapan ikinci önemli özellik olarak tarihe kaydedilmiştir.

3- 'Ordu Çökmüştür' Saptaması

Mustafa Kemal'in bu muhtırada toplumsal çöküşten sonra dile getirdiği en çarpıcı gerçek, buna bağlı olarak ordunun da nasıl çöktüğü ve eridiği gerçeğidir.

'Millet sağlam olmadan ordu sağlam olamaz' gerçeğini bütün yalınlığı ile dile getirmiştir.

Mustafa Kemal 'Ordu çökmüştür' saptamasını 3 yıldır 'Başkumandan Vekili' (padişah vekili), Harbiye Nazırı (savaş bakanı) ve Serdar-ı Ekrem (genelkurmay başkanı) gibi iddialı sıfatlar taşıyan Enver Paşa'ya söylemektedir. Ordunun çöküşünü ve perişan durumunu adeta onun gözüne sokmaktadır.

Mustafa Kemal muhtırada, ordu birliklerinin sayısının, olması gerekenin beşte birine kadar indiğini vurgulamaktadır. İstanbul'dan Halep'e bin kişi ile yollanan taburlardan yarısı zaten yürümeye gücü olmayan döküntülerden ibarettir. Onlar elenince geriye çocuk yaşta delikanlılar ile 45-55 yaş grubu işe yaramaz ihtiyarlar kalmaktadır. Yine biner kişi ile İstanbul'dan çıkan taburların ancak yarısı Halep'e varmaktadır. Yarısı yolda firar etmektedir. Düşmana tek kurşun atmadan eldeki gücü bile tutmak mümkün olmamaktadır. Mustafa Kemal bu çözülü-

Levent Şahverdi Arşivi

şü de, toplumsal duruma bağlayarak 'bunu düzeltmek ordunun elinde değildir' saptamasını yapmaktadır. Sorun toplumsaldır. Sorumlular siyasiler ve devlet adamlarıdır. Yani Talat ve Enver'dir.

Mustafa Kemal tüm bu nedenlerle Enver Paşa'nın Irak'ta Bağdat'ın geri alınması için düşündüğü hayali projelere askeri gerekçelerle karşı çıkar. Elde kalan son güçlerin Filistin (Sina) Cephesi'nde toplanmasını ve onun da kendi komutasına verilmesini ister. Mustafa Kemal daha önce aynı gerekçelerle savunulamayacak durumdaki Medine'nin terk edilmesini de istemiştir. Enver ve Talat paşalar ise o sırada 'politik gerekçelerle' Medine ve Bağdat'ın kurtarılmasını savunmaktaydılar. Rauf Bey anılarında Enver'in 1917 Aralık ayında bunu (politik gerekçeler) kendisine açıkça söylediğini kaydeder. Sonunda olaylar Mustafa Kemal'i haklı çıkardı.

Ayrıca Mustafa Kemal'in ülke dışında tek bir Türk askeri bırakılmaması isteği de, Galiçya Cephesi'ne yaklaşık 135 bin Türk askeri yollamış olan Enver Paşa'ya yönelttiği diğer bir çarpıcı eleştiridir.

Mustafa Kemal Talat ve Enver'e 'Orduyu bitirdiniz, ülke savunulamaz hale geldi' demektedir. Bunu o zaman söyleyecek bir komutanda 'mangal gibi yürek' olması gerekir.

Geride Kalan Bölge ve Halk Kitlesi Çürük Olmamalı

Mustafa Kemal'in muhtıradaki bir ifadesi ise, onun ileride milli bir direniş tasarladığının göstergesidir.

O bu tasarısını raporda 'Memleket sağlam bir hareket üssü olarak kalmalı, savaş uzayıp yeni kayıp ve felaketlere sebep olsa da, elimizde ve gerimizde kalacak bölge ve halkı dayanmaz çürük bir kitle olarak bulmamalıyız' sözleriyle göstermiştir. Savaşın sonunda elinde direnebilecek bir bölge ve halkın kalmasını istemektedir. Ve 1919'da elinde kalan çürük kitleye rağ-

Levent Şahverdi Arşivi

men, milleti, halkı adeta dirilterek kafasında daha 1917'de tasarladığı milli mücadeleyi ve kurtuluş savaşını zafere götürmeyi başarmıştır.

4- Sorumluluk Alma Cesareti

20 Eylül Muhtırası özellikle Mustafa Kemal'in her dönemde ve her cephede sergilediği 'sorumluluktan kaçmama, aksine sorumluluk alma cesaretini' açık bir şekilde ortaya koyan belgedir.

Bu muhtırada tüm Sina-Filistin Cephesi'nin bir Osmanlı-Türk komutan olarak kendisine verilmesini ısrarla istemiştir. Hatta 'ordu eriyecekse, Alman komutanın, yabancıların elinde değil, benim elimde erimelidir' diyerek milliyetçi bir komutanın 'gururlu ve kıskanç' bakışını da sergilemiştir.

Bu muhtıra, Mustafa Kemal'in sorumluluk alma cesaretinin ilk örneği değildir.

O bu tavrının ilk örneğini 1915 Ağustos ayında Çanakkale Cephesi'nde vermiştir. Bölgedeki tüm birliklerin karmakarışık hale geldiği ve dağılmaya yüz tuttuğu bir anda Liman von Sanders'e başvurarak tüm cephe komutasının kendisine verilmesini istemiştir. Liman von Sanders ona bu yetkiyi vermiştir.

Mustafa Kemal Anafartalar'da tüm cephe komutanlığını aldığı gece, not defterine 'Sorumluluk ölümden ağır' yazmıştır. Aldığı sorumluluğun ağırlığını bilmektedir. O Anafartalar Cephesi'nde 11 tümenle 135 bin askeri başarıyla yönetmiş ve İngiliz çıkarmasını durdurmuş genç bir albaydır.

Şimdi Sina Cephesi'nde sorumluluk isterken, Anafartalar'daki bu deneyimini de hatırlatmak zorunda kalmıştır. Ancak o zaman Liman von Sanders'in Mustafa Kemal'e verdiği yetki ve sorumluluğu bu kez Enver Paşa ve Falkenhayn ona vermezler.

Böylece I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda görev alan iki üst düzey Alman komutan (mareşal), iki farklı tutumla Mustafa Kemal'in kaderini ve geleceğini etkilemişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Liyakata önem veren dürüst Prusyalı Mareşal Liman von Sanders, Çanakkale'de onun yeteneklerini takdir ederek tam yetki verip askeri yükselişinin yolunu açmıştır. Alman Mareşal Falkenhayn ise tam tersi, onun önünü tıkayıp istifaya zorlayarak, Mustafa Kemal'in gelecekte onu milli liderliğe taşıyacak isyanına neden olmuştur. Kuşkusuz Mustafa Kemal her iki farklı durumda kendi cesareti ve seçimleri ile kendi yolunu kendi çizmiştir.

Bölgeyi en iyi bilen ve iki yıl yöneten Cemal Paşa *Hatıralar*'ında, Sina Cephesi Mustafa Kemal'e verilseydi Kudüs ve Şam'ın düşmeyeceğini ve barış yapıldığı zaman Osmanlı'nın elinde kalmış olacağını iddia etmiştir. Enver Paşa, 'Mustafa Kemal kompleksi' nedeniyle bu fırsatı kaçırmıştır. Mustafa Kemal ise ordunun anlattığı perişan durumuna rağmen, son güçlerle son çare olarak o cephede sorumluluk istemekten kaçmamıştır. 20 Eylül Muhtırası bunun açık belgesidir.

5- Siyasal Öngörü

Mustafa Kemal 20 Eylül Muhtırası ile üç konuda, İTC yönetiminden farklı olarak kendi vizyonunu ve siyasal öngörülerini ortaya koyar. Çünkü liderlik için gerçekleri tespit etmek yetmez. Bu gerçekler temelinde gelecekte meydana gelecek olay ve gelişmeleri de doğru tahmin etmek gerekir. Bu da öngörü yeteneği ister.

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'nda kaleme aldığı ve İTC yönetimini uyardığı üç siyasal öngörü şunlardır:

Birincisi, Osmanlı devletinin bu toplumsal çürüme ortamında ve uzayan savaş nedeniyle 'birden ve toptan çökme tehlikesi'dir. Mustafa Kemal'in bu öngörüsü bir yıl sonra gerçekleşmiş, 30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması sonrası, Osmanlı devlet yapısı ve ordusu tümüyle çökmüştür. Türk milleti bu çöken yapının altında yoksul, çaresiz ve perişan kalmıştır. Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal'i liderliğinde verdiği 4 yıllık yeni bir kurtuluş savaşı ve olağanüstü fedakârlıklarla yeniden ayağa kalkmıştır. Büyük zorlukları göğüsleyerek yeni bir devlet kurmuş, varlığını dünyaya ispat etmiştir.

İkincisi, Mustafa Kemal'in Almanya'nın yenileceği konusundaki öngörüsüdür. 1917'de Enver Paşa hâlâ Almanya'nın sonunda mutlaka kazanacağına inanırken, 'nihai zafer' hayalleri görürken, Mustafa Kemal Alman mağlubiyetinin gelişini görmüştür. Üstelik bu yenilginin gerekçelerini de İTC yönetimine açıklamıştır. Almanların stratejik olarak 'Geliniz, bizi yeniniz' esasına bağlandıklarını anlatmıştır. Bu nedenle artık Alman galibiyeti söz konusu değildir. Bu tutum ancak savaşı uzatacak, uzayan savaş da Osmanlı'nın toptan çöküşünü getirecektir. Mustafa Kemal bu siyasal öngörüsünü, bir kehanet gibi ortaya atmamış, görünen mantıklı gerekçeleri ile oldukça berrak bir şekilde izah etmiştir.

Üçüncüsü, Mustafa Kemal'in Filistin'de İngilizlerin denetiminde bir Hıristiyan hükümet kurulacağını öngörmesidir. Bu öngörü ilerleyen yıllarda, Filistin'de bir Yahudi devleti olarak İsrail'in kurulması ile gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal böyle bir yabancı devlet ile İngiltere'nin Mısır, Süveyş ve Kızıldeniz'i kontrol altına alacağını ve kendisine hizmet eden bir İslam dünyası yaratacağını da öngörmüştür. İngilizlerin bunu bölgede 'savaşın asıl hedefi' olarak gördüğünü de belirtmiştir.

Ona göre bu gelişmeler Osmanlı devletini İslam dünyasından ve sahip olduğu çok önemli yerlerden koparacak gelişmelerdir. Mustafa Kemal'in bu öngörüleri de gerçekleşmiş ve bölgedeki Müslüman Arap ülkeler İngiltere ve Batı tarafından Osmanlı devletinden koparılmıştır.

Kudüs'ün kaybına yol açan Alman komutan Falkenhayn'ın buradaki tek etkisi, Cemal Paşa'nın tasarladığı Yahudi göçünü engelleyerek, ileride İsrail'in kuruluşuna destek olmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'ndaki bu siyasal öngörüleri, onun bölge ve dünyada yaşanacak muhtemel gelişmeleri, İTC yönetiminden farklı olarak, gerçekçi bir şekilde değerlendirdiğini göstermektedir. Mustafa Kemal, bu raporu ile bir dünya liderinin doğuşunu da müjdelemiştir.

Mustafa Kemal, daha I. Dünya Savaşı'nın başında (Eylül 1914) Sofya'dan yazdığı bir mektupta, Almanların bu savaşı kazanmasının mümkün olmadığını, askeri gerekçelerle anlatmıştır. Şimdi 1917'de Alman mağlubiyetini gerekçeleriyle ilan ederken, savaşı daha çok uzatmadan anlaşma yapma gereğini, açıkça söylemese de işaret etmiştir. Enver ve Talat bunu anlamamazlıktan gelmişlerdir.

6- Gerçekçilik

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası'na yer veren tüm kitaplarda altı çizilen en önemli noktalardan biri 'gerçekçilik'tir. Rapor toplumda ve ordudaki tüm gerçekleri çıplak bir şekilde dile getirmiştir. Gerçekleri gizleme, örtme, kapatma, çarpıtma veya süsleme, abartma yoktur. Gerçek neyse o durum açık bir dille yazılmıştır.

Gerçekçilik Mustafa Kemal'in yaşamına yön veren en önemli ilkelerin başında gelir. O gerek toplumsal, gerek askeri, gerek politik konularda daima önce 'gerçek durum tespiti' yapmış ve daima bu gerçekler ışığında hareket etmiştir. Bu Mustafa Kemal'in ilk gençlik yıllarından itibaren edindiği 'kurmay bakışı'dır. Kurmay, savaş durumunu, güçleri, kendi tarafını ve düşmanın gücünü, değişen pozisyonları sürekli izlemek, buna göre ihtimal hesapları ile savaş planları, taktikleri geliştirmek zorundadır.

Mustafa Kemal bu gerçekçi tavrını, kullandığı çok hoş bir deyimle 'Hakikate dahil olmak' sözcükleriyle tanımlamıştır. Gittiği son cephede 'Hakikate dahil olarak' elinde etkili bir as-

Levent Şahverdi Arşivi

keri kuvvet yaratmak isteyen Mustafa Kemal, her alanda gerçeğin içinde olmak istemiştir. Yalan ve hayalden nefret etmektedir. Kendisine sunulan askeri raporlarda gerçekçi tespitlere çok önem verdiğini, buna aykırı hayalci veya uydurma şeyler yazanlara öfke ve tepkisini yaverleri anlatmışlardır. Enver hayalci, Mustafa Kemal gerçekçidir.

20 Eylül Raporu, Mustafa Kemal'in gerçekçi, realist yaklaşımının en parlak örneklerinden biridir. Ancak her dönemde ve her durumda gerçeği saptamak ve belirlemek yetmez. Bir de bu gerçeği söylemek gerekir. Bu ise başka bir yetenek ister.

7- Medeni Cesaret

Gerçeği söyleme cesareti, tüm toplumlarda 'medeni cesaret' sözcüğü ile tanımlanır. Bu toplum içindeki durumuna bakmadan gerçeği dile getirme cesaretini ifade eden bir sözcüktür. 'Medeni' yani uygar kavramı, insanların her şart altında düşüncesini söylemesini sağlayan uygar bir ortam ve uygar bir topluma işaret eder. Eğer toplum henüz o aşamada değilse bile, gerçeği söyleyen kişi, insan olarak olması gereken bir uygarlığın gereğini yapmaktadır. Medeni cesaret budur.

'Medeni cesaret' genel olarak övülse de, medeni cesaret gösteren ve gerçeği söyleyen kişiler, amirleri, şefleri ve yöneticileri tarafından pek sevilmezler. Çünkü o ortamdaki veya şartlardaki bazı kötü, yanlış ve olumsuz durumları, kararları eleştirmek zorunda kalırlar. Bu nedenle işten atılma, kovulma gibi sonuçlarla karşılaşabilirler.

20 Eylül Muhtırası'na ilişkin çeşitli değerlendirmelerde Mustafa Kemal'in bu raporu yazarak gösterdiği 'medeni cesaret' vurgulanmıştır. Mustafa Kemal bu raporla 'medeni cesaret' göstermekle kalmamış, mesleğini ve yaşamını bile tehlikeye atacak boyutta risk almıştır. Ancak o her şart altında gerçeği söylemekten kaçınan bir insan, bir asker değildir. Makam ve mevki uğru-

Levent Şahverdi

na susup oturanlardan değildir. Kişisel çıkar uğruna gerçeği örtbas edenlerden değildir.

Hatta vatan ve milletin geleceği söz konusu ise, aile ve çoluk çocuk kaygısı nedeniyle bile susmamak gerektiğini, bu bahaneleri öne sürerek onunla birlikte istifadan kaçan Cemal Paşa'nın yüzüne karşı söylemiştir.

Gerçeği her şart altında söylemek, kısaca medeni cesaret onun başlıca karakteridir.

30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması sonrası sadrazamla yaptığı 'telgraf savaşları' sırasında Mustafa Kemal kendi tutumu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

"Bilhassa yüksek şahsiyetinizce yakınan malûm bulunmuştur ki âcizleri her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım, doğru olduğuna kani bulunduğum ve gerekenlere söylemeyi ve ulaştırmayı memleketin selâmeti gereği kabul ettiğim görüşlerime tâbi olmaktan nefsimi menetmeğe kadir değilim."

Mustafa Kemal bu satırlarla, daha önce Doğu Cephesi'nde komutası altında çalıştığı ve o sırada sadrazam olan Ahmet İzzet Paşa'ya kendisi ile daha önce yaptığı 'gerçekçi' konuşmaları ve 20 Eylül Muhtırası'nı hatırlatmaktadır. Mustafa Kemal her şart altında kanaatlerini ve gerekenleri söyleme konusunda ısrarlıdır. Bu sözleriyle adeta kendisinin her hal ve vaziyette sergilediği 'medeni cesareti'nin tarifini yapmaktadır.

8- İsyan Ruhu

Mustafa Kemal'in 20 Eylül Muhtırası, sıradan bir 'medeni cesaret'in ötesinde ciddi bir 'isyan ruhu'nun da göstergesidir.

O, kimseye körü körüne biat ve itaat etmeyen güçlü bir başkaldırı karakterine sahiptir. Baskı gördüğü, haksızlığa uğradığı zaman 'isyan etmektedir'. Bu isyanı yaşamının çeşitli dönemlerinde sergilediği davranışlarla göstermiştir. Haksızlıklara, kötülüklere, yalana, vatan ve millet çıkarına aykırı işlere isyan

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in karakterinin, huyunun ayrılmaz bir parçası olmuştur. 'Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir' demesi boş bir söz değildir.

Muhtıranın her satırında bu isyan, bu feryat sezilmekte, işitilmektedir. Enver ve Talat'ı korkutan da bu isyan olmuştur. Muhtıra sonrası istifa edip geldiği İstanbul'da onu askeri darbe kumpasına karıştırmak isteyenler de, onun bu isyanı ve öfkesini kullanmak, yönlendirmek istemişlerdir. Ancak Mustafa Kemal bu oyuna gelmemiş, bu kumpası boşa çıkarmıştır.

İsyan ve Sürgünle Dolu Bir Yaşam

Mustafa Kemal'in yaşamı kendisini dışlayan ve baskı altına almak isteyen yöneticilere karşı isyanlarla, istifalarla ve bunun sonucu sürgünlerle doludur.

Denebilir ki, o her başarıya isyan ve sürgünle ulaşmıştır. Bunun birkaç örneği şöyle sıralanabilir:

1908 Meşrutiyet sonrası İTC yönetimi onu, Trablus'a 'müfettiş' olarak yollamıştır. Bu tehlikeli, ölüm riski içeren ve dönülmesi zor bir sürgün göreviydi. O bu sürgünden yüzünün akıyla döndü.

1910-11'de önce Rumeli'de çeşitli birliklere sürüldü, sonra İstanbul'a sürülüp, kurmay heyetinde masasız-telefonsuz ve işlevsiz bırakıldı. O bu yüzden Trablus'a, Derne'ye savaşmaya gitti.

1913'te Enver ile kavga sonucu, arkadaşı Fethi ile birlikte ordudan istifa etti. Sadrazam Mahmut Paşa işe müdahale ederek onu vazgeçirdi. Bunun sonucu olarak İTC yönetimi, Fethi ile beraber Mustafa Kemal'i Sofya'ya sürgüne yolladı.

Savaş başlayınca Mustafa Kemal dönüp Çanakkale'de görev aldı. Daha sonra Doğu Cephesi de bir tür sürgündü. Bu arada Medine'ye, mutlak mağlubiyete yollamak istediler, gitmedi. Sina Cephesi'nde Falkenhayn'ın emrine vermek istediler. 20

Levent Şahverdi Arşivi

Eylül raporunu yazarak isyan ve istifa etti. Bunun üzerine önce Almanya gezisine gönderip İstanbul'dan 'uzaklaştırdılar'. Bu gezi onun geleceğin padişahı ile kişisel olarak tanışmasına ve İTC yönetimine karşı tepkisini dile getirmesine fırsat yarattı. 19 Mayıs görevlendirmesinde İTC'li olmadığının padişah tarafından bilinmesi de rol oynadı. Yoksa İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülecekti.

İTC yönetimi onu İstanbul'a dönüşünde bu kez tedavi bahanesiyle yine 'uzaklaştırıp' Viyana ve Karlsbad'a gönderdi. Bu da sağlık gerekçeli sürgündü.

Tedaviden dönünce Enver Paşa bu kez onun burnunu sürtmek için; isyan edip, muhtıra yazıp geldiği yere, yine Suriye Cephesi'ne geri gönderdi. Bu da onu İstanbul'dan uzaklaştırmak ve kendi yerine geçmesini önlemek için alınmış bir önlemdi. Yine bir sürgündü.

Mustafa Kemal son olarak, kendi deyimi ile Saray tarafından 'onu Anadolu dağlarında çürütmek için' son kez sürüldü. Ama o bu 'son sürgün' görevinde 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Anadolu dağlarında Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. O isyan ruhuyla sürgünlerden bir zafer, çökmüş bir ülkeden yepyeni bir yurt, Türkiye Cumhuriyeti'ni yarattı.

9- Devirler Arası Çizgi

20 Eylül 1917 Muhtırası değerlendirmesinin son maddesinde Mustafa Kemal'in bu konuda söylediği çok güzel bir değerlendirmeye yer veriyoruz.

Mustafa Kemal 1926'da gazetecilerle yaptığı söyleşide, Kâzım Paşa (İnanç) ile Suriye Cephesi'nde yatakta konuştuğu sahneyi anlatırken Çanakkale'yi de hatırlatır. Çanakkale'de cephedeki tüm askeri birliklerin kendisine bağlanması konusunda onunla arasında geçen 'Az mı gelir, çok mu?' şeklindeki tarihi telefon konuşmasını da anarak şunları söyler:

Levent Şahverdi Arşivi

"Az mı gelir, çok mu gelir? Bu kararı vermek için aradan bunca facialar ve telafisi mümkün olmayan zararlarla dolu dört sene geçmesini mi beklemek gerekirdi? Takdir olunan bu imiş... O gün benim dediğim, hakikat teslim olunsa daha iyi olurdu; dört senelik felaket derslerinin sebep olduğu uyanma hissinin baskısı altında, bugün bana grup kuvvetlerinin teslim olunmasında mı fazla fayda vardı, bunlar tartışmaya değer.

'Esasen Devirlerin Bir Çizgisi Olması Gerekir'

Osmanlı devleti mukadder felakete maruz kalıp darmadağın olduktan ve her şey çamurlar içine battıktan sonra dahi yapılan bu işlerde olumlu hiçbir mana ve maksat yoktu.

Esasen devirlerin bir ara çizgisi olması gerektir.

Şimdi çok memnunum ki beni geçmiş safhaların birbirini izlemesi üzerinde bulunmaktan engellemişlerdir. Hakikaten insan yaşadığı, bulunduğu ve çalıştığı çevre içinde o dönemi sevk ve idare edenlerle hemhal ve bir kanaatte olursa, aynı çevre ve o dönemin adamı olmaktan çıkamaz. Bana bu felaketten uzak kalmak için ellerinden geleni yapanlara teşekkür etmeyi vazife sayarım. Onların bu hareketlerini bilinçli olarak yapmadıklarını zikretmek şartıyla..."

Mustafa Kemal 20 Eylül Muhtırası ile o dönemi sevk ve idare edenlerle hemhal ve aynı kanaatte olmaktan kesinlikle kopmuştur. O dönemin adamlarına başkaldırmış ve o çevreden çıkmıştır. Bu nedenle yarının adamı olmuştur. Daha ilk stajında Şam'da rüşvet alan Osmanlı subaylarını görünce, arkadaşı Lütfi Müfit'e (Özdeş) 'Bugünün adamı mı olacaksın, yarının adamı mı?' diye sormuştu. Yarının adamı olmak isteyen rüşvet alamazdı. Almayacaktı. Mustafa Kemal kafasında kendisini daima 'Yarının adamı' olarak görmüştü.

20 Eylül Muhtırası işte Mustafa Kemal'in kafasında ki o 'ya-

Levent Şahverdi Arşivi

rının adamı'nın isyanı ve muhtırasıydı. Bu belgeyle Mustafa Kemal, kendi deyimi ile 'devirler arasına bir çizgi çekmiştir'.

Dönemin hatalı ve sorumlu İTC yönetimi ile birlikte olmamış, onları sert şekilde eleştirerek her türlü bağını kopartmıştır. Almanların yönetimindeki İTC ile kendi arasına net bir ayrım koymuştur. İTC yönetimine karşı aldığı bu net tavır, onu 19 Mayıs görevine ve geleceğe taşımıştır.

Osmanlı'nın ve İTC yönetiminin çamurlara batmış, mana ve maksadı olmayan devrini kapatmış, milli ve yeni Türk devletine giden devrin kapısına aralamıştır.

20 Eylül Muhtırası, Yeni Türkiye'nin kurulacağı Mustafa Kemal devrinin başlangıcıdır.

10- Liderlik Bildirgesi

Analizde tek tek ele aldığımız tüm maddeler ışığında 20 Eylül 1917 Muhtırası'nın Mustafa Kemal açısından en önemli sonucunu net bir şekilde belirtmek gerekir:

Bu muhtıra, Mustafa Kemal'in liderlik bildirgesidir.

O dönemde Osmanlı devletini ve siyasi iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) en tepesindeki iki lidere, Talat ve Enver'e doğrudan verilmiş bu siyasi/askeri rapor, raporu çok aşan tonu ve talepleriyle açık bir muhtıradır. Bildirge Mustafa Kemal'in ülke yönetimindeki liderlik iddiasını açıkça ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal'in muhtırası 5 yıldır (1913-1917) ülkede yönetimi fiilen elinde tutan İTC'li siyasi klik'e rest çekme anlamını taşır. Talat-Enver ikilisine Mustafa Kemal bu muhtıra ile açıkça 'Ülkeyi batırdınız, halkı, milleti, orduyu perişan ettiniz, çökerttiniz, memleketi Alman sömürgesi haline getirdiniz' demektedir. Bu ağır hataları işleyen kişilerin çekilmesi veya değiştirilmesi gerekir.

Mustafa Kemal bu bildiriyi İTC'nin önde gelen tüm yöneti-

Levent Şahverdi Arşivi

cilerine elden dağıtarak, adeta örgüt içi bir başkaldırı, ayaklanma çağrısı yapmıştır. Mustafa Kemal'in bu bildiriyi İTC yönetimine dağıtmasının anlamı ve hedefi açıktır. O başından beri Alman çıkarlarını kollayan ve milli menfaatleri göz ardı eden Enver Paşa'nın 'başkumandanlık vekili' (padişah vekili) ve 'harbiye nazırlığı' (savaş bakanlığı) görevlerinden alınmasını istemektedir. Mustafa Kemal'in bildiriyi İTC içinde dağıtmasının anlamı, İTC'nin önde gelen isimlerini bir yönetim değişikliğine zorlamak amacını taşımaktadır.

Mevcut yönetimle (Talat-Enver), özellikle ordunun başındaki Alman yanlısı isimle (Enver) ülkenin kesinlikle felakete ve devletin çöküşe gittiğini düşünen ve bunu bildirisinde açıkça yazan Mustafa Kemal, o sırada ülkede iktidarı elinde tutan tek siyasi örgüt konumundaki İTC'nin tabanını ve lider kadrosunu uyarmış ve harekete geçirmeye çalışmıştır.

Talat ve Enver, Mustafa Kemal'in bu bildirisindeki açık meydan okumayı ve liderlik iddiasını anlamışlardır. Bu siyasi bir çıkıştır. Mevcut liderliğin hatalarını ve yetersizliğini gözler önüne seren siyasi bir meydan okumadır. Bildirge 'Beceremediniz, çekilin, işi ehline bırakın' anlamı taşımaktadır. Bu açık siyasi çıkış ve liderlik iddiası nedeniyle Talat ve Enver, Mustafa Kemal'in bu 'isyankâr' ve askeri açıdan 'kabul edilemez disiplinsiz tavrı'na karşı sessiz kalmışlardır. Onu Divan-ı Harbe vermemişler, yargılama ve hesap sorma yoluna gitmemişler, gidememişlerdir. Çünkü böyle bir adım hukuki sonuçların çok ötesinde İTC içinde bir siyasi hesaplaşmayı ve liderlik tartışmasını da beraberinde getirirdi.

Mustafa Kemal'in yaveri Salih Bozok'un anlattığına göre, Enver Paşa bu bildirge nedeniyle daha sonra Mustafa Kemal'e 'Yerimde gözün varsa, geç sen otur' demiştir. Mustafa Kemal ise bu yüzleşmede Enver'e 'Orada gözüm yok, olsaydı çoktan otururdum, benim emellerim daha büyüktür' gibi çok iddialı bir cevap vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu diyalog Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasında yaşanmış tarihi bir liderlik tartışmasıdır.

Mustafa Kemal sonraki yıllarda o günkü iddialı sözlerinin gereğini yerine getirmiştir. Devleti ve ülkeyi Almanlara teslim ederek çökerten Enver Paşa, ülkeyi enkaz halinde bırakıp kaçarken, Mustafa Kemal enkaz altındaki Türk milletini derleyip toparlayarak Kurtuluş Savaşı'nın liderliğini yapmıştır. Daha sonra cumhuriyeti ilan ederek Yeni Türkiye'yi kurmuştur. Liderliğini tarih önünde kanıtlamıştır.

Mustafa Kemal gelecekte ortaya çıkacak böyle uzun soluklu ve cesur liderliğinin ilk işaretini işte bu 20 Eylül 1917 Muhtırası ile vermiştir. Çünkü o sırada lider konumundaki Talat ve Enver'in siyasi ve askeri liderlikteki başarısızlıklarını tek tek sayarak adeta gözlerinin içine sokmuş ve yüzlerine haykırarak açıkça eleştirmiştir.

O dönemde Mustafa Kemal dışında başka hiçbir siyasi veya askeri kişi, mevcut İTC yönetimine karşı böyle bir çıkış yapmayı göze alamamıştır. Çünkü böyle bir karşı çıkış, İTC'de mevcut liderliğin sorgulanmasını ve hesap sorulmasını beraber getirmekteydi. Bu nedenle mevcut yönetimin hışmını çekecek ve cezalandırılmaya yol açacak bir hareketti. Ya da açık bir liderlik kavgasına yol açardı. Mustafa Kemal bu siyasi bildirge ile işte bu açık liderlik kavgasına girmiştir. Bu bildirge nedeniyle yaklaşık bir yıl işsiz, işlevsiz ve görevsiz kalmıştır. Verilen görevleri de kabul etmemiştir. İTC liderliği ile onların hatalarının sorumluluğunu paylaşmaktan kaçınmıştır.

İşte Mustafa Kemal'i 1919'da Milli Mücadele liderliğine taşıyan onun 20 Eylül 1917'deki bu karşı çıkışı ve uzlaşmaz tavrı olmuştur. 1918 yılı Kasım ayında Talat-Enver-Cemal ve diğer bazı İTC yöneticileri ülkeyi terk edip kaçarken, ülkenin kaderi gerçek liderlik iddiasındaki Mustafa Kemal'e ve onun etrafında birleşen arkadaşlarına kalmıştır. Mustafa Kemal kendi li-

Levent Şahverdi Arşivi

derliğinde, 20 Eylül 1917 Muhtırası'nda sıraladığı hataları yapmaktan kaçınarak, ülkeyi ve milleti sağlam bir temele oturtmuştur. Muhtıra'da anlattığı perişan şartlar içindeki bir toplumdan yepyeni ve dipdiri bir millet ve devlet çıkarması, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni kurması Mustafa Kemal'i tarih sahnesinde dünya liderliğine taşımıştır. 20 Eylül 1917 Muhtırası onun daha sonra tarih önünde kanıtlanmış bu büyük liderliğinin tüm gizli kodlarını içinde taşımaktadır. Bu nedenle Mustafa Kemal'in 'liderlik bildirgesi'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

EKLER

Levent Şahverdi Arşivi

20 EYLÜL RAPORU MUHTIRASI ÖZGÜN METİN

Halep 20 Eylül 1333-1917

1- Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa Hazretleri'ne
2- Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretleri'ne

ZATA MAHSUS (şifreli tel) (kişiye özel şifreli)
Vaziyet-i umumiye (genel durum) *hakkındaki mütalaat-ı acizanemi* (acizane görüşlerimi) *berveçh-i ati arz ediyorum* (aşağıda olduğu gibi sunuyorum):
Memleketin mukadderat-ı umumiyesini (genel kaderinden) *idarede mesul ve methaldar* (sorumlu ve pay sahibi olan) *zat-ı devletlerinin ifadatımı* (açıklamalarımı) *hiçbir bedbinliğe* (kötümserliğe) *ve telaşa hamletmeyerek* (yormayarak) *kamil-i itidal* (soğukkanlılıkla) *ve ciddiyetle telakki edeceklerine* (karşılayacaklarına olan) *itimadım, mülahazatımı ihata edebildiğim en vasi mikyasta* (düşüncelerimi kavrayabildiğim en geniş ölçekte) *tasvire saik* (sebep) *olmuştur.*
1- Ahval-i umumiye-i memleket (memleketin genel durumu) *her şeyden evvel nazar-ı dikkati caliptir.*
Harp, her milletten olan anasırımızı bilaistisna (istisnasız her milletten unsurlarımızı) *son dereceye getirmiştir. Ahali ile idare arasındaki revabıt* (bağlar) *sarsılmıştır. Evlerinde kalan ahali her nokta-i nazardan* (bakımdan) *hükümetten uzak kalmaktan menfaattar bir hale gelmiştir. Çünkü kalan ahali ya kadınlardan, ya acizlerden veya firarilerden ibaret olup, mahsulatı, say ve amelle-*

Levent Şahverdi Arşivi

ri (emeklerinin ürünleri, gayret ve iş güçleri) *kendi idame-i hayatlarına* (yaşamlarını sürdürmek) *için kafi değil iken hükümat-ı mülkiye* (devlet yöneticileri) *ve askeriye onlardan açlık ve ölüm mukabilinde* (karşılığında) *mameleklerini* (varını yoğunu) *ahz ve talepte daha ziyade musır* (istemek ve almakta ısrarcı) *ve muannit* (inatçı) *olmek mecburiyetindedir.*

Diğer taraftan hükümat-ı mülkiyenin acz-i tamamı (devlet yöneticilerinin tam bir acizlik içinde olması), *umumi bir anarşiye sürüklenen hayat-ı umumiyeyi* (genel yaşantıyı) *idareye mani olup hukuk-ı ahali namına ne mutavasser* (halkın hakları için ne tasarlanmış) *ise kaffesini adl ve hakka mugayir* (hepsi adalet ve hukuka aykırı) *ve binaenaleyh* (dolayısıyla) *ahalinin tezyid-i nefretini müeddi bir şekilde* (halkın nefretini arttıracak şekilde) *halletmek itiyad-ı zaruresindedir* (zorunda kalmıştır).

Hükümat-ı mülkiyenin acz-i tamamı (devlet yöneticilerinin tam bir acz içinde olması), *bir kuvve-i zabıtanın fikdan-ı mutlakından* (bir polis gücünün noksanlığından) *ve derd-i ihtiyaç ile alelumum memurine tari olan* (ihtiyaç yüzünden tüm memurların yöneldiği) *irtikap* (rüşvet) *ve ihtikar* (vurgun) *ve sui-istimalattan* (kötüye kullanmadan) *ve memurinin keyfiyeten* (memurların nitelik olarak) *düşkün bir hale gelmesinden ve umur-ı adliyenin* (adli işlerin) *suret-i mutlakada* (doğru biçimde) *işlenmemekte olmasından ileri gelmektedir.*

Bu esbap (nedenler), *hayat-ı umumiyeyi her köşede ve her beldede esasından çürütmektedir.*

İaşe-i umumiyenin (genel iaşenin) *ve umur-ı ticariye ve iktisadiyenin* (ticaret ve iktisadi işlerinin) *müthiş bir süratle inhitata* (inişe geçmeye) *başlaması alaim-i asliyedendir* (bunun başlıca göstergelerindendir).

Bugün bir para meselesi hasıl olmuştur ki, bu dert ne ahalide (halkta), *ne memurinde* (devlet memurlarında) *bir emniyet-i ati* (gelecek güvencesi) *bırakmamakta ve erbab-ı namusu* (namus-

Levent Şahverdi Arşivi

luları) *alaik-i mukaddeseden* (kutsal ilişkilerden) *tecerrüde sevk ve icbar etmektedir* (uzaklaşmaya yöneltmekte ve zorlamaktadır).

Binaenaleyh harp devam ettiği halde (savaş sürerse) *karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her taraftan çürüyen bina-ı muazzam-ı saltanatın* (muazzam saltanat binasının) *bir gün dahilen* (içeriden) *birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir.*

2- Vaziyet-i umumiyeyi askeriye (genel askeri vaziyet), *harbin yakın bir atide hitamına* (yakın bir gelecekte sona ereceğine) *işaret vermemektedir.*

Müttefiklerimizin darabat-ı askeriye ile (askeri darbelerle) *düşmanlarımızı mecbur-ı sulh edecekleri* (barışa zorlamaları), *artık mevzubahis* (söz konusu) *olmayıp Almanlar münhasıran idare-i sevkülceyşiyeyi* (özellikle stratejik idareyi) *'Geliniz! Bizi mağlup ediniz!' esasına raptetmişlerdir* (bağlamışlardır).

Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup, düşman ahalinin de sefalet ve mahrumiyeti daha az olmak ve kendi itikatlarınca (inançlarınca) *emin bir neticeye vasıl olmak* (ulaşmak) *ihtimaliyle bizim dayanabileceğimiz kadar imtidad-ı harbe tahammülleri tabiidir* (bizim dayanacağımız noktaya kadar savaşı sürdürmeleri doğaldır).

Binaenaleyh (nitekim) *harp daha çok imtidad edecektir* (uzayacaktır) *ve harbin hitamı* (sona erdirmenin) *anahtarları bizim partinin* (tarafımızın) *elinde değildir neticesini çıkarmak lazım gelir.*

3- Türkiye'nin vaziyet-i askeriyesi (genel askeri durumu) *şudur:*

Ordu, harbin edvar-ı iptidaiyesine nispetle (ilk dönemine oranla) *fevkalade zayıftır. Birçok orduların mevcudu, lazım olan miktarın beşte biri gibidir. Memleketin insan menabii* (kaynakları) *ikmale muktedir değildir* (tamamlanması mümkün değildir). *Hatta Yedinci Ordu gibi bütün memleket içinde ikmal ve takviyesine çalışılan yegane orduyu dahi, daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli tutmaya imkân bulamıyoruz.*

Levent Şahverdi Arşivi

Takat-ı umumiyeye (genel kuvvetimize) *bir misal olmak üzere arz edeyim ki, cihanın en müşkül* (zor) *işlerini görmek üzere biner mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59. Fırka'nın* (tümenin) *yüzde ellisi ayakta durmaya mecalsiz zuafadan* (zayıflardan) *ibaret olduğundan, tefrik edilmiş* (ayrılmış) *ve sağlam kalan efrat* (asker) *17-20 yaşındaki neşvünemasız* (yetişmemiş) *çocuklarla 45-55 yaşındaki amelmandalar* (yaşlı ve sakatlar) *kalmıştır.*

Diğer en iyi fırkaların (tümenlerin) *taburları da Dersaadet'ten* (İstanbul'dan) *bin mevcutla hareket ve en kuvvetlisi beş yüz mevcutla Halep'e muvasalat etmişlerdir (ulaşmışlardır).*

Bu halin esbabı (sebepleri) *hayat-ı umumiyeye* (genel yaşantıya) *ve hükümat-ı mülkiyenin* (devleti yönetenlerin) *kuvvetlerine tabi* (bağlıdır) *ve binaenaleyh* (bundan ötürü) *bugün ıslahı, orduların elinde olmayan avamile merbuttur* (etkenlere bağlıdır).

Bu misal gösteriyor ki, bütün menabii (kaynakları) *toplayarak ufak bir kısmı dahi kavi* (sağlam) *bir halde bulundurmaya imkân yoktur.*

Heyet-i zabitanın kemiyet ve keyfiyeten (nitelik ve nicelik olarak) *noksan-ı muhtacı izah değildir* (eksik olduğunu açıklamaya gerek bile yoktur).

Cephelerimizin metalip (talep) *ve ihtiyacı şudur:*

Garpta (Batıda) *düşmanla karşı karşıya temas mevcut değildir. Ancak payitahtımız* (başkentimiz) *ve cihan ile olan muvasala-i bahriyemiz* (dünya ile olan deniz bağlantısı dolayısıyla) *ve en zengin mamurelerimiz* (yerimiz) *bulunduğundan, garp cephelerimizde düşman tarafından hayati darbelere teşebbüs edilmesi ihtimali mevcuttur.*

Kafkasya'da vaziyet-i askeriye (askeri durumumuz) *hal-i tevakkufta* (duraklama halinde) *olup tarafımızdan istirdad-ı mafata* (kaybedilenlerin geri kazanılması) *teşebbüs mümkün değildir.*

Levent Şahverdi Arşivi

Rusların ahval-i dahliyeleri (iç durumları) *ve Avrupa'da ihtiyaçları, faal harekatta bulunmalarına pek müsait değilse de herhangi bir sebeple Ruslar buna teşebbüs ettikleri halde bunu men* (önleme) *veya tahdit* (sınırlama) *bizim kuvvetlerimize bağlı olmayan bir meseledir.*

Ruslar kendi hazırlıkları ve kendi vasıtaları nispetinde iş görürler, bunların müsait olmadığı yerde tevakkuf ederler (dururlar).

Irak'ta İngilizler hedeflerini istihsal etmişlerdir (hedeflerine ulaşmışlardır). *Binaenaleyh daha ileriye temdid-i istila etmesi* (işgali sürdürmesi) *için esbab-ı iktisadiye ve siyasiye ve askeriye* (siyasi, ekonomik ve askeri bir neden) *olmadığı kanaatindeyim.*

Mahaza (bununla beraber) *eğer düşman temdid-i harekât* (harekatı sürdürür) *ve iktisab-ı muvaffakiyet ederse* (başarıya ulaşırsa) *zayiat-ı mevcudiye* (mevcut kayıplara), *mesela Musul'un da kayıplara ilavesi, hayat-ı umumiye bir darbe-i kat'iye mahiyetinde olamaz* (genel duruma kesin bir darbe vuramaz). *Denilebilir ki vaziyet-i umumiye adeta değişmemiş olur. O halde bu cephede dahi biz intizardan* (seyirci olmaktan) *başka bir şey yapamayız.*

Sine ve Hicaz cephelerinde düşman ehdaf-ı askeriye ve siyasiyesini henüz istihsal etmemiştir (askeri ve siyasi gayelerine henüz ulaşamamıştır) *ve anlaşıldığına göre bunun için kemal-i hararetle* (büyük bir çabayla) *hazırlanmaktadır.*

İngiltere'ye hadim (hizmet eden) *bir alem-i İslam'ın esası ve İngiltere nüfuzuna tabi bir Filistin hükümeti hıristiyaniyesinin teşkili* (Hıristiyan hükümetinin kurulması) *ve bu suretle Mısır ve Süveyş ve Bahr-i Ahmer'in* (Kızıldeniz'in) *ilelebet temini ve Türkiye'yi son kuvay-i diniyesinden* (son dini kuvvetlerinden) *ve en güzel mamurelerinden* (yerlerinden) *teb'id* (uzaklaştırma) *ve tecrit* (ayırmak) *hevesleri, İngiltere için adeta Harb-i Umumi'nin hedeflerinden olacak kadar mühim, bizim için de telafisi mümkün olmayan darabat-ı hayatiyeden maduttur* (hayati bir darbe sayılır).

Levent Şahverdi Arşivi

Hulasa garpta muhtemel taarruzat-ı ciddiyeye muntazır olmak (olası bir ciddi saldırıya hazır olmak) *ve Suriye hududunda vazıh ve müstahzar olan* (açık, hazırlı olan) *düşman harekât-ı asliyesine muvaffakiyet* (asıl harekâtına meydan) *vermemek, vaziyet-i umumiyeyi askeriyemizin şimdiki mübrem* (vazgeçilmez) *talepleridir.*

Vaziyet-i umumiye bu halde iken mesela son kuvvetlerle Irak'ın istirdadını (geri alınmasını) *düşünmeye imkân yoktur.*

En kuvvetli sebep, düşman daha kavi (güçlü) *ve daha hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmanı incizap gayri kabil-i ihmaldir* (düşmanın çekilmesi beklenemez).

Saniyen (ikincisi), *maddeten de imkân ve kuvvet yoktur. Bu işe teşebbüs edecek ordıuların bugünkü mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup, daha iki ay yürüdükten sonra-biraz mübalağasıyla-* (abartıyla) *hademeden ibaret bir kütle kalır.*

Düşmanın Bağdat'a şimendiferle ve gemilerle getirip yetiştireceklerine, şahturla (sallarla) *ve deve ile mukabele edilemez. Velhasıl bu adem-i imkânlara* (imkânsızlıklara) *en büyük delil, aylardan beri bir alayı iki gün yürütebilecek hazırlıkların el'an (henüz) vücuda getirilememiş olmasıdır.*

4- Bu muhtasar nazar-ı umumiden (kısa genel bakıştan) *netice-i istidlalim* (çıkardığım sonuç) *"Artık her iş bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır" zemininde değildir. Böyle bir kanaat-i bedbinanenin* (karamsar görüşün), *düşmanların ve tehlikelerin en vahimi olduğunu izaha hacet görmem. İmkân-ı halas ve hayat* (kurtuluş ve yaşam olanağı) *mevcut olup ancak tedabir-i sabeyi* (çözüme götürecek önlemleri) *bulmak lazımdır.*

Acizlerine göre (bence) *bugün takip olunacak kararlar berveçh-i ati* (aşağıdaki gibi) *olmalıdır:*

a) Dahilen takviye-i hükümet (içeride hükümeti takviye etmek) *ve temin-i resanet* (güvenliği sağlamak), *memurları müm-*

Levent Şahverdi Arşivi

kün olduğu kadar umur-ı adliyeyi (adli işleri), *herhalde iaşe-i umumiyesiyle ve iktisadiyeyi tanzim* (genel iaşe/beslenme ile ticaret ve ekonomi işlerini düzenlemek) *etmek, hiç olmazsa suistimalatı hadd-i asgariye* (kötüye kullanımı en aza) *ve kabil-i tahammül* (dayanabilecek) *bir dereceye indirmektir. O suretle ki, memleket sağlam bir üssü'l hareke* (hareket üssü) *halinde bulunmalı ve imtidad-ı harp* (savaş uzarsa) *maazallah yeni zıyalar* (kayıplara) *ve felaketlere sebep olsa da, elimizde ve gerimizde kalacak menatık* (bölgeler) *ve ahaliyi herhalde dayanmaz çürük bir kütle halinde bulmamalıyız.*

b) Siyaset-i askeriyemiz (askeri politikamız) *bir müdafaa siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır.*

Bu siyaset memletimiz haricinde (dışında) *bir tek Osmanlı neferi kalmasına mütehammil olamaz* (tahammül edemez).

Sina cephesinin temini (emniyette bulundurulmasının) *taarruzla mı, veya müdafaa ile mi kabil ve musip* (olanaklı ve isabetli) *olacağı meselesine bugün karar verilemez. Çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bize mütefevvik olup* (bizden üstün olup) *bizim bütün kuvvetlerimizi gönderebileceğimiz aylar zarfında intizar etmesine ihtimal* (beklemesi olasılığı), *fennen* (teknik açıdan) *pek azdır.*

Bizim kuvvetlerimiz gelmezden evvel anın (onun) *taarruz ederek karşısındaki kuvvet aleyhine bir netice-i kat'iye istihsal etmeye* (kesin sonuca varmaya) *kesin teşebbüsü tabiidir.*

Bundan başka bizim kuvvet sevk edeceğimiz iki ay zarfında düşman isterse vesait-i nakil (ulaşım taşıtları) *itibarıyla daha çok kuvvet getirmeye muktedirdir.*

Binaenaleyh düşmanın daha evvel taarruz etmediği halde dahi (önceden saldırmasa bile) *bizim sevkiyatımız hitam bulduktan* (bittikten) *sonra bugünkü tefevvukunu tezyit etmiş* (üstünlüğünü arttırmış) *bulunması ihtimal dahilindedir.*

Levent Şahverdi Arşivi

Velhasıl Halep'te bulunan kuvvetlerimizin Sina cephesine ne kuvvet ve kıymette muvasalat edeceği dahi malum (varacağı bile belli) *olmadığından Sina cephesinin temini* (emniyeti) *için bugün mevki-i tatbikata* (uygulama alanına) *konulacak karar, münhasıran* (özellikle) *Yedinci Ordu kıtaatının hemen cenuba tahriki* (güneye kaydırılması) *mahiyetinde olabilir. Bu kuvvetleri bilahare nasıl istimal olunabileceğini* (daha sonra nasıl kullanılabileceğini) *bugün katiyetle tayin etmeye, kuvvetlerimizi israf etmemek mülahazasından sarf-ı nazara* (vazgeçmeye) *harita üzerinde askerlikçe dahi imkân yoktur.*

Yedinci Ordu kıtaatının cenuba tahrikiyle husule gelecek (güneye kaydırılması ile meydana gelecek) *halita-ı askeriyenin* (askeri karışımın) *her türlü kuyud-i müzice-i siyasiyeden azade* (her türlü olumsuz siyasi etkilerden uzak) *ve memleketin dahili ve harici bütün ihtiyacatına vefa edebilecek* (memleketin iç ve dış bütün ihtiyaçlarını karşılayacak) *bir surette tanzim ve sevk ve idaresinde en kestirme tarik* (yol) *şudur:*

Bütün Suriye ve Hicaz şimdiye kadar olduğu gibi her hususta bir Müslüman Osmanlıya ait olur ve bunun taht-ı emrinde (emri altında) *olarak Sina cephesinin harekâtını müstakilen* (bağımsız olarak) *diğer bir Müslüman Osmanlı deruhte eder* (üstlenir).

İşte menafi-i vataniyeye en muvafık (ulusal çıkarlara en uygun) *olan şekil budur.*

General Falkenhayn'in gelmiş ve onunla taahhudat-ı müstacele yapılmış (gelmesi ve onunla alelacele tahhütlere girilmesi) *ve Kress'in minelkadim iktisab-ı hukuk etmiş* (daha önceden hak kazanmış) *olması, velhasıl Almanları idare etmek gibi esbab ve avamil* (nedenler ve etkenler), *menfaat-ı vataniyenin istilzam ettiği şekl-i vazıh ve katiye mani olamaz itikadındayım* (ulusal çıkarların gerektirdiği açık ve kesin şekillere engel olamaz inancındayım).

Hayat ve memat mesailinde olsun (böyle bir ölüm-kalım me-

Levent Şahverdi Arşivi

selesinde dahi) *ita-i karar* (karar verme) *hakkından mahrum bulunduğumuzu zannetmiyorum.*

Mahaza (bununla birlikte) *benim bildiğim esbab* (sebepler) *Falkenhayn'ın istihdam* (iş başında kalması) *uğrunda menafi-i vataniyeyi* (ulusal çıkarları) *kısmen tehlikeye düşürecek derecede kuvvetli addettiriyorsa* (sayılıyorsa) *ve Sina cephesinin Kress'in ve Yedinci Ordu Kumandanı'nın taht-ı emrinde* (emri altında) *iki ordu tarafından müdafaası ve bu iki orduya Falkenhayn'ın kumanda etmesi icap ediyorsa menfaat-i vatan için bu surette hizmetten içtinap olunmaz* (kaçınılmaz). *Ancak bu halde General Falkenhayn'ın bütün Suriye ve Hicaz'a kumanda eden zatın* (kişinin) *taht-ı emrine girmesi münakaşaya mütehammil olmayan* (tartışma götürmez) *bir meseledir.*

Bu halde, devlet nazarında en ali mesul (yüksek sorumlu) *bir Osmanlı olup, bütün kuvay-i dahiliye ve siyasiye* (içerdeki kuvvetler ve siyasi irade) *onun elinde ve Falkenhayn münhasıran* (özel olarak) *bir askeri kumandan vaziyetinde kalır. Sevk ve idarenin hudut-ı asliyesiyle* (ana hatlarıyla) *beraber bilcümle* (toptan) *geri hidemat ve vilayetlerin ve aşairin* (aşiretlerin) *idaresi bizim memleketimizin bir öz evladının taht-ı idaresinde bulunur.*

Yedinci Ordu Kumandanlığı'nda kaldığıma nazaran benim müstakil (bağımsız) *ve kanunen bütün arkadaşlarıma muadil* (denk) *bir ordu kumandanı iken bu suretle ikinci ve üçüncü derecede bir kumandan vaziyetine düşmekliğim mucibi teessür* (üzüntü kaynağı) *olsa da bu cihet* (taraf) *menafi-i vataniye karşısında* (ulusal çıkarlar uğruna) *meskut bulunabilir* (sessizce karşılanabilir).

Ancak bu takdirde nazarı dikkatten dur olmamak lazım gelen (dikkatten kaçırılmaması gereken) *nazik bir nokta vardır: Yedinci Ordu kıtaatının kamilen gidip Kress'in kıtaatı ile benim kıtaatımın kabil-i tefrik bir hale gelmesine* (kıtalarımın ayrılabilir bir hale gelmesine) *ahval-i harbiye* (savaş durumu) *mani olabi-*

Levent Şahverdi Arşivi

lir. Yani daha biz nakliyata başladığımız andan itibaren düşman Sina cephesine taarruza başlar.

Bu halde gönderilen kuvvetlerin arzu edildiği gibi bir kumandaya raptına ahval müsait olmayıp (bağlanmasına durum uygun olmayıp) *her gelen kıtanın parça parça muharebeye ve yek diğerine müteakıp* (birbirinin peşi sıra) *Kress'in kumandasına girmesi icap edebilir.*

Bu hale göre nihayette ordu karargâhı yalnız başına fazla ve işsiz bir şekle girip bütün kıtaat parça parça Kress'e ait kalmış bulunabilir.

Eğer vaziyet-i harbiye (savaş durumu) *bu suret-i hareketi* (böyle hareket etmeyi) *mecburi kılarsa vatanın mukadderatı mevzubahis olurken* (ulusun kaderi söz konusuyken) *bizzarure kendimin seyirci kalmama tevekkül ve tahammül edemem* (zorla seyirci kalmaya razı gelemem ve dayanamam). *Bu halde yapacağım iş, en ufak bir kıtamın müdahale ettiği cepheyi ve muharebe hatlarını bilakayt ve şart* (kayıtsız şartsız) *kendi taht-ı emrime almaktır. Yani kuvvetler muharebe sebebiyle Sina cephesinde bir kumanda altında erimeye mecbur olursa bu kumandan ancak ben olabilirim. Daha bidayetten* (en baştan) *itibaren bu noktayı görmüş ve buna karar vermiş olmak lazımdır.*

Suriye heyet-i umumiyesinin (Suriye'nin tamamının) *Falkenhayn'e verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onların kuvvet ve lüzumlarını ihmal etmek gibi kısa bir mülahazaya tabi olmadığıma itimat buyurmalısınız.*

Elyevm (bugün) *içinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak zaruri ise de* (zorunluysa da) *Almanların bu zaruretten ve imtidad-ı harpten* (savaşın uzamasından) *istifade ederek bizi müstemleke* (sömürge) *şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabiini* (kaynaklarını) *kendi ellerine almak siyasetine muarızım* (karşıyım) *ve rical-i devletin* (devletin ileri gelenleri) *bu hususta hiç olmazsa*

Levent Şahverdi Arşivi

Bulgarlar kadar müstakil (bağımsız) *ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm.*

Müstakil ve esbab-ı istiklalde (ayrı ve bağımsız olma sebeplerinde) *kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber* (saygın) *göreceklerine sizi temin ederim.*

Hüsn-i idare edeceğim (durumu idare edeceğiz) *diye mütemadiyen* (sürekli) *fedakarlıkta bulunmak, herhangi bir müttefike ve tahsisen* (hele) *Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip, belki verdiklerimizin yüz kat fazlasına onları tahriş* (hırslandırır) *ve teşvik eder.*

Bugün Falkenhayn her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman menfaatini en ziyade (Alman çıkarlarını en fazla) *düşüneceğini söyleyecek kadar mütecasirdir* (küstahtır).

Halep'te ve Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve Alman menfaatinin (çıkarı) *ne demek olduğunu ve bu bahusus* (bu husta) *bu sözü sarf eden bir Alman konsolosu olmayıp yüz binlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir kumandan olursa, işin tamamen menafi-i vataniyemize gayrı muvafık* (ulusal çıkarlarımıza aykırı olarak) *cereyan ettiğini anlamamak mümkün değildir.*

Falkenhayn geldiği günden beri aşair rüesası (aşiret reislerine) *Alman mülazımları* (teğmenleri) *göndererek doğrudan doğruya temas hasıl etmektedir* (kurmaktadır) *ve 'Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar bitaraf* (tarafsız) *olduğumuzdan onları kazanabiliriz' sözünü bizzat bana, bir ordu kumandanına sarf etmiştir.*

Irak harekâtının gayr-i kabili icra (uygulanamaz) *olduğunu kendisi daha ilk günden beri anlamıştır. Irak hareketini, memlekete yerleşmesi için vesile ittihaz etti. Hakikatte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim planın ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi tabiatıyla tebeddül edince* (doğal

Levent Şahverdi Arşivi

olarak değişince) *Sina cephesinde bir taarruz mevzubahis etti* (bir saldırı söz konusu oldu). *İki ay sonra taarruz mu müdafaa mı lazım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceği herkes gibi onun nazarında da ayandır* (onun gözünde de açıktır). *Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın taht-ı idaresine* (yönetimi altına) *girmesi için bir vesile-i cazibeden (cazip bir nedenden) başka bir şey değildir.*

İki ay sonra ahval taarruza gayri müsait olup (durum saldırıya uygun olmayıp) *bütün kuvvetlerle Filistin'in müdafaası mümkün olursa, General Falkenhayn'ın cihana ve memleketimize karşı en büyük muvaffakiyeti kazanmış şeklinde arz-ı vücut edeceğine* (ortaya çıkacağına) *şüphe yoktur.*

Bu halde takviye-i hükümet ve memleket şerefi şöyle dursun memleket kamilen (tümüyle) *bizim elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi* (sömürgesi) *haline girmiş olacaktır ve General Falkenhayn bu maksat için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını istimal etmiş* (kullanmış) *bulunacaktır.*

Velhasıl gerek hükümat-ı mülkiye (devlet yöneticilerinin) *ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelade bir memleket meselesi değil, en birinci bir müdafaa-ı memleket* (vatan savunması) *meselesi olduğu, bu devrede memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir ecnebi taht-ı nüfuz ve idaresine* (yabancı egemenliği ve yönetimi altına) *verilmesi, hayat-ı saltanatı katiyen ihlal ve iptal eder* (saltanat hayatını bozar ve kesinlikle ortadan kaldırır).

İşte benim mütalaatım (görüşlerim) *bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları tasvir etmekle vicdanım üzerinden ref-i bar etmiş olduğuma kaniim* (vicdanım üzerindeki bir yükü atmış olduğum düşüncesindeyim).

Yedinci Ordu Kumandanı
Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

BİRKAÇ PORTRE

Enver Paşa (1881-1922):
Osmanlı'yı Almanya'ya Bağladı

Birinci Dünya Savaşı'nda İTC'nin tek parti diktasında Osmanlı ordusunu 'askeri diktatör' olarak yöneten İttihatçı asker, komutan.

İstanbul'da doğdu. 1894'te Manastır Askeri Rüşdiyesi'ni 1897'de Askeri İdadi'yi 1899'da Harb Okulu'nu, 1902'de kurmay okulunu bitirdikten sonra Makedonya 3'üncü Ordu'ya kurmay yüzbaşı olarak atandı.

Rumeli'de, Manastır ve Üsküp'te eşkıya takibinde birçok çatışmaya girdi, cesareti ile ün kazandı. 1906'da binbaşı oldu.

1907'de kendinden bir yaş küçük amcası Halil Bey (Kut) aracılığı ile Selanik'te kurulan gizli örgüt İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC) gözleri bağlı yemin ederek girdi.

1908 Meşrutiyet ilanından önce Resneli Niyazi'nin ardından isyan edip dağa çıkarak Padişah II. Abdülhamit'i Meşrutiyet'in ilanına zorladı. 24 Temmuz 1908'den sonra Selanik'e 'Hürriyet Kahramanı' olarak döndü ve yıldızı parladı.

1909'da Berlin'de askeri ataşe oldu.

1911'de İtalyanların Libya'yı işgali üzerine Bingazi'ye giderek burada yerel aşiretlerle birlikte işgalcilere karşı gerilla savaşı yürüttü. 'Trablus Mücahidi' lakabıyla anıldı.

23 Ocak 1913'te Talat Bey ve diğer İTC'li fedailerle birlikte Babıâli baskınına liderlik yaparak hükümeti devirdi.

22 Temmuz 1913'te Bulgarların çekildiği Edirne'ye girerek 'Edirne Fatihi' unvanını aldı.

Levent Şahverdi Arşivi

1914 başında 33 yaşında Harbiye Nazırlığı'na getirildi. Osmanlı ordusunun başına geçti. 1914 Mart'ta Naciye Sultan ile evlenerek Saray'a damat oldu.

2 Ağustos 1914'te gizli Alman-Osmanlı askeri ittifakının imzalanmasına öncülük etti. I. Dünya Savaşı boyunca Almanları destekledi ve Osmanlı'nın kaderini Berlin'e bağladı.

Osmanlı devleti Almanların baskısı ile I. Dünya Savaşı'na girdi. Yine Almanların isteği ile Enver 14 Kasım 1914'te Padişah'a 'Kutsal Cihat' ilan ettirdi.

Enver Paşa 1914 Aralık sonu-1915 Ocak başında Alman baskısıyla Ruslara karşı giriştiği Sarıkamış Harekâtı'nda Osmanlı 3'üncü Ordusu'nu kış ortasında kırdırttı. 70 bin asker karda donarak şehit düştü. Rus ordusunun boşalan cephede ilerlemesi nedeniyle Nisan 1915'te Ermeni tehciri kanununu çıkarttı ve uyguladı.

1918'de Osmanlı'nın yenilgisi üzerine bir grup İTC'li ile birlikte ülkeden kaçarak, önce Almanya'ya sonra Rusya'ya gitti. Önce Ruslarla birlikte İngilizlere karşı İttihad-ı İslam poltikasına yöneldi. Sonra Bolşeviklere karşı Orta Asya'da mücadeleye girişti.

4 Ağustos 1922'de Tacikistan'da Bolşevikler ile çarpışmada öldü ve orada gömüldü.

Nisan 1996'da naaşı İstanbul'a getirilerek, Çağlayan Adliyesi karşısındaki Abide-i Hürriyet Tepesi'ne (park), Talat Paşa'nın yanına gömüldü.

Talat Paşa (1874-1921): İTC'nin Komitacı Lideri

İTC'nin gerçek lideri. Balkan komitacılığından Osmanlı sadrazamlığına kadar yükselen politikacı ve devlet adamı.

Balkanlar'da Kırcaali'de doğdu. Edirme Askeri Rüşdiyesi'nin son sınıfından hocasıyla kavga ederek ayrıldı. Ailesini geçindirmek için 18 yaşında Edirne postanesinde çalışmaya başladı.

Levent Şahverdi Arşivi

1895'te İpek Hafız ile birlikte yasak yayınlar dağıtmaktan tutuklandı.

1897'de affa uğrayarak Selanik'e sürgüne yollandı. Burada bir süre hukuk eğitimi gördü ve postacı olarak görev yaparken, yurtdışından gelen Jöntürk yayınlarını gizlice dağıtmaya başladı. Pervasız, babacan tavırları ile muhalif çevrenin önderi oldu.

1906'nın Eylül ayında bir grup arkadaşı ile beraber Selanik'te gizli İttihat Terakki Cemiyeti'ni (İTC) kurdu. İTC kısa sürede bölgede subaylar ve aydınlar arasında hızla örgütlenip yayıldı.

İTC'nin zorlaması ile Padişah II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan edince Talat Bey, bir grup arkadaşı ile İstanbul'a gelip politik faaliyetlere başladı.

31 Mart irtica ayaklanmasında (13 Nisan 1909) Talat Bey saklanarak İstanbul'da kaldı. İsyan bastırıldıktan sonraki dönemde kurulan kabinelerde bir süre içişleri ve posta telgraf bakanlıkları yaptı.

Talat Bey 23 Ocak 1913'te kendisinin planladığı Babıâli baskınına Enver Bey ile birlikte öncülük etti. İTC'nin tek başına iktidar olmasını sağladı. 1915'te İçişleri Bakanı olarak Ermeni tehcirinin uygulanmasını yönetti. Tehciri 'Türklerin yok olmasına karşı önlem' olarak savundu.

Savaş içinde 1917'de İTC lideri olarak sadrazam oldu ve Talat Paşa unvanını aldı. Savaştan sonra 2 Kasım 1918'de bir grup İTC'li arkadaşı ile birlikte Almanya'ya kaçtı.

Almanya'da 15 Mart 1921'de bir Ermeni militan tarafından Berlin'de sokakta öldürüldü. Alman mahkemesi katili cinnet gerekçesi ile serbest bıraktı.

Naaşı 1943'te Türkiye'ye getirilerek törenle İstanbul'daki Abide-i Hürriyet Tepesi'ne gömüldü.

Politik yükselişine rağmen mütevazı halk adamı karakterini hiç kaybetmedi. Hakkında herhangi bir yolsuzluk ve zenginleş-

Levent Şahverdi Arşivi

me iddiası olmadı. İTC'nin birliğini korumak için 'orta yolcu, atlatmacı' bir politika izlediği kaydedilir.

Cemal Paşa (1872-1922): İTC'nin İdamcı Paşası

Ahmet Cemal Paşa İTC'nin sert isimlerinden biridir. İstanbul Muhafızlığı, Suriye Askeri Valiliği gibi görevlerde bulundu. Yaptığı görevler sırasında 'adam asması' ile ünlüdür. İTC'de 'Talat-Enver-Cemal Üçlüsü' ile anılan yönetimin hiyerarşideki üçüncü ismidir.

1893'te Harbiye ve 1895'te kurmay okulunu bitirdi. 1898'de Selanik'te Redif Tümeni kurmay başkanı oldu. 1906'da burada kurulan İTC'ye katıldı. Cemiyetin subaylar arasında örgütlenmesinde aktif rol aldı. Meşrutiyet'ten sonra 1908'de İstanbul'a gelen İTC heyetinde yer aldı. 31 Mart ayaklanmasının (13 Nisan 1909) bastırılmasından sonra Üsküdar Muhafızı oldu. Sonra Ermeni olayları üzerine Adana valisi tayin edildi.

1912'de bir ayaklanmayı bastırmak için Bağdat Valiliği'ne atandı. 1913'te İTC'nin Babıâli baskını ile iktidarı ele geçirmesinden sonra Sadrazam Mahmut Şevket Paşa tarafından İstanbul Muhafızlığı'na atandı. Mahmut Şevket Paşa suikastı üzerine yakalananlardan birçoğunu astı.

1915 başında Alman Genelkurmayı'nın isteği ile ünlü Kanal Seferi'ne komuta ederek Mısır'da İngilizlerle savaşmaya gitti. Kanal'ı geçemeyince Kudüs ve Şam'a çekilerek 1917'ye kadar Suriye-Filistin'de bir tür askeri-vali olarak hüküm sürdü. Bu sırada Arap isyanına karşı şiddet ve idam politikası uyguladı.

1918'de savaşın sonunda Enver ve Talat ile birlikte yurtdışına kaçtı. Bir süre Afganistan'da ordunun modernleşmesi için çalıştı. 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te bir gece sokakta bilinmeyen kişilerce kurşun yağmuruna tutularak yaveri ile birlikte öldürüldü. Ermeniler tarafından öldürüldüğü öne sürülse de Bolşeviklerce öldürüldüğü kanısı ağır basmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Cenazesi Kâzım Karabekir tarafından getirilerek Erzurum Karskapı Mezarlığı'na defnedildi. Ölümünden önce kaleme aldığı *Hatıralar*'ı ölümünden sonra 1923'te yayınlandı.

Liman von Sanders (1885-1929): Çanakale'de Bir Prusyalı

Tam adı Otto Liman von Sanders olan Prusyalı/Alman general. Birinci Dünya Savaşı içinde 5 yıl boyunca Türkiye'de kaldı ve çeşitli Osmanlı ordularını yönetti. Osmanlı ordusunda 'Mareşal' rütbesine yükseldi.

17 Şubat 1855'te o dönem Almanya'ya bağlı Pomeranya bölgesindeki Stolp'da (bugün Polonya'da Slupsk) doğdu. Babası Yahudi kökenli aristokrat bir aileden geliyordu. Prusyalı aristokratlar arasındaki yaygın gelenek nedeniyle askerlik mesleğine girdi.

1874'te Essen Muhafız Birliği'nde subaylığa başladı. 1877 yılında Darmstadt'ta Amelie von Sanders ile evlendi ve von Sanders soyadını eşinden aldı.

1904'te albaylığa terfi etti. 1908'de tümgeneral oldu ve 22'nci Piyade Tümeni Komutanlığı'na atandı. 1911'de korgeneral rütbesine yükseldi.

30 Haziran 1913 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Askeri Islah Heyeti Başkanlığı görevine atandı. Bu görevyle birlikte İstanbul'daki 1'inci Ordu Komutanlığı'nı da üstlendi. Osmanlı'da 'Liman Paşa' olarak anıldı.

1915 yılında Gelibolu ve Çanakkale Boğazı'nı savunan 5'inci Ordu Komutanlığı'na atandı. Bu görevindeki başarıları nedeniyle Osmanlı ordusunda 'Mareşal' rütbesine terfi ettirildi. Çanakkale Savaşı'nda liyakati ve cesaretini takdir ettiği Mustafa Kemal'e Anafartalar cephe komutanlığını vererek savaşı zafere götüren yolu açtı. Mustafa Kemal'in askeri yükselişine destek oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

1918 yılında Enver Paşa tarafından Sina ve Filistin Cephesi'nde General Erich von Falkenhayn'ın yerine Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na atandı. 30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması ile bu görevi Mustafa Kemal'e teslim ederek ülkeden ayrıldı.

Savaştan sonra savaş suçu işlediği iddiasıyla Şubat 1919'da Malta'da tutuklandı. Altı ay sonra serbest bırakıldı ve Alman ordusundan o yıl emekli oldu.

1927 yılında savaş sırasında ve öncesinde kendi deneyimleri hakkında Malta'da tutsak kaldığı yıllarda yazdığı *Türkiye'de Beş Yıl* adlı kitabını yayınladı.

22 Ağustos 1929'da Münih'te 74 yaşında öldü. Darmstadt'ta eşi Amelie von Sanders'in yanında defnedildi. Mezar taşında 'Gelibolu Kahramanı/Muzafferi' (Sieger von Gallipoli) yazmaktadır.

Erich von Falkenhayn (1861-1922): Kudüs'ü İngilizlere Veren Alman

General Erich von Falkenhayn 1914-1916 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanlığı yaptı. Osmanlı ordusunda 1917-1918 yıllarında Suriye-Filistin Cephesi'nde 'Mareşal' rütbesiyle görev aldı.

Birinci Dünya Savaşı'nda 'Verdün kasabı', 'Bükreş fatihi' gibi değişik sıfatlarla anıldı

Enver Paşa'nın isteği ile 1917 yazında Cemal Paşa'nın yerine Bağdat'ın İngilizlerden geri alınması için Irak-Suriye Cephesi'ne getirildi. Bu bölgedeki varlığı Mustafa Kemal ve Cemal Paşa'nın görevlerinden istifa ederek cepheden ayrılmalarına neden oldu. Mustafa Kemal 20 Eylül 1917 rapor/muhtırasını Falkenhayn yüzünden yazdı.

Falkenhayn Kudüs'ü, 'tahrip olmasın' diye savaşmadan İngilizlere teslim etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Falkenhayn, Prusya Eyaleti'nde Graudenz yakınındaki Burg Belchau'da soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1896 ve 1903 yılları arasında Çin'deki Qing Hanedanı'nda Alman askeri danışmanı olarak hizmet etti ve Boxer Ayaklanması'nın kanlı şekilde bastırılmasında aktif rol aldı.

Daha sonra, orduda giderek yükselen rütbesiyle Brunswick, Metz ve Magdeburg'a gönderildi. 1913 yılında, Prusya Savaş Bakanı oldu.

14 Eylül 1914 tarihinde Marne Muharebesi sonrasında Alman Ordusu Genelkurmay Başkanı olarak Helmuth Johann Ludwig von Moltke'nin yerine getirildi.

Genelkurmay Başkanlığı sırasında Fransızlara karşı Verdun Savaşı'nı (Şubat-Aralık 1916) kaybetti. Falkenhayn bu savaşta karşılıklı kitlesel kayıplara yol açan 'Ezme-yıldırma' stratejisi uyguladı. Cephe askerlerini 'değirmen taktiği' ile sürekli değiştiren Fransızlar bu savaşta yenilmediler. İtilaf devletleri Somme'de (Haziran-Kasım 1916) başlattıkları karşı atakla Almanları püskürttüler. Verdun'da 170 bin Fransız, 150 bin Alman askeri öldü. Her iki savaşta (Verdun-Somme) ölü ve yaralı olarak toplam 'kayıp' rakamı İngilizlerde 450 bin, Fransızlarda 200 bin, Almanlarda 450 bin civardaydı.

Falkenhayn 29 Ağustos 1916'da Alman Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa ederek ayrıldı. Yerine Hindenburg-Ludendorff iklisi geldi.

Falkenhayn bundan sonra Transilvanya 9'uncu Ordu komutasını devraldı ve 1916 Eylül ayında August von Mackensen ile Romanya'ya karşı ortak bir saldırı başlattı. Falkenhayn'ın kuvvetleri dört ay içinde 6 Aralık 1916'da Romanya'nın başkenti Bükreş'i ele geçirdiler.

Bu başarının ardından Enver Paşa'nın isteği üzerine Osmanlı ordusunda Irak-Suriye Cephesi komutanı olarak, Bağdat'ı geri almak için 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a geldi. Suriye ve Irak'ta bir

Levent Şahverdi Arşivi

inceleme yaptıktan sonra görevi kabul etti. 5 Haziran 1917'de Kayzer tarafından Suriye'de Yıldırım Ordular Grubu komutanlığına tayin edildi. Osmanlı ordusunda göreve başlayınca 'Mareşal' rütbesine terfi ettirildi.

Mayıs 1917'den itibaren Falkenhayn'a ayda 200.000 altın veren Almanya, Yıldırım Harekâtı için 5 milyon altın liralık bir bütçe ayırmıştı. Bu paralar Osmanlı devletine borç olarak yazılıyordu. Falkenhayn bu altınları, Suriye'de Arap aşiret şeyhlerini satın almak için harcayacaktı.

Falkenhayn Aralık 1917'de, Kudüs'ü çatışmadan İngilizlere terk etti. Şubat 1918'de görevinden alındı. Yerine Liman von Sanders getirildi. Falkenhayn Mart 1918'de, Belarus'taki 10'uncu Ordu komutanı oldu.

1919 yılında ordudan emekliye ayrıldı ve şatosuna çekildi. Burada çok sayıda savaş, strateji kitapları ve otobiyografisini yazdı. Savaş anıları *Genel Merkezde Kritik Kararlar* adıyla yayınlandı.

1922 yılında Potsdam yakınlarındaki Lindstedt Şatosu'nda öldü.

Kress von Kressenstein (1870-1948): Çölde Alman Paşası

Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Cephesi'nde Cemal Paşa'ya bağlı olarak çölde savaşan Alman komutan. Savaşın sonunda Sina Cephesi'nde Gazze savaşlarında görev yaptı. 'Kress Paşa' olarak anıldı.

Birinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye'ye gelen Liman von Sanders başkanlığı'ndaki 'Alman Askeri Islah Heyeti'nde yer aldı.

Cemal Paşa'nın Suriye 4'üncü Ordusu'nda önce askeri müşavir, sonra kurmay başkanı olarak bulundu.

1915 Şubat ayında Kanal Seferi'nin planlayıcısı ve uygulayıcısı oldu. Başarısız seferden sonra Cemal Paşa tarafından

Levent Şahverdi Arşivi

'Çöl Komutanlığı'na atandı. Bir yıl sonra 3 Ağustos 1916'da İngilizlere karşı İkinci Kanal Seferi'ni yönetti, ancak bu da başarısız oldu.

Daha sonra İngilizler bölgede karşı saldırıya geçtiler. Kress Paşa birinci ve ikinci Gazze savaşlarında İngilizleri başarıyla durdurdu.

Kasım 1917'de üçüncü Gazze savaşında İngilizler General Allenby komutasındaki üstün kuvvetler ile Kress Paşa'nın savunduğu Sina Cephesi'ni deldiler ve Osmanlı ordusunu dağıttılar. Kress Paşa, Mareşal Falkenhayn tarafından yenilgiden sorumlu tutularak görevden alındı ve Almanya'ya geri yollandı.

1918 ortasında Rus ordusunun çekilmesi ile Kafkasya'da Alman ve Osmanlı orduları arasında patlak veren hakimiyet mücadelesinde Kress Paşa, Gürcistan'da Osmanlı ordusuna karşı görev aldı.

Alman ordusundan 1929'da emekli olan Kressenstein 1948'de Münih'te öldü.

Suriye Cephesi'ndeki anılarını *Kuma Gömülen İmparatorluk* adı altında yayınladı.

MUSTAFA KEMAL'İN YAVERLERİ

Cevat Abbas Gürer (1887-1943):

1887'de Osmanlı yönetimindeki Niş kentinde doğdu.1905'te Harp Okulu'na girdi. 1908'de teğmen rütbesiyle mezun oldu, Rumeli'deki 3'üncü Ordu'da görev aldı. Harp Okulu yıllarında İTC'ye katıldı. 1909-1912 arasında Rumeli'de çeşitli birliklerde görev yaptı, eşkıya takibine katıldı. 1913'te inzibat subayı olarak İstanbul Muhafız Komutanlığı emrine verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

16 Nisan 1915'te Çanakkale Anafartalar Cephesi'ne kurmay olarak tayin edildi. 16. Kolordu komutanı Mustafa Kemal'in yaveri oldu. 1916'da yüzbaşılığa terfi etti. Birinci Dünya Savaşı boyunca Mustafa Kemal'in yaverliğini sürdürdü. Yıldırım Orduları dağıtılınca 13 Kasım 1918'de onunla beraber İstanbul'a geldi.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal ile birlikte Anadolu'ya geçti. Erzurum ve Sivas kongrelerinde yer aldı. Sivas'ta Heyeti Temsiliye başkatipliğine getirildi.

1920'de Osmanlı'nın son Meclisi Mebusanı'na Bolu milletvekili olarak katıldı. O meclis dağıtılınca, Temmuz 1920'de yine Bolu milletvekili olarak Ankara'da TBMM'ye katıldı. Temmuz 1920'de kurduğu özel birlik ile Yozgat isyanının bastırılmasına katıldı, bölgede güvenliği sağladı. Ekim 1920'de Mustafa Kemal tarafından Bulgaristan'a gönderildi. 1921'e kadar Sofya'da Ankara hükümeti temsilcisi olarak görev yaptı. 1922'de yeniden Meclis'e katıldı. 1939'a kadar milletvekilliği görevini sürdürdü. 1923'te binbaşılığa yükseldi. 1927'de ordudan emekli oldu. 1943'te Yalova'da vefat etti.

Salih Bozok (1881-1941):

Salih Bozok Mustafa Kemal Atatürk'ün ünlü yaveri ve arkadaşıdır. Onun ölümünden sonra intihara teşebbüsü ile tarihe geçmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'ten mahalle ve okul arkadaşı, yaşça da akranıydı. Uzaktan akrabalıkları vardı. Harp Okulu'nu aynı yıl bitirdiler. Salih jandarma sınıfına seçildi, Mustafa Kemal ise Harp Akademisi'ne devam ederek kurmay oldu. Mustafa Kemal Paşa tarafından milli mücadeleyi başlatmak üzere Anadolu'ya geçmeden önce ve Suriye Cephesi'nde bulunduğu sırada başyaver olarak yanına çağrıldı. Sürekli beraberlik böyle başladı. Mustafa Kemal Meclis başkanı iken Meclis

Levent Şahverdi Arşivi

başkanlığı yaverliği, Mustafa Kemal cumhurbaşkanı seçildikten sonra cumhurbaşkanlığı yaverliği yaptı.

Yarbay rütbesinde emekliye ayrıldıktan ve TBMM 2. Dönem'de (o dönemdeki adı Bozok olan Yozgat'tan) milletvekili seçildikten sonra da Mustafa Kemal'in yakınında kaldı. 4. Dönem'e kadar Yozgat ve daha sonraki dönemlerde Bilecik milletvekili seçildi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine, "Başkomutan yaversiz gidemez!" diyerek uzun süredir planladığı gibi kalbine kurşun sıkarak intihar teşebbüsünde bulundu. Bu olayın son sahne olarak kullanıldığı, Zülfü Livaneli tarafından senaryosu yazılarak yönetilen *Veda* filminde; Mustafa Kemal Atatürk ile Salih Bozok'un yakın ilişkisi, dostlukları ve birlikte mücadele yılları beyaz perdeye aktarıldı. Bozok, kurşunun kalbini sıyırması nedeniyle hayatta kaldı. Atatürk olmadan geçen kısa yaşamında milletvekilliği yaptı ve 25 Nisan 1941'de vefat etti.

Bozok ile Mustafa Kemal ilk subaylık yıllarında beraberdiler. 1908'de hürriyetin ilanından sonra yolları yine Selanik'te kesişti. Atatürk'ün onu daha o yıllardan "ömür boyu yoldaş" olarak seçtiğini gösteren ilginç bir sahne vardır:

Selanik'te meşhur Olimpos Gazinosu'nda oturdukları bir akşam, Mustafa Kemal sofradaki dostlarına ileride nasıl iktidara geleceğini anlatır. Sonra da orada bulunanlara gelecekteki görevlerini açıklar. Masadakiler; Fuat Bulca, Nuri Conker, Fethi Okyar ve Salih Bozok hayretle onu izler. Herkese görev bölümü yapıldıktan sonra, sıra Bozok'a gelince, "Salih der seninle hiç ayrılmayacağız. Seni kendime yaver yapacağım."

Masadakiler sorar:

"Peki sen ne olacaksın?"

Yanıt kısadır:

"Ben, size bu görevleri verecek adam olacağım."

Levent Şahverdi Arşivi

Şükrü Tezer (1893-1969):

Mustafa Kemal Paşa'nın savaş yaverlerinden birisidir. 1916-1918 arasında Edirne'den itibaren Diyarbakır, Doğu, Suriye cephelerinde onun yakınında ve emrinde oldu. Mustafa Kemal, bu dönemde yaşadıklarını not ettiği hatıra defterini kendisine vermişti. Bu defter *Atatürk'ün Hatıra Defteri* adı ile ilk defa 1972'de Türk Tarih Kurumu tarafından Tezer'in anıları ile birlikte yayınlandı.

Yunanistan'ın Larissa kentinde 1893 yılında dünyaya geldi. Babası, Larissalı Nuri Bey'dir. (Ailesi, daha sonra Manisa'ya göç etti.)

Şükrü Tezer'in amcası, Mustafa Kemal'in Selanik yıllarından yakın arkadaşı Fuat Bulca'dır. Okul ve mücadele yıllarında Mustafa Kemal ile birlikte olan Fuat Bulca, aynı zamanda Mustafa Kemal'in üvey babası Ragıp Bey'in (Zübeyde Hanım'ın ikinci eşi) yeğenidir. Bu yüzden Mustafa Kemal ile Fuat Bulca çok yakın arkadaştır. Şükrü Tezer'in Mustafa Kemal'e yaver olması da, Fuat Bulca'nın onu yeğeni olarak tanıtması ile Edirne'de gerçekleşmiştir.

Şükrü Tezer ilk ve orta eğitimini Manisa'da yaptıktan sonra İstanbul Beylerbeyi İhtiyat Zabit Mektebi'ne (Yedek Subay Okulu) girdi. 1912 Balkan Harbi'nin başlaması üzerine eğitimini yarıda keserek Osmanlı ordusuna katıldı.

Okuldan ayrıldıktan sonra ilk olarak Serez Redif Tümeni Merkez Alayı hücum taburuna atandı. Bu cephenin Balkan Savaşı'nda düşmesi nedeniyle 1912'de Çanakkale üzerinden İzmir'e gitti ve orada 12'nci Tümen'de görev aldı. Bu tümen Seddülbahir ve Anafartalar'da şiddetli çarpışmaların ortasında görev aldı. Tezer, Çanakkale Savaşı'ndan sonra tümenle birlikte Edirne'ye gitti.

O sıralarda 16. Kolordu komutanı olarak Edirne'ye atanan Mustafa Kemal'e, bir eğitim sırasında kendisini tanıt-

Levent Şahverdi Arşivi

tı. Asteğmen Şükrü (Tezer) amcası olan Kurmay Binbaşı Fuat Bey'in (Bulca) önerisi üzerine 28 Şubat 1916'da Albay Mustafa Kemal'in yaverliğine seçildi. Şükrü Tezer, Mustafa Kemal'in ikinci yaveri olarak Muş-Bitlis cephelerinde bulundu. Bu sırada birinci yaver Cevat Abbas idi. Mustafa Kemal 7'nci Ordu komutanı olunca Şükrü Bey de yaver olarak atandı.

Mustafa Kemal, Alman generali Falkenhayn ile anlaşamayıp 7'nci Yıldırım Ordu Kumandanlığı'ndan istifa edince 15 Ekim 1917'de başyaver Salih Bozok, yaver Cevat Abbas ile birlikte Mustafa Kemal'in yanında İstanbul'a geldi. Bu sırada ağabeyinin vefatı nedeniyle Manisa'ya giderek üç ay kadar kalan yaver Şükrü, daha sonra Mustafa Kemal'in isteğiyle 2'nci Ordu Komutanlığı emrine atanarak Halep'e gitti. Mustafa Kemal Paşa ikinci defa 7'nci Yıldırım Ordusu komutanı olarak Halep'e atandığında Şükrü Bey yine yaverlik görevine başladı.

Mondros Mütarekesi imzalanınca Yıldırım Orduları Grup komutanı olan Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Adana'ya gitti. Bu komutanlığın kaldırılması üzerine 10/11 Kasım'da Mustafa Kemal ile birlikte trenle İstanbul'a hareket eden yaver Şükrü, bu arada terhis olması üzerine memleketi Manisa'ya gitti.

Manisa'da sivil hayata başlayan Şükrü Bey, Duyun-u Umumiye idaresinde çalıştı. Yunan işgali sırasında Anadolu'ya geçme imkânı bulamadı. İstiklal Savaşı sırasında Manisa'nın Yunanlar tarafından işgali üzerine birkaç defa tutuklandı; serbest bırakıldığında her gün karakola gidip imza vermek zorunda kaldı.

Zafer'den sonra Manisa Varidat Muhasebat Başkatipliği, Bergama Vergi Dairesi müdürlüğü ve Tekel idaresinde çalıştı. İzmir, Samsun, Bitlis, Diyarbakır ve Malatya'da Tekel idaresi müdürlüğü yaptıktan sonra 1949 yılında emekli oldu. Emeklilik yaşantısında anılarını kaleme aldı. 1969 yılında İzmir'de hayatını kaybetti. Anıları, ölümünden sonra yayınlandı. (Şükrü

Levent Şahverdi Arşivi

Tezer'e göre amcası Fuat Bulca'nın Atatürk'e ait 300 sayfalık anıları ve fotoğrafları ise çalındığı için yayınlanamadı).

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Abdullah Paşa, *Balkan Harbi Hatıratı*, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2012

Afyoncu, Erhan - Ahmet Önal - Uğur Demir, *Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınlar, 2010

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, Kaynak Yayınları, 2007

Akal, Emel - M. Kemal, *İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İletişim Yayınları, 2013

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Yayınları, 1998

Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi 1*, Cem Yayınevi, 1987

Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, 2008

Alkan, Necmettin, *Selanik İstanbul'a Karşı*, Timaş Yayınları, 2011

Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş*, İnsel Yayınları, 1970

Arı, Kemal, *Türk Devrim Tarihi-I*, Zeus Yayınları, 2013

Arı, Kemal, *Atatürk ve Aydınlanma*, Yakın Kitabevi, 2010

Arıburnu, Kemal, *Atatürk'ten Anılar*, İnkılap Kitabevi, 1998

Armstrong, H.C, *Bozkurt*, Arba Yayınları, 1996

Artuç, İbrahim, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayınları, 1998

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, İnkılap Kitabevi, 2009

Atay, Falih Rıfkı, *Zeytindağı*, Pozitif Yayıncılık, 2008

Atay, Falih Rıfkı, *Ateş ve Güneş*, Pozitif Yayıncılık, 2008

Atay, Falih Rıfkı, *Batış Yılları*, Hürriyet Yayınları, 2012

Atay, Falih Rıfkı, *Kurtuluş*, Pozitif Yayınları, 2012

Atay, Falih Rıfkı, *Babanız Atatürk*, Pozitif Yayınları, 2012

Atay, Falih Rıfkı, *Atatürkçülük Nedir?*, Pozitif Yayınları, 2011

Atay, Falih Rıfkı, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, Pozitif Yayınları, 2010

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınlar, 2011

Atay, Falih Rıfkı, *Vahdettin*, Pozitif Yayınları, 2012

Ateş, Sanem Yamak, *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İletişim Yayınları, 2012

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam I-II-III*, Remzi Kitabevi, 1966

Aydemir, Şevket Süreyya, *Enver Paşa I-II-III*, Remzi Kitabevi, 1970

Levent Şahverdi Arşivi

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam I-II-III*, Remzi Kitabevi, 1966
Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, 1970
Bardakçı, Murat, *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, Everest Yayınları, 2009
Bardakçı, Murat, *Enver*, İş Bankası Yayınları, 2015
Barr, James, *A Line in the Sand*, Simon Schuster/UK, 2012
Başbuğ, İlker, *Mustafa Kemal I-II*, Remzi Kitabevi, 2016
Bayar, Celal, *Ben de Yazdım 8 cilt*, Sabah Kitapları, 1997
Bayar, Celal, *Atatürk Gibi Düşünmek*, Tekin Yayınevi, 1999
Bayır, Fikret, *Strateji Ustası Atatürk*, Kaynak Yayınları, 2004
Baydar, Mustafa, *Atatürkle Konuşmalar*, Yeditepe, 1955
Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Destek Yayınevi, 2010
Bozok, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Doğan Kitap, 2001
Böke, Pelin, *Son Osmanlı Meclisi'nin Son Günleri*, Doğan Kitap, 2008
Buchan, John, *Doğu'daki Sır*, IQ Yayıncılık, 2003
Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar-I-II*, Temel Yayınları, 2011
Cemal Paşa, *Hatırat*, Arma Yayınları, 1996
Çalışkan, Kerem, *100 Yılın Darbesi*, Caretta Yayınları, 2012
Çalışkan, Kerem, *100 Yılın Örgütü/İttihat-Terakki*, Caretta Yayınları, 2013
Çalışkan, Kerem, *100 Yılın Rövanşı*, Caretta Yayınları, 2011
Çalışkan, Kerem, *Alman Cihadı ve Ermeni Sürgünü*, Remzi Kitabevi, 2015
Çetiner, Yılmaz, *Vahdettin*, Milliyet, 1993
Dinçer, Serdar, *Alman Türk Silah Arkadaşlığı*, İletişim Yayınları, 2011
Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yayınları, 2008
Erden, Ali Fuad, *Suriye Hatıraları*, İş Bankası KY, 2003
Ertürk, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Yayıncılık, 2011
Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış*, Sabah Kitapları, 1993
Gürer, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas*, Gürer Yayınları, 2007
Hanioğlu, Şükrü, *Osmanlı'da İTC ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, 1989
Hopkirk, Peter, *Bitmeyen Oyun*, İnkılap Kitabevi, 2009
Kadri, Hüseyin Kâzım, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Dergâh Yayınları, 2000
Karabekir, Kâzım, *I. Dünya Savaşı Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 2011
Karabekir, Kâzım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, 2009
Karabekir, Kâzım, *Ermeni Dosyası*, Emre Yayınları, 1995
Keskin, Aksel, *Rauf Orbay*, Parola Yayınları, 2014
Kinross, Lord, *Atatürk*, Sander Yayınları, 1984
Kon, Kadir, *Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre Yayınları, 2013

Levent Şahverdi Arşivi

Kreiser, Klaus, *Atatürk*, İletişim Yayınları, 2008
Kressenstein, von Kress, *Kuma Gömülen İmparatorluk*, Yeditepe Yayınları, 2007
Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Tükler*, Kaynak Yayınları, 2000
Kutay, Cemal, *Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları 1-2-3*, Kültür Matbaası, 1983
Kutay, Cemal, 'Yazılmamış Tarihimiz', *Milliyet*.
Lucacs, John, *20. Yüzyıl'ın Sonu*, Sabah Kitapları, 1993
Mango, Andrew, *Atatürk*, Remzi Kirabevi, 2004
Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesi'nin Doğuşu*, İletişim Yayınları, 2009
McCarthy, Justin, *Osmanlı'ya Veda*, Etkileşim Yayınları, 2006
McKale, Donald M., *War by Revolution*, Kent State University Press, 1998
McMeekin, Sean, *Berlin-Bağdat Demiryolu*, Picus Yayınları, 2012
Memduh, Mehmet, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e*, Nehir Yayınları, 1995
Meydan, Sinan, *Atatürk'ün Gizli Kurtuluş Planları*, İnkılap Kitabevi, 2014
Mühlmann, Carl, *İmparatorluğun Sonu/1914*, Timaş Yayınları, 2009
Mütercimler, Erol, *Fikrimizin Rehberi*, Alfa Yayınları, 2013
Mütercimler, Erol, *Aynadaki Tarih*, AlfaYayınları, 2010
Nadi, Yunus, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, 1955
Nadi, Yunus, *Mustafa Kemal Paşa Samsun'da*, 1955
Oğuz, Burhan, *Alman Gerçeği ve Türkler*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, 2007
Ok, Ülgen Zeki, *Çözüm: Atatürk*, Intertip, 2015
Oral, Atilla, *İşgalden Kurtuluşa İstanbul*, Demkar Yayınları, 2013
Orbay, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, 2009
Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları-1998
Ortaylı, İlber, *Yakın Tarihin Gerçekleri*, Timaş Yayınları, 2012
Ortaylı, İlber, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, İş Bankası Yayınları, 2006
Ortaylı, İlber, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, 2008
Resneli Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Örgün Yayınevi, 2010
Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Pozitif Yayınları, 2007
Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, 1990
Safa, Peyami, *20. Asır Avrupa ve Biz*, Ötüken Yayınları, 1998
Sanders, Liman von, *Türkiye'de Beş Yıl*, Kesit Yayınları, 2006

Levent Şahverdi Arşivi

Schweder, Paul, *Türklerin Genel Karargâhı'nda*, Yeditepe Yayınları, 2012
Somel, Selçuk Akşin, *Osmanlı İmparatorluğu Ansiklopedisi*, Alfa/Tarih, 2014
Sorgun, Taylan, *Halil Paşa*, Destek Yayınları, 2010
Sunata, İ. Hakkı, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İş Bankası KY, 2006
Şakir, Ziya, *Mahmut Şevket Paşa*, Akıl Fikir Yayınları, 2012
Şakir, Ziya, *İttihat ve Terakki I-II-III*, Akıl Fikir Yaynlar, 2014
Tezer, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu, 1999
Troçki, Leo, *Balkan Kriege*, Arbeiterpresse Verlag, 1994
Tunaya, Tarık Zafer, *Hürriyet'in İlanı*, Cumhuriyet Yayınları, 1999
Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, Özgür Yayınları, 2012
Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, İş Bankası Yayınları, 1976
Yiğit, Nuyan, *Atatürk'le 30 Yıl* (İbrahim S. Yiğit), Remzi Kitabevi, 2004
Yılmaz, Faruk, *Golç Paşa'nın Hatıratı*, İz Yayıncılık, 2012
Yurdakul, Yurdakul, *Atatürk'ten Yayınlanmamış Anılar*, Aksoy Yayıncılık, 1999

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'i liderliğe taşıyan tarihi belge...

Bu kitap, Mustafa Kemal'i Milli Mücadele'nin liderliğine taşıyan gizli muhtıranın bilinmeyen öyküsünü anlatıyor... 100 yıl önce, 20 Eylül 1917'de yazılan bu belge okunmadan *Büyük Nutuk* anlaşılmaz. Bu muhtıra, Milli Mücadele'nin önceden ilan edilmiş gerekçesidir, önsözüdür... Aynı zamanda ileride onun liderliğini yapacağı Kurtuluş Savaşı'nın işaret fişeği gibidir... Çünkü bu muhtıra, Samsun, Erzurum ve Sivas'ta oluşan isyancı ruhun en önemli belgesidir...

Kerem Çalışkan'ın incelemesi bu konuda bir ilk çalışma olarak önem taşıyor. Bu kitapta şu sorulara da cevap veriliyor:

- Mustafa Kemal muhtırayı yazdıktan sonra neden 'asi bir general' olarak Halep'ten İstanbul'a geldi?
- İstanbul'da karanlık bir darbe girişimini, nasıl deşifre etti?
- Niçin Şehzade Vahdettin ile Almanya'ya gönderildi?
- Vahdettin tren yolculuğu sırasında ona ne dedi?
- Almanların yenileceğini Batı Cephesi'nde nasıl anladı?
- Mustafa Kemal, padişahtan umudunu ne zaman kesti?
- Padişah Vahdettin, onu niçin Anadolu'ya yolladı?
- 20 Eylül Muhtırası Mustafa Kemal Paşa'yı 19 Mayıs 1919'a nasıl taşıdı?

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1773-2

9 789751 417732

₺17,50

Levent Şahverdi Arşivi